

Міністерство освіти і науки України
Сумський державний педагогічний університет імені А.С.Макаренка
Факультет іноземної та слов'янської філології
Кафедра української мови і літератури
Науково-дослідна лабораторія
«Академічна культура дослідника в освітньому просторі»

Культуромовна особистість фахівця у ХХІ столітті

Збірник матеріалів
VII Міжнародної науково-практичної конференції
Випуск 6

8-9 грудня 2023 року

Суми – 2023

Sumy State Pedagogical University named after AS Makarenko
Faculty of Foreign and Slavic Philology
Ukrainian language department
Research Laboratory
«Academic Culture of the Researcher in the Educational Space»

Cultural personality of a specialist in the twenty-first century

Collection of materials

VII International scientific and practical conference

Issue 6

December 8-9, 2023

Sumy – 2023

УДК 808.5:159.923-057.21»20»

Рекомендовано до друку вченою радою Сумського державного педагогічного університету імені А. С. Макаренка (протокол № 4 від 27.11.2023 року).

Рецензенти:

Вовк М.П., доктор педагогічних наук, професор, завідувач відділу змісту і технологій педагогічної освіти Інституту педагогічної освіти і освіти дорослих імені Івана Зязюна НАПН України;

Бойченко М. А., доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри педагогіки Сумського державного педагогічного університету імені А. Макаренка.

Культуромовна особистість фахівця у XXI столітті: збірник матеріалів ІV міжнародної науково-практичної конференції (м. Суми, 2023 року)/ за ред. О. М. Семеног. Суми: Видавництво СумДПУ ім. А. С. Макаренка, 2023. Випуск 6. 119 с.

У збірнику представлено узагальнені результати досліджень учасників міжнародної науково-практичної конференції «Культуромовна особистість фахівця у XXI столітті». Проблематика наукових розвідок: мовна особистість в об'єктиві гуманітаристики; формування культуромовної особистості в умовах інформаційної доби; компетентнісний підхід у навчанні української мови; педагог як культуромовна особистість.

Збірник рекомендовано для широкого кола фахівців.

Матеріали подаються мовою оригіналу.

За достовірність фактів, статистичних та інших даних, точність формулювань та висновки несуть відповідальність автори матеріалів.

©Сумський державний педагогічний університет імені А.С. Макаренка, 2023 р.

UDC 808.5:159.923-057.21»20»

Recommended for publication by the Academic Council of the Sumy State Pedagogical University named after A. S. Makarenko

Cultural personality of a specialist in the XXI century: collection of materials of the V international scientific and practical conference (Sumy, December 8-9, 2023) / ed. O. M. Semenog. Sumy: Sumy State Pedagogical University named after A. S. Makarenko Publishing House, 2023. Issue 6. 119 p.

The collection presents the summarized results of researches of participants of the scientific-practical conference «Cultural personality of a specialist in the XXI century». Problems of scientific research: humanitaristics in higher educational establishments in Ukraine and abroad on an innovative basis; discussion of the actual problems of formation of the cultural personality of a specialist in conditions of continuous education.

The collection is recommended for a wide range of specialists.

Materials are presented in the original language.
Authors of the materials are responsible for the reliability of facts, statistical and other data, the precision of formulation and conclusions.

©Sumy State Pedagogical University named after. A.S. Makarenko, 2023

ЗМІСТ

ПЕРЕДМОВА	6
РОЗДІЛ 1 КУЛЬТУРОМОВНА ОСОБИСТІТЬ У ВИМІРАХ МІЖДИЦИПЛІНАРНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ	9
Широков В. Інформація. Мова. Інтелект: минуле, теперішнє і майбутнє	9
Карганов У., Semenog O. Family upbringing traditions in the projection of linguistic and cultural analysis	12
Філіпчук Г. Педагогічна культура українського вчителя: українознавчі вартості.....	19
Філіпчук Н. Лінгвоперсоналогічний вимір вебінарів «ЦВІТ української педагогіки- сучасне і минуле».....	21
РОЗДІЛ 2. ПРАКТИКА ВИКЛАДАННЯ ДИСЦИПЛІНИ «УКРАЇНСЬКА МОВА ЗА ПРОФЕСІЙНИМ СПРЯМУВАННЯМ»	26
Семенов О. Мовна культура фахівця: прикладні аспекти.....	26
Климова К. Умови формування ораторської компетентності майбутніх фахівців-нефілологів у площині реалізації мовної політики в УКРАЇНІ.....	30
Насмінчук І. Розвиток культуромовної особистості засобами навчальної дисципліни «Українська мова за професійним спрямуванням».....	33
Громик Л. Сучасні освітні технології у процесі формування риторичної компетентності майбутніх фахівців (на прикладі дисципліни «Українська мова за професійним спрямуванням»).....	37
Пустоварова О. Сучасні підходи та прийоми роботи для підвищення культури українського мовлення майбутніх спеціалістів економічної галузі.....	42
РОЗДІЛ 3. ПІДГОТОВКА ФАХІВЦЯ ЯК КУЛЬТУРОМОВНОЇ ОСОБИСТОСТІ: ЄВРОПЕЙСЬКІ ПРІОРИТЕТИ І НАЦІОНАЛЬНИЙ ДОСВІД	47
Місечко О. Адаптивна роль комунікативних стратегій у сучасному багатокультурному світі.....	47
Барановська Л. Критичне мислення в структурі професійної компетентності педагога ХХІ століття.....	53
Fast O. Academic engagement and support of doctoral candidates at risk	58
Вовк М. Розвиток фольклористики в освітньо-науковому просторі Канади.....	61
Харіна А. The de Groot Foundation.....	64
РОЗДІЛ 4 ОСВІТНІ ПРОЄКТИ НА ЗАСАДАХ ПАРТНЕРСЬКОЇ ВЗАЄМОДІЇ	67
Рябуха А., Семенов О. Проєкт кафедри української мови і літератури СумДПУ імені А.С.Макаренка «Про освіту в умовах війни: мовний форпост Сумщини».....	67
Дятленко Т. Мовленнєвий жанр «захоплення» на уроках української мови.....	85
РОЗДІЛ 5. СТУДІЇ МОЛОДИХ ДОСЛІДНИКІВ	92
Шугурова В. Концепт «мова» в публіцистиці Івана Малковича.....	92
Маценко С. Психотип жінки-матері в романі «Суча дочка» В.Мастерової.....	100
Рудика Б. Рецепція мотиву війни в сучасній українській прозі.....	106
Вовк А. Вивчення взаємозв'язку мови та культури у професійній діяльності та формуванні ідентичності.....	110
Мелякова О. Мовно-мистецький концепт як провідний підхід у міждисциплінарній освіті.....	115

ПЕРЕДМОВА

8-9 грудня 2023 року відбулась VII Міжнародна науково-практична конференція «Культуромовна особистість фахівця у XXI столітті».

Конференцію організовано в рамках виконання колективної наукової теми кафедри української мови і літератури Сумського державного педагогічного університету імені А. С. Макаренка «Текст у сучасних дослідницьких парадигмах» (ДР №0121U108213), проєктів ресурсного центру професійного розвитку вчителя української мови і літератури.

Мета заходу – обговорення актуальних питань: культуромовна особистість у вимірах лінгвоперсонології, лінгводидактики, лінгвопраксеології; педагогіки; рідномовна та іншомовна освіта; підготовка фахівця як мовної особистості; практика – невід'ємний складник мовно-фахової майстерності; формування націєтворчих рис, ключових/ фахових компетентностей фахівців.

Виступи учасників подано на ютуб-каналі: медіавчительський кампус <https://www.youtube.com/watch?v=hlXNHm4lenE&t=491s>

На пленарному, секційних засіданнях конференції, майстер-класах зареєструвались понад 100 осіб з різних куточків України (Суми, Глухів, Умань, Херсон, Львів, Київ, Прилуки, Луцьк, Ізмаїл, Кам'янець-Подільський, Чернівці, Івано-Франківськ, Чернігів, Вінниця, Житомир) та за її межами (Польща, Австрія, Бельгія, Канада). Серед учасників - науковці, викладачі коледжів та університетів, учителі шкіл, докторанти, аспіранти, магістранти, студенти.

У межах пленарного засідання конференції працювали інтерактивні дискусійні платформи:

ІНТЕЛЕКТУАЛЬНІ МОВНО-ІНФОРМАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ та ЇХ ЗАСТОСУВАННЯ

Інформація. Мова. Інтелект: минуле, теперішнє і майбутнє (**Володимир ШИРОКОВ**, академік НАН України, доктор технічних наук, директор Українського мовно-інформаційного фонду НАН України); Інтеграція штучного інтелекту при формуванні культуромовної постаті: новітні стратегії та можливості у XXI столітті (**Ян КАПРАНОВ**, доктор філологічних наук, професор Економіко-гуманітарного університету у Варшаві (Польща); Формування українськомовної особистості майбутніх журналістів засобами медіа в умовах ЗФПО (**НАТАЛІЯ ПОНОМАРЕНКО**, PhD, викладач-методист, викладач ВСП «Машинобудівний фаховий коледж Сумського ДУ»); Урок медіаграмотності на основі мультфільму «Країна сонцеквітиків» (**Марина Ячменик**, кандидат педагогічних наук, ст.викладач Кафедра української мови і літератури СумДПУ імені А.С.Макаренка; **Аліна КИНАЛЬ**, кандидат педагогічних наук, викладач англійської мови КЗ "Вінницький технічний лицей").

МОВНА ОСОБИСТІТЬ У ВИМІРІ НАУКОВИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Культуромовна особистість суб'єктів освітнього процесу в об'єктиві міжнародного дослідження якості освіти PISA-2022 (Олена СЕМЕНОГ, доктор педагогічних наук, професор, СУМДПУ); Вивчення літератури у вищій школі крізь призму міжкультурних контактів: із зарубіжного викладацького досвіду (Людмила Ромащенко, доктор філологічних наук, професор, старший науковий співробітник Міжнародної школи україністики НАН України); Андрій Кушніренко – диригент, композитор, фольклорист: лінгвоперсоналогічний вимір (Іван ДЕРДА, народний артист України, професор, професор кафедри музики факультету педагогіки, психології та соціальної роботи Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича); Лінгвоперсоналогічний вимір вебінарів «ЦВІТ УКРАЇНСЬКОЇ ПЕДАГОГІКИ- СУЧАСНЕ І МИНУЛЕ» (Наталія Філіпчук, доктор педагогічних наук, старший науковий співробітник, провідний науковий співробітник відділу змісту і технологій педагогічної освіти Інститут педагогічної освіти і освіти дорослих НАПН України); Освітній проект «УКРАЇНСЬКА МОВА. ЛЕГКО. ДОСТУПНО. ПРОСТО» (Ольга Ходацька, доктор філософії, вчителька української мови і літератури гімназії-інтернату №13 м. Київ, заступниця голови правління Київської "Просвіти").

ПІДГОТОВКА ФАХІВЦЯ ЯК КУЛЬТУРОМОВНОЇ ОСОБИСТОСТІ

Зламаний цикл: мовно-мистецькі нариси воєнного часу. Слово молодого художника (Олександра МЕЛЯКОВА, студентка 2 курсу ННІ культури і мистецтв; Наталія Громова, кандидат педагогічних наук, доцент Кафедра української мови і літератури СумДПУ імені А.С.Макаренка); Формування правописної компетентності здобувачів нефілологічних спеціальностей університетів у контексті реалізації державної мовної політики в Україні (Катерина КЛИМОВА Klymova Kateryna, доктор педагогічних наук, професор кафедри іноземних мов Поліського національного університету); Адаптивна роль комунікативних стратегій у сучасному багатокультурному світі (Ольга МІСЕЧКО, доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри іноземних мов для природничих факультетів факультету іноземних мов Львівського НУ імені Івана Франка); Формування мовної особистості в полілінгвальному середовищі (Руслана МЕЛЬНИКОВА, кандидат педагогічних наук, доцент кафедри української мови та літератури Ізмаїльського державного гуманітарного університету); Розвиток культуромовної особистості в об'єктиві навчальної дисципліни «Українська мова за професійним спрямуванням» (Ірина НАСМІНЧУК, кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри української мови Закладу вищої освіти «Подільський державний університет»).

ПРАКТИКА – НЕВІД'ЄМНИЙ СКЛАДНИК МОВНО_ФАХОВОЇ МАЙСТЕРНОСТІ. Формування професійної компетентності майбутніх учителів-філологів у контексті вивчення методики навчання української мови (Наталія Грона, доктор педагогічних наук, доцент, викладач вищої

категорії, викладач-методист, КЗ «Прилуцький гуманітарно-педагогічний фаховий коледж імені Івана Франка» Чернігівської обласної ради; НУ «Чернігівський колегіум» імені Т.Г.Шевченка); Rozwijanie kompetencji zawodowych nauczycieli w kontekście pracy w środowisku zróżnicowanym kulturowo. egzemplifikacje badań i działań praktycznych <https://www.youtube.com/watch?v=pRpI3dnm76U&t=3s> Anna MŁYNARCZUK-SOKOŁOWSKA, pedagog-kulturoznawca, adiunkt w Katedrze Edukacji Międzykulturowej i Elementarnej Wydziału Nauk o Edukacji Uniwersytetu w Białymstoku.; Реалізація культурологічного підходу в сучасних підручниках української літератури для НУШ (Наталія ГОГОЛЬ, доктор педагогічних наук, доцент, завідувач кафедри української мови, літератури та методики навчання Глухівський національний педагогічний університет імені Олександра Довженка); Фахова практика в підготовці сучасного вчителя: виклики, досвід, інновації (Мирослава Вовк доктор педагогічних наук, професор, завідувач відділу змісту і технологій педагогічної освіти, член кафедри ЮНЕСКО «Неперервна професійна освіта XXI століття» Інститут педагогічної освіти і освіти дорослих НАПН України).

Працювали секції, вебінари, майстер-класи

Майстер-клас «Українська література в коміксах» успішно провели

Ольга ХОДАЦЬКА, доктор філософії, вчителька української мови і літератури гімназії-інтернату №13 м. Київ, членкиня Української асоціації письменників соціально-художньої літератури, заступниця голови правління Київської "Просвіти"; Надія ГРАЧОВА, керівник проекту Українського культурного фонду "Українська література в коміксах", керівник Премії Global Teacher Prize Ukraine 2023; Черкун Олена - креативна дизайнерка проекту.

<https://www.youtube.com/watch?v=txBBZasAhOI&t=159s>

У збірнику матеріалів представлено тези виступів та статті учасників.

РОЗДІЛ 1

КУЛЬТУРОМОВНА ОСОБИСТІТЬ У ВИМІРАХ МІЖДИЦИПЛІНАРНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Володимир ШИРОКОВ,

*академік НАН України, доктор технічних наук,
директор Українського мовно-інформаційного
фонду НАН України*

ІНФОРМАЦІЯ. МОВА. ІНТЕЛЕКТ: МИНУЛЕ, ТЕПЕРІШНЄ І МАЙБУТНЄ¹

Тези виступу В.Широкова. У 2022 р. міжнародна конференція "Культуромовна особистість фахівця у XXI" була представлена на трансдисциплінарній платформі (URL: <https://e-devel.ulif.org.ua/viewer/?sharedgraph=6383f1423169a&view=prism&initnode=%D0%86%D0%BD%D1%84%D0%BE%D1%80%D0%BC%D0%B0%D1%86%D1%96%D1%8F%20%D0%BF%D1%80%D0%BE%20%D0%B7%D0%B0%D1%85%D1%96%D0%B4>). На платформі були розміщені виступи учасників.

Програмний продукт створено відповідно до "Свідоцтво авторського права на програмний продукт "Комп'ютерна програма «Когнітивна ІТ платформа ПОЛІЕДР» № 96078 від 17.02.2020 р. Співавтори: М. Надутенко (Український мовно-інформаційний фонд НАНУ), О.Палагін (Інститут кібернетики ім. В.М. Глушкова НАНУ), В. Величко (Інститут кібернетики ім.В.М. Глушкова НАНУ), О. Стрижак (Інститут телекомунікацій і глобального інформаційного простору НАНУ), С. Довгий (Національний центр «Мала академія наук України»), В. Широков (Український мовно-інформаційний фонд НАНУ) та ін.).

Цей програмний продукт використовували і в межах виконання гранту «Learn to Discern in Schools – National Rollout/ Вивчай та розрізняй: інфомедійна грамотність» IREX (2021-2022 рр.) та розробленні мовно-інформаційної платформи «Мультимедійний словник з інфомедійної грамотності». Мета віртуальної лексикографічної лабораторії - надати

¹ Тези виступу перед студентами СумДПУ імені А.С.Макаренка. Більш детально: виступ В.Широкова подана на пленарному засіданні міжнародної наукової конференції «ІНФОРМАЦІЯ. МОВА. ІНТЕЛЕКТ» <https://www.youtube.com/watch?v=YnH-uCt36zQ>

відомості про актуальні поняття інфомедійної грамотності, виконувати функції практичного тренажера для вирішення прикладних завдань, зокрема створення медіаконтенту, навчання, підвищення рівня медіакультури. Учасники гранту розробили «Трансдисциплінарний кластер «МЕДІА&КАПСУЛИ», мультимедійну візуальну інформацію з інфомедійним компонентом (капсули), семантично пов'язаних контекстів їхніх описів між розподіленими трансдисциплінарними інформаційними ресурсами (системами, електронними словниками, посібниками, відеоматеріалами, таблицями, картами, конспектами уроків, вправами тощо).

Партнерська взаємодія дала можливість співпрацювати й в інших проєктах.

Трансдисциплінарність є провідною методологічною настановою наукової практики. Здається, що наразі уже мало хто з професійних учених побоюється за свою наукову репутацію і сміливо, навіть відчайдушно, пускається в плавання бурхливим морем висунення «шалених» ідей.

У цьому потоці особливим інтелектуальним атлетизмом вирізняються наукові напрями, пов'язані з новими поглядами на взаємовідношення між матерією і свідомістю.

У зв'язку із величезним прогресом у галузі квантової інформації, штучного інтелекту, нейронауки, фізики високих енергій, астрофізики, генної інженерії, ДНК-інформатики та ін. ця, здавалося б, вічна філософська тема нині набула нового життя і отримує нові, дедалі більш «практичні» тлумачення та втілення.

На новому гносеологічному рівні реанімуються ідеї панпсихізму, активно обговорюються питання ізоморфності нейронної структури мозку та будови галактичних та метагалактичних систем Всесвіту, біологічна та фізична основа і навіть, так би мовити, сам «субстрат» свідомості. На очах відбувається поворот від вихідних метафізичних істин, до реальних фізичних та інших природних механізмів взаємозв'язків між ідеальним і матеріальним.

Прояви та ознаки інтелектуальності все частіше приписують і припасовують до процесів зародження життя, еволюції Всесвіту і навіть самого його виникнення. Паралельно відбувається бурхлива інтелектуалізація техніки і технології, зумовлена, перш за все, інформаційно-мережевою кризою.

Справді, сучасний світ є когнітивно-комунікативним. Функціонування людської цивілізації супроводжується постійно зростаючим темпом продукування інформації. За даними авторитетних джерел, кількість інформації, що циркулює у Вебі, останнім часом подвоюється щодва роки.

У цьому процесі є два важливі аспекти. Перший стосується власне обсягів інформації, які людство вже неспроможне опрацювати і осмислити. Другий пов'язаний з тим, що за певними оцінками більша частина продукованої інформації не дає внеску в еволюцію людства. Таким чином, глобальна інформаційна система людства набула кризового, майже катастрофічного характеру.

Як результат, виникла гостра необхідність створення інтелектуальних артефактів, спроможних подолати вказану інформаційну кризу, тобто розвиток потужних систем штучного інтелекту. Про це яскраво свідчить поява у Вебі генеративних систем штучного інтелекту типу ChatGPT, що навіть викликало до життя гасло «GPT-революція», яку вже починають порівнювати із Великою промисловою революцією XVIII століття.

Зазначені обставини поставили до ряду невідкладних завдань створення й широке впровадження в практику інтелектуальних артефактів, які не поступаються своїми можливостями натуральному людському інтелекту. При цьому в професійній спільноті все більше зміцнюється переконання, що інтелект – це форма індивідуалізації систем, якій притаманний мовний статус. І, отже, штучний інтелект є формою індивідуалізації артефактів, якій також притаманний мовний статус.

Зрозуміло, що при цьому актуалізувалися й питання, що стосуються сутності та змісту концептів «форма індивідуалізації» та «мовний статус». Неможливо абстрагуватися від факту, що сама мова виникла в процесі еволюції людського роду і виду і, якщо мислити послідовно, є наслідком і продуктом як соціальної, так і біологічної й загальної еволюції природи та суспільства. Сказане спонукає до певної ревізії традиційних поглядів на мову і навіть до корекції парадигми наукового лінгвістичного дослідження.

Сучасне інтелектуальне лінгвістичне опрацювання та дослідження природномовних текстів включає в себе всі мовознавчі аспекти, а саме: граматичні (морфологічні, синтаксичні, орфографічні та ін.), семантичні, лінгвопрагматичні (зокрема стилістичні), ономастичні тощо. Його невід'ємною частиною є також вивчення смислових, когнітивних, логічних аспектів, притаманних тексту і виражених мовними засобами (смислових девіацій, колізій, протиріч, суперечностей тощо), досліджуваних методами лінгвістичної концептології з елементами логіко-лінгвістичних числень.

Загалом дослідження має охоплювати всі структурно-субстанційні рівні мовної системи. Таким чином, очевидною стає нагальна потреба в модернізації вітчизняної наукової мовно-інформаційної бази.

Йдеться, передусім, про те, що в теорії і практиці інформаційних систем одержало назву лінгвістичного забезпечення інтелектуальних інформаційних технологій. Це обумовлює й відповідну корекцію системи традиційних мовознавчих досліджень, їх переорієнтацію на сучасні, еволюційно зумовлені й технологічно орієнтовані парадигми лінгвістичного дослідження.

За цих умов розвиток і впровадження власних інтелектуальних методів, засобів і технологій оперування мовно-інформаційними процесами вже стало життєво важливим для України.

Yan KAPRANOV,

Doctor of Sciences (Philology),

Associate Professor, Professor

Kyiv National Linguistics University (Ukraine);

Associate Professor at the University

of Economics and Human Sciences in Warsaw (Poland)

Olena SEMENOG

Doctor of Pedagogical Sciences, Professor,

Sumy State Pedagogical University

named after A.S. Makarenko, Sumy, Ukraine

Family upbringing traditions in the projection of linguistic and cultural analysis²

On the basis of language dictionaries, works of Ukrainian folklore and literature, rely on the material and spiritual culture of the Ukrainian people the content, semantics, etymology, language functioning in social practice of linguocultures "family", "father", "mother" are analyzed in the article.

Jako rdzeń wychowawczej praktyki rodzinnej występują tradycje rodzinne. Najpełniej odpowiadając mentalności narodu ukraińskiego, kształtują się one w ciągu całej historii rozwoju etnosu i absorbują różne aspekty życia, bytu, działalności gospodarczej rodziny, potrzeby kontaktów międzyludzkich, sumienia, godności, poczucia powinowactwa, dobra oraz życzliwości. Dziś staje się coraz

² tezy wystąpienia <https://www.youtube.com/watch?v=y2xl0uwccdQ&t=1937s>; Semenoh H.

Ojciec i rodzinne tradycje wychowawcze w projekcji analizy lingwistyczno-kulturologicznej. Pedagogia Ojcostwa. Stalowa Wola. 2010. №1.

bardziej oczywiste, że bez opanowania przez młode pokolenie wartości intelektualnego i duchowo-moralnego źródła formowania się osobowości, bez dbania o to źródło nie można budować społeczeństwa demokratycznego i humanistycznego.

Rodzinne doświadczenie wychowawcze reprezentowali jeszcze kronikarze i nauczyciele Rusi Kijowskiej, etnografowie, historycy, językoznawcy, pedagodzy różnych stuleci: Pamwa Berynda, M. Hruszewskij, B. Hrinczenko, P. Żyteckij, M. Maksymowycz, O. Potebnia, M. Sumcow i in. Zdobycia ukraińskiej pedagogiki rodziny na podstawie materiałów narodoznawczych przedstawiono w badaniach naukowych R. Skulskiego i M. Stelmachowicza.

W ramach artykułu na podstawie słowników językowych, prac folkloru ukraińskiego i literatury, poprzez pryzmat duchowej kultury narodu ukraińskiego rozpatrzmy treść, semantykę, etymologię i funkcjonowanie w językowej praktyce społecznej kulturowym językowych "родина", "батько", "мати".

Nejednoznaczność interpretacji sensu pojęcia „традиція” (łac. traditio – „przekaz”, dosłownie "przekazywanie") spowodowała istnienie różnych podejść do tego zjawiska społeczno-hisrycznego. Jesteśmy bardziej zaimponowani charakterystyką tradycji przez etnografów, którzy powiązują je z procesem przekazywania pozabiologicznego następnym generacjom cech kulturowo-gospodarczych, które zapewniają skuteczne działanie mechanizmu dziedziczenia kulturowego, bez jakiego niemożliwy jest rozwój nacji³. Słuszne jest również twierdzenie etnopsychologów, którzy zaliczają do tradycji syntezowane, podporządkowane ideałom narodowym wierzenia, sposoby myślenia, odczuwania, cierpienia, standardy zachowania poprzednich pokoleń⁴.

W samej nazwie " Rodzinne tradycje wychowawcze" odzwierciedlone jest połączenie tradycji ludowych i tradycji współczesnych, zrodzonych dniem obecnym, praktyką społeczną rodzinnych tradycji wychowawczych, lecz biorąc pod uwagę znikome osiągnięcia w tej sprawie w ciągu ostatnich dziesięcioleci, większą uwagę w badaniach zwrócono właśnie na ludowe rodzinne tradycje wychowawcze. Chodzi tu o ideały, środki oraz formy ukształtowane na właściwym podłożu etnicznym i przekazywane z pokolenia na pokolenie w sposób ustalony. Wcielają one cechy tradycji wychowawczych Ukraińców oraz narodów zamieszkałych wśród nich, jak również zaawansowane dorobki myśli pedagogicznej. Celem rodzinnych tradycji wychowawczych jest świadomy, systematyczny i niewidoczny wpływ na

³ Лозко Г. Українське народознавство [Текст]: Навч. посіб / Г. Лозко. – К.: Зодіак. – ЕКО, 1995. – С. 230.

⁴ Етнопсихологія [Текст]: навч.-метод. посіб. / за ред. Л. Е. Орбан, В. Д. Хруща. – Івано-Франківськ: Прикарпатський університет ім. В. Стефаника, 1994. – С. 31.

ciało, duszę i umysł dziecka od małego, szczepienie mu cech osobowości zdrowej i rozsądnej, formowanie cech porządnego ojca rodziny, godnego przedstawiciela swojej rodziny, świadomego obywatela i namiętnego patriotę Ukrainy.

Próba powrotu do rodzinnych tradycji wychowawczych często nazywana jest konserwatyzmem i archaizmem idealizowanym, próbą rozwiązania problemów współczesnych przez powrót do przeszłości. Lecz odrzucając tradycje rodzinne człowiek tak naprawdę odrzuca własną narodowość.

Pzed wyjaśnieniem istoty i funkcji społeczno-pedagogicznych rodzinnych tradycji wychowawczych, popatrzmy na semantykę leksemu „родина” (rodzina). Przy istniejącej identycznej interpretacji leksemów "родина" i "сім'я" w słownikach językowych, uważamy za korzystne rozdzielić te pojęcia: "сім'я" składa się z żony, męża oraz dzieci, natomiast "родина" to "сім'я" i rodzina bliska oraz daleka, których łączą wspólne interesy duchowe lub ekonomiczne, a także działalność wspólna.

Natomiast nazwa "родинні виховні традиції" zawiera całość wartości moralno-duchowych, ideałów, środków oraz form nauczania i wychowania przekazywanych w rodzinie z pokolenia na pokolenie poprzez pracę, ustną sztukę ludową, obyczaje i obrzędy.

Tradycje rodzinne dzielą się według przeznaczenia, treści, charakteru, funkcjonowania, wpływu wychowawczego, co często staje się powodem różnorodnych klasyfikacji. U podstaw pedagogiki rodziny – rodzinne tradycje międzypokoleniowe. Istotę ich tworzą zapowiedzi wartości ogólnoludzkich: kochać rodzinę, nie opuszczać w niebezpieczeństwie swego przyjaciela, doskonalić Umysł, Ciało i Duszę swoją. Pełne odzwierciedlenie tego znajdujemy w sentencjach ludowych: "Нема в світі цвіту цвітнішого, нема ж і роду ріднішого, як матіночка (Niema na świecie kwiatu piękniejszego, niema rodziny bliższej od mamusi), "Отець по-батьківськи поб'є по-батьківськи і помилує" (Ojciec po ojcowsku zbije, po ojcowsku przytuli), "Вся родина вмісті, так і душа на місці" (Cała rodzina razem – spokojna dusza), "Хоч і по коліна в воду, аби до свого роду, а як нема роду-родиноньки, то ні до кого притулитися, нікому порадоньки дати" (Choć by po kolana w wodzie, byle do swej rodziny, a jak niema rodu-rodziny – nikt cię nie przytuli, nikt ci nie doradzi)⁵.

Pośród tradycji międzypokoleniowych wyróżniamy kult rodu i matki, honoru rodu, związków rodzinnych, rodowodu, harmonii w rodzinie, zachowania relikwii rodzinnych, opieki rodziców nad dziećmi, miłości i szacunku do rodziców,

⁵ Семенов О. Етнолінгводидактична культура педагога: Практикум. К., Глухів: РВВ ГДПУ, 2006. С. 48, 54-56.

solidarności rodzinnej, etykiety relacji między członkami rodziny, gościnności, wspólnych obiadów, odwiedzania osób samotnych i chorych w czasie świąt.

Tradycje międzypokoleniowe znajdują swe odbicie w etymologii kulturowym językowych "мати" (matka), "батько" (ojciec), "дідусь" (dziadek), "бабуся" (babcia), która jest bardzo zbliżona do słów, którymi nazywano prarodziciela, władcę, Boga. Tak więc, leksemy "батя" używano do określenia przewodników duchowych, leksema "бат" oznaczała "prawdziwość", "пато" – władca państwa, słowo "мама" powstało od imienia starosłowiańskiej bogini ziemi Ами (Яма), co w gaworzeniu dziecka brzmiało jak "мама". Морфема "ба" w mitologii egipskiej jest jednym z elementów składających się na istotę człowieka, jego duszę, żywotność, elementów, które istnieją po śmierci człowieka. Морфема "Ди" w mitologii światowej (chińskiej, staroindyjskiej) oznaczało "prarodziciel", "władca".

Z obrazem ojca i matki związane są pojęcia dobra, prawdy, sprawiedliwości. Leksema "батьки" (rodzice) tłumaczy się jak ojciec i matka swoich dzieci; przodkowie. W gwarze określenia są "bardziej delikatne", nie rozdzielają one ojca i matki. Wśród nich często spotykamy: *родичи, родітели*. Istnieje możliwość, że są one zapożyczone z języka starosłowiańskiego i wskazują na wspólną troskę o przedłużenie rodu.

Wysoki status szacunku do rodziców potwierdza obyczaj, zgodnie z którym zaręczona dziewczyna zapraszając na wesele, najpierw odwiedza groby rodziców, żeby „zaprosić ich do towarzystwa”.

W słowniku języka ukraińskiego przedstawiona jest charakterystyka leksemy "батько": człowiek w stosunku do swoich dzieci; w przenośni - założyciel jakiejś doktryny; szanobliwe określenie atamanów kozackich itp.; uprzejme zwracanie się ludzi starszych; samiec dla swego potomstwa⁶.

Naukowcy wyrażali różne przypuszczenia co do pochodzenia tego słowa. Według jednej z wersji słowa "батько" używano początkowo zwracając się do starszego brata, który często był dla młodszych kimś, kto zastępuje ojca lub brata matki (por. bułgarskie **бате** (starszy brat) oraz czeskie **bater** (brat matki) z staroruskim **бате** ("ojciec rodzony"). Oczywiście, przemysłenie tego słowa musiało iść właśnie w następującej kolejności: starszy brat - brat matki - ojciec rodzony⁷.

Czy nie najbardziej konkurują między sobą, słowa-określenia, które oznaczają ojca. Z indoeuropejskich terminów-określeń ojca *pater i *atta język prasłowiański

⁶ Словник української мови К.: Наук. думка. 1979, Т.10. С. 430.

⁷ Етимологічний словник української мови [Текст]: у 7 т. / Ред. кол. О. С. Мельничук (гол. ред.) та ін. К.: Наук. думка, 1983. Т.3. С. 100.

oddziedziczył to ostatnie, najpierw używano go jedynie w mowie dzieci, a pod koniec wieku XVI - na początku XVII - również w różnych notatkach, dziennikach. Oprócz języka ukraińskiego ta jest dostępna także w polskim - **tata**, w czeskim - **tata**, serbsko-horwackim - **tata**. W języku rumuńskim leksema **tata** ma różne znaczenia w zależności od formy: **tata advarat** oznacza "dobry ojciec", **tat-socru** - odniesienie do świekra, **tata-mare** - to "poważne" zwrócenie się do dziadka.

Od terminu *atta pochodzi tworzenie sufiksalne **отць**, które zachowało się we wszystkich językach słowiańskich. Jednak z biegiem czasu semantyka danej leksemy w języku białoruskim, ukraińskim, bułgarskim stopniowo zmieniła swe pierwotne znaczenie "ojciec" na przerośnięte - "osoba stanu duchowego". W "Leksykonie" Laurentego Zyzanii **отць** - ksiądz, osoba stanu duchowego. W języku górnołużyckim i dolnołużyckim leksema **wosc** używana jest do określenia "przodek".

Leksemy **"батя"** przez pewny czas używano w znaczeniu "przewodnik duchowy", na podłożu ludowym - jako pieśmiotliwe określenie ojca. Wśród pieśmiotliwych określeń w różnych regionach Ukrainy używano również określeń "родитель", "неньо", "ненько" i "бат", które oznaczają "prawdziwość".

To ojciec przede wszystkim zajmował się gospodarstwem, ze względu na to od danej leksemy tworzą się pochodne: **отчич** - spadkobierca ojcowskiego majątku, **батьковщина** - spadek majątkowy po ojcu, **батьківство** - pokrewieństwa między rodzicem i dzieckiem, **батькувати** - krzyczeć, kłócić się wspominając przy tym ojca.

W języku ukraińskim z daną leksemą istnieje wiele zwrotów stałych: *jak ojca rodzzonego zobaczyć* (szczerze radować się, widząc przyjaznego człowieka); *nie prosić jak za własnego ojca* (nie sugerować zbędnego, nie prosić za coś zbyt wysokiej ceny), *diabeł ojca wie* (wyraża poczucie niezadowolenia z powodu czyichś działań).

Moralność tradycyjna opiera się na autorytecie słowa ojcowskiego: "Mimo, że skąpy jest ojciec na słowo, ale jest ono prawem". Ojciec występuje jako obrońca naturalnego stanu dziecka, uosobienie godności, wolności, stałości duchowej swego rodu, formuje u dzieci takie cechy fizyczne i osobowościowe, jak wytrwałość, niezłamność ducha, pracowitość. W znak tego, że chłopiec będzie się rozwijał się jako mężczyzna, ojciec sadził go na koniu, którego mu sprezentował, i dawał specjalnie zrobioną dla niego broń.

Z szacunku do ojca pojawia się cały szereg czułych określeń: *батечко, татко, ненько, татусь, татунцьо, татусенько*. Obraz ojca dobrze reprezentowany jest w piosenkach kozaków i rekrutów. W ludowych pieśniach i legendach ojca porównywano z siwym gołębiem, a przecież gołąb - ptak, który przynosi pokój dla wszystkich ludzi. Kulturema lingwistyczna "ojciec" kojarzy się z leksemą surowość, natomiast kulturema lingwistyczna "mama" wywołuje asocjacje z poczuciem

dobroci, życzliwości, miłosierdzia, zdolności do współczucia, cierpliwości, dobroczynności.

W słownikach znajdujemy wiele słów pochodzących od słowa "мати" (matka). W szczególności w słowniku B.Hrinchenko są leksemy używane do dziś w niektórych regionach Ukrainy: матінкувати - często mówić матінко (mateczko), матерікувати - być matką ślubną, маткувати - być matką chrzestną na ślubie, безматній - ten, który nie ma matki, a także wyrazy stałe: Мати Божа (Matka Boża), Головата матери - matka ślubna, старша матери - matka przełożona w klasztorze, пані-мати - pani domu⁸.

Szacunek do tradycji rodzinnych opisano w "Dziadach" ("Dziady zielone", "Dziady jesienne", "Kolacja dla dziadów").

W tradycjach rodzin wielodzietnych wyczuwa się troska przedłużenie swego rodu, poczucie pewności i komfortu. Stosunki między rodzeństwem są oznaką wysokiej kultury relacji międzyludzkich: "Jak ojciec ma dwójkę dzieci, to tak jak jedno, a jak ma jedno, tak jak gdyby nie miał wcale".

Tradycje te powiązane są tradycjami rodzinno-gospodarczymi oraz doświadczeniem moralnym rodziny i tym, co związane jest z pracą, z rodzinnymi wartościami, sposobami przygotowywania dzieci do niezależnego życia, do pracy, które składy się historycznie, przekazywane są z pokolenia na pokolenie w sposób ustalony i podtrzymywane są pomocą opinii publicznej. Rodzina była tym ośrodkiem społecznym, w którym każdy jej członek miał pewne obowiązki, wykonywał je i ponosił odpowiedzialność za własną pracę przed innymi członkami rodziny i wspólnoty. Dlatego tradycje rodzinne związane z pracą zawsze sprzyjały rozwijaniu u dzieci jakości moralnych (otwartości, jedności czynu i słowa itp.), formowały wartości i mentalność.

Do tradycji rodzinnych związanych z pracą zaliczamy tradycje zaangażowania do prac domowych w zależności od płci, mądrych wymagań, pracy wspólnej, dynastii robotniczych i tak dalej. Tradycje zaangażowania do prac gospodarczych i domowych określane są przez ciężkość pracy, łączą one w sobie mądrość życiową wraz z miłością ojcowską i macierzyńską, honor i dobre imię rodziny.

Tradycje związane z pracą wspólną i systematyczną przekazywano drogą uczenia, instruktowania, pokazywania odpowiedniego stosunku oraz szacunku do pracy. Tradycje mistrzów i całych dynastii robotniczych rozwijają w młodym pokoleniu takie cechy jak pilność, zdyscyplinowanie, upór, komunikacyjność,

⁸ Грінченко Б. Словар української мови. К.: Горно, 1928. Т.3. С. 262-264.

sprzyjają formowaniu cech dobrego gospodarza, rozwijają jakości indywidualne w pracy, odnawiają natchnienie duchowe i fizyczne każdego członka rodziny, wychowują u dzieci zainteresowanie do spraw rodziców, uświadomienie znaczenia własnej pracy, stymulują aktywność społeczną, dokładność, dostępność.

W rodzinie zawsze uczono wysokiej kultury językowej, myślenia logicznego, powściągliwości i zrównoważenia, korektniej ekspresji uczuć.

Poprzez sugestie, wskazówki, zachęty, przekonywanie, uprzedzanie itp. dzieci zawsze zdobywają wiedzę, doświadczenie życiowe, naśladują stereotypy oraz wartości etniczne: "Postępować trzeba tak, żeby rodzice nie wstydzieli się przed ludźmi", "Gdzie pracuje tłumek, tam jest pełny zakątek", "W towarzystwie porządek – wszyscy się cieszą". We wspólnocie zawsze ceniono umiejętności, skłonności gospodarcze nabyte w domu rodzinnym.

Analiza równoległa leksemy "громада" (wspólnota) w różnych językach słowiańskich umożliwia wyznaczenie pokrewieństwa etymologicznego co do słów "друг" (przyjaciel), "брат" (brat), "вірний" (wierny), "надійний" (pewny), "міцний" (mocny). Rodzice i dziadkowie dobrze rozumieli i realizowali siłę, wygodę, autorytet form zbiorowych organizacji różnych czynności oraz ich metodyki wpływu wychowawczego na dzieci.

Pośród tradycji rodzinno-obywatelskich szczególnie wyróżniamy tradycje opiekuństwa. W społeczeństwie zawsze najgorzej powodziło się sierotom: "Сироти життя, як горох при дорозі: хто йде, той скубне" (Życie sieroty, jak groszek przy drodze: każdy przechodzący skubnie). Dlatego rolę wychowawców społecznych i przewodników duchowych dzieci-sierot zawsze pełnili ludzie o wysokich jakościach moralnych i wrodzonych zdolnościach pedagogicznych, wśród nich – rodzice chrzestni i nazwani. W tym znaczeniu używane są słowa: ненько, нашко, мамка, батько, нанашка, тотайка.

Analiza lingwistyczna potwierdza: znajomość rodzinnych tradycji wychowawczych oraz umiejętność ich wykorzystania należy rozpatrywać jak części składowe jednego łańcucha "rodzina – rodzinne tradycje wychowawcze – ojczyzna". Przystwojenie, przechowywanie i rozwój rodzinnych tradycji wychowawczych narodu ukraińskiego i innych jest ważnym zasobem wzmocnienia świadomości narodowej, utwierdzenia norm i wartości mentalności ukraińskiej. Jedynie racjonalne połączenie interesów społeczeństwa współczesnego oraz ludowego doświadczenia rodzinnego umożliwia postęp i wychowanie społeczeństwa o wysokich walorach moralnych.

Георгій ФІЛПЧУК,
*доктор педагогічних наук, професор,
дійсний член Національної академії педагогічних наук України,
член Центрального правління,
перший заступник голови Всеукраїнського товариства
«Просвіта» імені Тараса Шевченка*

ПЕДАГОГІЧНА КУЛЬТУРА УКРАЇНСЬКОГО ВЧИТЕЛЯ: УКРАЇНОЗНАВЧІ ВАРТОСТІ⁹

Про "наболіле" (за А.Погрібним): педагогічна культура українського Вчителя, Професора повинна, по-перше, опиратися на українознавчі вартості, а українознавство як система знань і цінностей про Український народ, Україну, її національну історію, культуру, мову і літературу, науку, мистецтво, традицію, природу, життєтворчість і духовність має стати філософією і методологією освіти. Українці мають відчутти й зрозуміти, що немає для нас другого Дніпра, Києва, України. На цій землі наша честь, гідність, національні обереги.

Друге, українознавча концепція формується на основі досягнень і спадщини всього українства - на материзні і поза її межами впродовж усього періоду історичного буття народу. Бо уявімо лише на мить, що ми через свою «необачність» раптом забули, не забажали пізнавати унікальний творчий та інтелектуальний доробок українців зі всього світу, товариства «Просвіта» чи академічного «НТШ», в яких творили видатні українці, залишивши спадщину творінь загальнолюдського гатунку.

Третє, українознавство особливо сьогодні важливо вважати тим ваговитим складником у змісті освіти, що робить її добротною, інтелектуальною, гуманною, національною, зміцнюючи суспільні процеси державо-націєтворчості. Оскільки освітній україноцентризм унеможливить прояви рудиментів «культурно-освітнього імперіалізму» московщини, що завжди намагалась привести в небуття національно-історичне життя українства, насаджуючи ідеологію малоросійства й бездержавності. Він здатен зреалізувати найвище громадянське завдання освіти - виховати повагу до власного «Я», свого Роду, Народу, України, слугувати духовним, соціально-політичним чинником консолідації і розвитку Нації.

⁹ Тези виступу перед студентами СумДПУ імені А.С.Макаренка.

Четверте, українознавчі цінності, зрощені на високості національної Культури, є найкращим ресурсом «м'якої сили», найбільш ефективним інструментом для діалогу зі світом, націями і державами. Пам'ятаємо слова українського просвітника і педагога Б.Грінченка, сказані в роботі «... Про українську школу» ще на початку ХХ століття, що народ без власної прогресивної думки, творчості є нерозвинутим і завжди хворим членом у загальнолюдській сім'ї.

П'яте. Доцільно чітко усвідомити реальність, що неприйнятність українськості є політичною, світоглядною, історичною, психоментальною виразкою «руського міра», а ігнорування українознавства в освіті обумовлює появу в суспільному просторі явищ сегрегації, відчуженості, нетолерантності, соціально-політичного дискомфорту. Відірваність українства, як і національних меншин, від українознавчих цінностей - рудимент бездержавності, малоросійства, колоніального спадку, тотального омосковлення.

Шосте. Навіть формуючи громадянина світу та спільного європейського дому, освіта має насамперед виконувати своє найголовніше завдання - виховання поваги до рідної землі, України, Українського народу, національної культури, української (державної) мови, історичної пам'яті, національних духовних святинь, добре засвоївши застережливе слово Б.Лепкого - «який гіркий з чужої ниви хліб».

Нарешті, сьоме. Українознавство в освіті формує, творить, зміцнює і розвиває національну ідею, яка є живильним струменем державного зросту і шляхом до перемоги, утверджуючи оберігаючи світовідчуження щодо рідної української Мови, Культури, Віри, Історії, Традиції, які вважаються найнадійнішими вартівими Ідентичності та власної української Держави.

Отже, не лише дошкільна, шкільна, позашкільна, університетська формальна й неформальна освіта мусять бути наскрізно пронизані українознавчими вартостями, а й на їх основі необхідно вибудовувати педагогічну освіту, педагогічну культуру вчителя. Бо саме Вчитель має бути найбільш дотичним до розуміння сучасного аксіоматичного правила життестердності народу - той, хто не пропонує передусім «собі», а також людству власного національного доробку, волюючи бути реціпієнтом лише чужих цінностей, тому в ХХІ столітті уготовано єдину безславну дорогу - бути розчиненим і упокореним «іншими». (Г.Філіпчук: з публічної лекції перед студентами СумДПУ)

Наталія ФІЛІПЧУК,

доктор педагогічних наук,

старший науковий співробітник,

провідний науковий співробітник

відділу змісту і технологій педагогічної освіти

Інституту педагогічної освіти і освіти дорослих НАПН України

ЛІНГВОПЕРСОНОЛОГІЧНИЙ ВИМІР МУЗЕЙНИХ ВЕБІНАРІВ «ЦВІТ УКРАЇНСЬКОЇ ПЕДАГОГІКИ- СУЧАСНЕ І МИНУЛЕ»¹⁰

Музейна культура як складова національної і світової духовної і матеріальної спадщини є потужним ресурсом реалізації державної політики, спрямованої на формування морально-етичних, інтелектуальних, естетичних, національно-патріотичних якостей громадянина. Освіта, просвітництво і музейна культура суттєво впливають на формування мовної особистості, виховання етичних, естетичних, громадянських якостей особистості.

Відповідно до Конституції України, законів «Про музеї і музейну справу», «Про культуру», «Про освіту» (2020), державна музейна політика спрямовується на збереження історичних пам'яток та інших об'єктів, що становлять національну цінність; розвиток мережі музеїв, формування сучасної інфраструктури музейної справи; активне використання музейних цінностей в освітньому процесі; системну взаємодію музейних та освітніх установ для формування культурної особистості, націєдержавотворення. З-поміж пріоритетів державної політики у сфері культури виокремлено такі: створення необхідних умов для розвитку культури української нації; збереження, відтворення та охорона історичного середовища; естетичне, етичне, національно-патріотичне виховання громадян; формування такого рівня суспільного ставлення до музейної культури, що уможлиблює сприйняття музею як центру знань і цінностей, важливих для розуміння та оцінювання себе і навколишнього світу.

Основною місією сучасного музею є служіння людині і суспільству, активізація життєтворчості, успішна соціалізація й адаптація в конкретному соціокультурному середовищі, професійна й самореалізація, формування

¹⁰ Тези виступу.

емоційно-мотиваційної налаштованості особистості на безперервне пізнання, самовдосконалення впродовж життя¹¹.

З-поміж соціокультурних функцій музеїв визначено такі: посилення уваги до використання потенціалу культурних цінностей музеїв для розвитку особистості; розширення можливостей для удосконалення формального і неформального освітніх просторів, освітнього процесу як за змістом, так і за інноваційними формами, методами пізнавальної діяльності; наповнення музейного простору якісним контентом (нові знання, сенси, смисли); забезпечення ефективної взаємодії музейних і освітніх закладів, позитивної мотивації суб'єкт-суб'єктної діяльності, емоційної налаштованості відвідувачів; передавання суспільству знань, естетичних, етичних взірців та смаків у співучасті і співпереживанні; сприяння глибшому розумінню інтересів та цінностей людини і суспільства.

Культурне музейне середовище розвиває міжетнічний, міжнародний діалог, туристичну галузь, стаючи ефективною презентацією національно-культурного, духовного, суспільно-політичного розвитку.

На початку XXI століття теорії та ідеї музейної педагогіки активно впроваджуються в культурно-освітні процеси і зміст освіти; якісного іншого рівня набуває взаємодія, що передбачає національно-культурну, українознавчу спрямованість у системі функціонування моделі «музей – освітній заклад – суспільство»; сприяє соціальному доступу населення до культури; передбачає залучення музейних педагогів та інших фахівців до активної педагогічно-просвітницької діяльності.

Саме це і є метою просвітницьких вебінарів «Цвіт української педагогіки: сучасне і минуле», у січні-березні 2023 р. з ініціативи Інституту педагогічної освіти й освіти дорослих імені Івана Зязюна НАПН України онлайн відбулося кілька вебінарів у межах серії просвітницьких заходів «Цвіт української педагогіки: сучасне і минуле» у співпраці з Всеукраїнським товариством «Просвіта» імені Тараса Шевченка, Кафедрою ЮНЕСКО «Неперервна професійна освіта XXI століття»: «Педагогічна спадщина Софії Русової», лекторка – Галина Дацюк, журналістка, голова Жіночого Центру «Спадщина», дослідниця життя, педагогічної та громадської діяльності Софії Русової, лауреатка премії імені Софії Русової, Івана Огієнка; «Педагогіка – це моє життя». Педагогіка добра Івана Зязюна у вимірах сучасності» до 85-річчя

¹¹ Дет. Філіпчук Н.О. Педагогічно-просвітницька діяльність музеїв України. (кінець XIX – початок XXI століття) : монографія / за науковою редакцією. Н.Г. Ничкало. К.: Вид-во ТОВ "Юрка Любченка", 2020. 468 с.

з дня народження академіка Івана Андрійовича Зязюна, лектор – Георгій Філіпчук, доктор педагогічних наук, професор, дійсний член НАПН України, почесний доктор Інституту педагогічної освіти і освіти дорослих імені Івана Зязюна НАПН України, заступник голови Всеукраїнського товариства «Просвіта» імені Тараса Шевченка, голова Конгресу українського інтелігенції; «Краще зсередини зірвати всю Росію...» (до історії написання П. Тичиною поеми-симфонії «Сковорода»), лектор – Сергій Гальченко, кандидат філологічних наук, заступник директора Інституту літератури імені Т.Г. Шевченка з наукової і видавничої діяльності, завідувач відділу рукописних фондів і текстології, заслужений працівник культури України, лауреат Державної премії в галузі освіти) (<http://ipood.com.ua/rezultati-poshuku/words%D1%86%D0%B2%D1%96%D1%82/>).

Прокоментуємо на прикладі окремих вебінарів. 4 жовтня 2023 року в Інституті педагогічної освіти й освіти дорослих імені Івана Зязюна НАПН України онлайн відбулася гостьова лекція «Олена Пчілка: погляд із сьогодення». Науковці, викладачі, студенти, магістранти Донбаського державного педагогічного університету, Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини, Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника, Сумського державного педагогічного університету імені А.С. Макаренка, Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича та ін. мали можливість відкрити для себе постать знаної письменниці, публіцистки, громадської діячки, видавчині, подвижниці української культури й освіти Олени Пчілки.

Ірина Щукіна, завідувачка науково-дослідного відділу з вивчення життя та творчості Лесі Українки Музею видатних діячів української культури, лауреат літературно-мистецької премії імені Олени Пчілки, розкрила унікальність особистості Олени Пчілки, її становлення як письменниці, збирачки фольклору, акцентувала увагу на її ролі в особистісному і професійному розвитку Лесі Українки, інших дітей родини. На фольклорних зразках письменниця писала авторські твори, інтерпретувала казки, записувала багато народних приповідок, прислів'їв, загадок для дітей, досліджувала колядки. Олена Пчілка досліджувала традиції малювання на стінах, збирала зразки одягу, прикраси, орнаменти, є авторкою розвідки «Українські узори», представляла свою колекцію у Парижі. Вона призвичаювала своїх доньок до вишивки.

Олена Пчілка створила спектр драматичних творів, з-поміж яких вирізняються п'єси для дитячого театру, здійснила значний внесок у

розвиток української поезії (збірка «Думки-мережанки»), як прозаїк одна з перших звернулася до проблеми життя інтелігенції, її авторський стиль вирізнявся «живим» мовленням, вишуканістю, барвистістю. Письменниця перебувала у вирі українського культурно-просвітницького руху, організаторкою потужних заходів (відкриття пам'ятника Івану Котляревському, святкування ювілею Тараса Шевченка, проведення шевченківських «нелегальних» свят у різних містах України...).

Як публіцистка Олена Пчілка була редакторкою і видавчиною єдиного в Україні часопису для дітей «Молода Україна». Болючі факти з життя Олени Пчілки, пов'язані з фінансовими труднощами, неможливістю здійснювати видавничу роботу, вразили несправедливістю ставлення до Олени Пчілки з боку української громади. Вона була першою жінкою член-кореспондентом у галузі фольклору і етнографії ВУАН. Особливо вразила розповідь лекторки щодо взаємин Олени Пчілки і Лесі Українки.

На завершення заходу прозвучала «Серенада» на слова Олени Пчілки (музика Франца Шуберта) у виконанні народного артиста України, професора кафедри музики Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича Івана Дерди. Цікавий факт, що цей твір відкрила громадськості сама пані лекторка, підготувавши видання «Пчілка Олена. На спогад Шубертової серенади» (автор тексту І. Щукіна; упоряд. А. Силук. – Луцьк, 2015. – 16 с.), у якому вміщено поезію Олени Пчілки «На спогад Шубертової серенади», авторське дослідження музикознавця, завідувача Музею Лесі Українки, відділу Музею видатних діячів української культури Лесі Українки, Миколи Лисенка, Панаса Саксаганського, Михайла Старицького (м. Київ) Ірини Щукіної, яка вперше поєднала поезію Олени Пчілки як україномовний варіант тексту популярної «Серенади» німецького композитора Франца Шуберта (<https://md-eksperiment.org/.../20211014-irina-shukina-pro...>).

21 листопада 2023 року в Інституті педагогічної освіти й освіти дорослих імені Івана Зязюна НАПН України відбулася онлайн гостьова лекція у межах серії просвітницьких вебінарів «Цвіт української педагогіки: сучасне і минуле» «Наталія Ужвій. У піжмурки з долею». Лекторка – Наталія Колесніченко-Братунь, кандидатка філологічних наук, дипломатка, письменниця членкиня Національної спілки письменників України. Важливим стало залучення до лекції педагогів закладів освіти з деокупованих та окупованих міст України: (Херсон, Авдіївка, Лиман, Краматорськ, Бахмут..).

Пані Наталія, яка є племінницею відомої акторки, розповіла, що цікавою є її біографія: у 16 років, закінчивши курси вчителів, вона розпочала трудову

діяльність на посаді учителя сільської школи. Постать Наталії Ужвій в контексті розвитку українського театру і кінематографу не потребує метафоричних визначень – вони супроводжували її впродовж довгого мистецького життя. Н. Ужвій пощастило працювати з видатними режисерами. Протягом десятиліть її колегами на сцені були неординарні і знакові актори, а рідною творчою сім'єю – легендарний колектив акторів-франківців.

«Визначна українська актриса, «поетеса української сцени», обласкана глядачем і критиками далеко за межами Батьківщини, вона гордо несла тягар слави та незліченних найвищих нагород. Багаторічна голова правління Українського театрального товариства, делегатка партійних з'їздів, учасниця численних культурних заходів зі статусом «виїзної» як у близьке, так і далеке зарубіжжя. Десятки ролей, про які лишень може мріяти актриса. Такою виглядає оформлена вишуканими декораціями видима сторона її життя. За життєвими лаштунками ж розповзлися по кутках, поховалися на периферії підсвідомого, у безнадію втрат, страху, зрад чужих і власних, великі і малі драми, трагедії людини, яка змушена була йти на важкі компроміси, сприймати лицедійство в любові і ненависті» (фрагмент з авторської книги «Ужвій. У піжмурки з долею»).

Учасники заходу мали можливість переглянути епізоди з художніх фільмів («Украдене щастя», «Земля», «Веселка» та ін.) за участі Наталії Ужвій.

У фаховій оцінці кандидатка філологічних наук, доцент, літературознавиця Оксана Івасюк професійно доповнила розповідь Наталії Колесніченко-Братунь, проаналізувавши зміст книги й окресливши унікальність фактологічного матеріалу з життя відомої акторки.

Музейні матеріали охоплюють широкий спектр духовних, культурно-історичних, морально-етичних, соціально-політичних, естетичних цінностей, ідей, поглядів. Музейна культура дедалі більше проникатиме в різні суспільні середовища, зокрема молодіжне, а тому доцільно активно й безперервно підтримувати цю зацікавленість. Музей сприймається як осередок духовного, інтелектуального, культурного збагачення людини, її саморозвитку і самовдосконалення. Музейна комунікація стає визначальною складовою у системі взаємодії, формуючи здатність об'єктів, музеалій бути свідченнями часу, подій, ідей.

РОЗДІЛ 2

ПРАКТИКА ВИКЛАДАННЯ ДИСЦИПЛІНИ «УКРАЇНСЬКА МОВА ЗА ПРОФЕСІЙНИМ СПРЯМУВАННЯМ

Олена СЕМЕНОГ,

*доктор педагогічних наук, професор,
завідувач кафедри української мови і літератури
Сумського державного педагогічного
університету імені А. С. Макаренка*

МОВНА КУЛЬТУРА ФАХІВЦЯ: ПРИКЛАДНІ АСПЕКТИ¹²

Професійно майстерним можна вважати економіста, фінансиста, працівника банку чи біржовика, котрий має не лише глибокі спеціальні знання, а й отримав ґрунтовну мовно-комунікативну підготовку як з іноземної мови, так і з української мови. Це означає практичне й усвідомлене володіння всіма нормами сучасної української літературної мови, наявність умінь будувати дискурс ділової комунікації (правильно, переконливо, виважено структурувати власні висловлювання), "спілкуватися в колективі з додержанням норм професійного мовлення, оскільки мова потрібна фахівцям не як сукупність правил, а як засіб самоформування і самовираження особистості" [2]. Від того, в якій мірі професійна мовна культура, культура думки, поведінки відповідають сучасним вимогам, значною мірою залежить авторитет підприємства чи установи, реалізація формування інтелектуального потенціалу в Україні.

Узагальнення думок щодо тлумачення професійної мовної культури (Н.Бабич, М.Гуць, Л.Мацько, Л.Струганець та ін.) дає можливість з'ясувати вияви цієї інтегративної динамічної якості: нормативне користування мовою в усній і писемній, діалогічній і монологічній формах, формування високого рівня комунікативної культури, вмінь зрозуміло, чітко, логічно, доречно висловлювати думку, будувати діалог тощо).

¹² У тезах виступу використано матеріали статті Семеног О. Мовна культура педагога професійної школи: проблеми та шляхи їх вирішення. Педагогіка і психологія професійної освіти. 2006. №6.С. 6 –12.

Одним з його найефективніших способів є мовний зразок викладачів-наставників. Саме від наших особистісних якостей, переконливого слова, культури мислення (самокритичності, глибини, гнучкості, оперативності), культури поведінки (ввічливості, тактовності, інтелігентності, коректності) значною мірою залежить мовно-національна вихованість молоді.

У контексті дослідження важливими є роботи, присвячені питанням мовної культури у професійній сфері (Н.Бабич, Р.Зорівчак, Л.Мацько, О.Сербенська, Л.Струганець), з'ясуванню особливостей професійної підготовки спеціалістів фінансово-економічного профілю (Г.Ковальчук, М.Левочко, А.Нісімчук, Т.Поясок та ін.), культури мовлення у професійній діяльності державних службовців (О.Козієвська, О.Приходько), міжнародних аналітиків (О.Рембач). Різні аспекти формування професійного мовлення майбутніх фахівців переважно педагогічної сфери знайшли практичне втілення публікаціях Л.Барановської, Л.Головатої, К.Климової та ін. Зупинимось на аналізі тенденцій в українській економічній терміносистемі, окреслимо їх вплив на стан мовної культури викладача, означимо можливі шляхи її розвитку.

Чутлива до соціально-економічних і політичних змін українська економічна терміносистема під впливом загальномовних тенденцій наповнилася новими мовними елементами, виокремила нові напрями свого розвитку – біржову, фінансово-кредитну, банківську сфери. Огляд наукових праць, економічних телепередач, навчальних посібників переконує стосовно інтенсивного (часом навіть і надлишкового) потоку запозичення, зокрема, з німецької (*бухгалтер, акція, вексель, маклер*) та англійської мови (*бюджет, лізинг, консалтинг, дисконт, бартер, демпінг, реприватизація, менеджмент, інвестор, сертифікат, ф'ючерси, корпорація, тендер*). Серед тенденцій - збільшення кількості термінів-інтернаціоналістів (аваль, ажю, стагфляція, вальвація, ретроцесія та ін.), переміщення частини спеціальної лексики до розряду широковживаної (*аудитор, емісія, інвестор, ліцензія, менеджер*), помітне розширення лексико-граматичної поєднаності економічних термінів з терміноодинацями інших систем та словами загальнолітературної мови, їх метафоризація (*графік цін, ножиці цін, тарифна сітка, зона ризику, настрої ринку, температура ринку, корекція падіння цін, коливання цін, цінова буря, фінансова криза, міграція грошей* та ін.) тощо.

Мовлення викладачів часто *суржикове*. Звернімо увагу хоча б на ці недоліки: дякуючи Вашій підтримці - потрібно завдяки Вашій підтримці, ставимо Вас до відома - доводимо до Вашого відома, на протязі (*протягом / упродовж*) двох годин, запрошуємо Вас прийняти (*взяти*) участь у

конференції, ми прикладемо всі зусилля (*докладемо всіх зусиль*), приводити (*наводити*) дані, стануть у пригоді (*у нагоді*). Спостерігаємо мовні кальки: не дивлячись – незважаючи; рахую – вважаю; любий – будь-який; бувший – колишній; саме головне – найголовніше; більше ста – понад сто; тим не менше – однак, проте; до сих пір – досі; у першу чергу – насамперед, передусім; у даний час – тепер. Для мовців характерна і бідність лексики або *багатослів'я*, помилки в нерозрізненні паронімів тощо.

Прикро, але, як свідчить і опитування, і аналіз занять, переважна більшість викладачів не відпрацьовує якість свого мовлення. Особливо ріже слух неправильний наголос: бюрократ'ія (треба бюрократія), інцидент (інцидент), предмет (предмет), новий (новий), завданн'я (завдання); редукція (тобто ослаблення і скорочення звука): Украі(ї)на; Харків (в); книш(ж)ка, вихіт(д), поф(в)ториф(в); інтерференційна палаталізація (м'якшення): чЯс, чЮти, величЄзний, хочЮ, великЙ, література; ненормативна напівпом'якшена вимова шиплячих; порушення правил вимови асимільованих звуків; твердість [ц] під впливом російської мови (адміністрация, конституция, лекция) тощо.

Недоречності у мовній практиці педагога спонукають спонукають замислитися над причинами такого явища. Чому, маючи значний професійний досвід, викладачі, на жаль, далеко недостатньо володіють українською фаховою мовою? Причини різні. Тут і відсутність належної реалізації державної мовної політики, єдиної загальноновизнаної і зрозумілої фахівцям термінології, словників-довідників, виробничий запит насамперед на російську та іноземну ділову мову, двомовне оточення, "тотальна "суржикізація" і відчуження від власного етнокультурного поля" (О.Захарків), невиписаність мовних обов'язків у посадовій інструкції викладача, часто просто небажання змінювати власний мовний стиль.

Основний шлях для вдосконалення мовної культури, вважають педагоги, - це самоосвіта. Лектора часто оцінюють за виявом компетентності і вмінням викликати інтерес у студентів до економічної науки, донести знання про предмет вивчення мовними засобами. Важливими комунікативними компонентами мовлення викладача виступає змістовність (глибоке осмислення теми, головної думки висловлювання), точність (вибір слів, які найбільше відповідають висловлюваному змісту), логічність (тобто послідовність висловлювання відповідно до законів логіки), правильність (дотримання мовних норм), стислість викладу думок, доказовість,

коректність та доречність вживання термінів, чистота мови, виразність, спрямованість на особистість.

Багатство мовлення викладача зумовлюється наявним лексичним запасом, а це, в свою чергу, залежить від загального активного запасу мовних засобів (слів, значень, моделей словосполучень і речень, типових інтонацій, зв'язків і відношень у тексті), сукупності навичок для цілеспрямованого застосування засобів мови.

Наприклад, при суцільній навалі іншомовних слів є необхідність в усвідомленні їх доцільної *заміни на українські* відповідники: дивіденд – прибуток, презентація – показ; економія – ощадливість; компенсація – відшкодування, консенсус – загальна згода, ескалація – поступове збільшення тощо. Звичайно, якщо іноземне слово має додаткові смислові відтінки, яких в українській мові немає, краще вживати запозичений термін.

Врахуймо й те, що при оперуванні фінансовою термінологією доцільно також застосовувати і *синонімію*: збирання податку – стягнення податку; доплата – приплата; втрати – збитки; відсоток – процент; заощадливість – економія; обліковий – дисконтний; зниження (зменшення) валютного курсу; видатки – витрати; покриття витрат – відшкодування витрат; *лексичну та словотворчу антонімію*: внутрішні витрати – зовнішні витрати; вкладання коштів – вилучення коштів; безвальвація – девальвація. Є необхідність у чіткому усвідомленні *омонімії*, коли один і той же термін “входить” у різні термінологічні системи: Наприклад: слово "операція" (лат.) у медичній справі означає хірургічне втручання з лікувальною метою, у військовій – бойові дії, що об'єднані єдиною метою; в технічній – окрему закінчену частину технологічного процесу; натомість у фінансовій – торговельну угоду і вживається в таких сполуках, як акредитивна операція, безготівкова операція, дисконтова операція, спекулятивна операція, розрахункова операція, комерційна операція [3].

Увиразнюють мовлення і правильно перекладені некальковані терміни, терміносполуки і термінотексти. Постійне звернення до словників, довідників – один із ефективних шляхів правильності перекладу й адекватності розуміння відповідних елементів. "Енциклопедія української мови", орфографічні, тлумачні, перекладні словники мусять бути настільними робочими книгами педагога професійної школи.

Серед вимог до педагога – формування ставлення до професійної діяльності як творчого процесу, проблемне бачення фаху (усвідомлення загальнокультурного, загальнолюдського значення економіки, пошук

оптимальних способів передачі студентам економічних знань), уміння створювати умови для співтворчості й самореалізації особистості у навчальному процесі, оволодіння студентами культурою ділового спілкування.

Це може бути і розробка діалогів з менеджером компанії (та ін.), дискусій "Дискусійна трибуна", "круглих столів", диспутів, дебатів, творчих зустрічей, рольових і ділових ігор "Спілкування з клієнтом", презентацій професій, проблемних лекцій, укладання міні-словників, складання ділових документів профільної галузі, добір мовного матеріалу для проведення ділових нарад тощо. Надзвичайно важливе значення для збагачення професійної мовної палітри викладача (і, звичайно, студентів) має читання віршів, художніх творів українських митців, конкурси ораторів, зустрічі з відомими мовознавцями, письменниками, культурологами, економістами.

Моделювання мовних ситуацій сприяє творчому засвоєнню навчального матеріалу, розвитку активності, комунікативних здібностей, аналітичному мисленню, закріпленню професійних умінь і навичок. Робота в малих групах за темою "Фінансова політика підприємств" з використанням методів аналізу ситуацій (метод кейсів, інцидентів) дозволяє залучати студентів до бесіди шляхом звернення "Ваші дії", "Яким би чином ви вчинили", "Яка ваша версія".

Якість культури мовного спілкування, сформованість комунікативних умінь є показниками рівня культурного розвитку і морального клімату суспільства.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Винник О.П., Шелепкова І.М. Засоби творення фінансової термінології //Викладання мов у вузі на сучасному етапі. Міжпредметні зв'язки. Збірник наук. праць. Х, Константа. 2001. Вип.5. С.45-49.
2. Мацько Л. Українська мова у вищій школі // Дивослово. 1996. №11. С.24-26.

Катерина КЛИМОВА,
доктор педагогічних наук,
професор кафедри іноземних мов
Поліського національного університету

УМОВИ ФОРМУВАННЯ ОРОГРАФІЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ-НЕФІЛОЛОГІВ У ПЛОЩИНІ РЕАЛІЗАЦІЇ МОВНОЇ ПОЛІТИКИ В УКРАЇНІ

Attention is paid to the theoretical foundations and applied aspects of the problem of formation of spelling competence of students of non-philology majors. A definition of the concept of

spelling competence is proposed. The results of the Radio dictation of national unity, written by first-year students of the Polissia National University, were analyzed.

Проблема формування орфографічної правописної компетентності фахівців є *своєчасною* з огляду на активізацію основних напрямів державної мовної політики в Україні. Йдеться про виконання мовного законодавства, розвиток прикладної вітчизняної лінгвістики, мовнопросвітницьку діяльність та розробку ефективних технологій навчання української мови у ЗВО.

Метою дослідження є окреслення умов формування орфографічної правописної компетентності здобувачів нефілологічних спеціальностей на основі аналізу джерельної бази та результатів педагогічного діагностування.

Теоретичне підґрунтя проблеми формування орфографічної компетентності закладено у сучасних працях з українського мовознавства та лінгвометодики (Л. Мацько, М. Пентилюк, Н. Голуб, О. Горошкіна, О. Семенов, Т. Симоненко, І. Хом'як, Л. Струганець, О. Кучерук, О. Гриджук, І. Дроздова, Л. Рускуліс, Л. Дмитрук, В. Терещенко, В. Вітюк, Х. Карповець та ін.).

Аналіз джерельної бази дав змогу визначити поняття *правописної компетентності* : 1) упорядковані знання орфографічних та пунктуаційних літературних норм, уміння й навички їх застосування в писемному мовленні; 2) розвинене «чуття мови» та мовна стійкість; 3) обізнаність з питань становлення і розвитку українського правопису. Відповідно орфографічна компетентність розглядається як складник правописної.

Вивчення курсу ділової української мови, введеного в усіх ЗВО країни з 2010 року, починається ознайомленням з українськими законодавчими актами щодо статусу державної мови та мов національних меншин.

Йдеться зокрема про Статтю 10 Конституції України (1996), Закон "Про забезпечення функціонування української мови як державної" (2019), Постанову Кабінету Міністрів України "[Про затвердження Порядку проведення іспитів на рівень володіння державною мовою](#)" (2021), а також про Національний стандарт України (2020).

Окрім того, Українському правопису (2019) присвячено питання теми "Основи українського правопису": 1. Історичні засади та структура чинного Українського правопису. 2. Основні правила орфографії та пунктуації.

Здобувачі щороку беруть участь в Міжнародному конкурсі з української мови імені Петра Яцика та в Міжнародному мовно-літературному конкурсі

учнівської та студентської молоді імені Тараса Шевченка; традиційно долучаються до написання Радіодиктанту національної єдності.

Цього року у рамках проведення педагогічного моніторингу якостей мовлення першокурсників факультетів економіки та менеджменту; права, публічного управління та національної безпеки; інженерії та енергетики; інформаційних технологій, обліку та фінансів Поліського національного університету було проведено аналіз результатів написання Радіодиктанту національної єдності "Дороги України" (147 робіт).

Отримано такі показники: *низький рівень* правописної компетентності — 16 осіб (11%); *середній рівень* правописної компетентності — 48 осіб (33%); *достатній рівень* правописної компетентності — 60 осіб (41%); *високий рівень* правописної компетентності — 23 особи (16%). До типових орфографічних помилок було віднесено правопис слів іншомовного походження (58 робіт), написання власних назв. Низка слів потребувала словникової роботи.

Ефективними формами і методами навчання орфографії вважаємо *проблемні лекції, лекції-консультації, колоквиуми, індивідуальні консультації, діяльність проблемних груп, факультативів і наукових гуртків з української мови; традиційні письмові вправи та творчі завдання, роботу зі словниками, тестування, дидактичні ігри.*

Доцільно використовувати під час створення вправ інтернет-ресурси — сервіси перевірки орфографії, Google-перекладач та ін.

Умовами формування орфографічної правописної компетентності майбутніх фахівців-нефілологів визначено:

1) мотивацію до правописного самонавчання і самовдосконалення шляхом ознайомлення з мовним законодавством;

2) залучення майбутніх фахівців до мовнопросвітницької діяльності та науково-дослідної роботи з української мови;

3) раціональне поєднання традиційних та інноваційних форм, методів і засобів навчання української мови;

4) використання міждисциплінарних зав'язків, сприяння всіх науково-педагогічних працівників університету формуванню правописної компетентності здобувачів вищої освіти.

Висновки. З огляду на виклики часу, окремого лінгводидактичного дослідження, на наш погляд, потребують технології дистанційної роботи з орфографії у системі вищої освіти.

Ірина НАСМІНЧУК,

кандидат філологічних наук, доцент,

доцент кафедри української мови,

закладу вищої освіти «Подільський державний університет»

РОЗВИТОК КУЛЬТУРОМОВНОЇ ОСОБИСТОСТІ ЯК МЕТА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ «УКРАЇНСЬКА МОВА ЗА ПРОФЕСІЙНИМ СПРЯМУВАННЯМ»

The article outlines the ways of forming the cultural-linguistic personality of a student of higher education by means of the educational discipline «Ukrainian language for professional direction». The need to take into account the informative and socio-cultural content of the educational discipline, the importance of speech skills for future professional activity is substantiated.

В умовах російсько-української війни актуалізувалося питання об'єктивних та суб'єктивних чинників, які впливають на формування мовної особистості. Ідеться про повноцінне функціонування української мови в усіх сферах суспільного життя, розвиток традицій використання мови, забезпечення сприятливої суспільно-політичної атмосфери для життя і розквіту мови, а також розуміння рідномовних обов'язків громадянина України, його внутрішня потреба здобувати мовну освіту, підвищувати рівень мовної культури. Сучасне життя ставить високі вимоги до загальної мовної, мовленнєвої, комунікативної культури здобувачів вищої освіти. Отже, актуальність дослідження зумовлена як глобалізаційними викликами і загрозами, так і вимогами Стандарту вищої освіти України [5].

Мета статті полягає в тому, щоб окреслити окремі методичні підходи у реалізації завдань навчальної дисципліни «Українська мова за професійним спрямуванням» в аспекті розвитку мовної особистості здобувачів вищої освіти першого (бакалаврського) рівня вищої освіти галузі знань 05 Соціальні та поведінкові науки за спеціальністю 053 Психологія (ОПП «Реабілітаційна психологія»).

Проблема формування культуромовної особистості сьогодні перебуває у центрі цілої низки мовознавчих і дидактичних (В. Герман, Н. Громова, Л. Кожуховська, І. Левенюк, Л. Мацько, М. Пентилюк, О. Потапенко, О. Семеног, Л. Скуратівський) досліджень та проєктів.

Наголошуючи на необхідності пізнавального, ціннісного та мотиваційного аспектів у формуванні мовної особистості, Л. Мацько

зауважує, що «мовна особистість – це узагальнений образ носія мовної свідомості, національної мовної картини світу, мовних знань, умінь і навичок, мовних здатностей і здібностей, мовної культури і смаку, мовних традицій і мовної моди» [3, с. 138].

Зміст поняття культуромовної особистості, яке порівняно недавно увійшло в науковий обіг як похідне від поняття мовної особистості, вичерпно, хоч і лаконічно, характеризує О. Семенов. За її словами, це «особистість, котра глибоко шанує державну (рідну) мову, досконало нею володіє, вправно користується усною й писемною формами та стильовими різновидами української мови» [6, с. 10].

Такі компетенції, як володіння рідною мовою і спілкування нею належать до ключових поряд з іншими сімома компетенціями, визнаними за основоположні для сучасної європейської освіти. Це, зокрема, знання іноземних мов, математична грамотність і базові компетенції в науці і технології, комп'ютерна грамотність, компетенції в цивільних і соціальних питаннях, відчуття новаторства і підприємництва, вміння виражати себе у царині культури [див.: 1, с. 1060].

Серед стратегічних завдань, які стоять перед викладачем навчальної дисципліни «Українська мова за професійним спрямуванням», варто особливо наголосити на формуванні умінь і навичок у напрямі збагачення словникового запасу, розвитку комунікативної компетентності, подоланні мовного нігілізму, дотриманні логічності, послідовності, виразності, оригінальності висловлювання, виробленні програм та перспектив мовного саморозвитку, удосконаленні здатності до спілкування в будь-якій сфері суспільного життя.

Досвід викладання навчальної дисципліни в Закладі вищої освіти «Подільський державний університет» (м. Кам'янець-Подільський) переконує, що успішна реалізація цих завдань лежить у площині міжпредметних зв'язків і комплексного використання знань із гуманітарних, природничих та соціальних наук на заняттях. Такий підхід активізує різні канали сприйняття і засвоєння інформації. Як приклад уведення позамовного матеріалу у процес вивчення української мови, пропонуємо фрагмент розробки практичного заняття з розвитку усних і писемних форм комунікації для здобувачів вищої освіти за ОПП «Реабілітаційна психологія», побудованої на текстах у галузі психології.

Програма навчальної дисципліни передбачає ознайомлення здобувачів зі стилями і нормами української мови, акцентуючи найбільш характерні для

навчального процесу стилі – науковий і художній. Перша частина цієї розробки оперта на окремий параграф підручника з психології і розкриває питання походження терміну «психологія» та його використання.

Система завдань і запитань за науковим текстом спрямована на закріплення мовленнєвих навичок та розширення термінологічної бази здобувачів вищої освіти. До прикладу, це можуть бути такі завдання:

1) продовжити речення: «Слово “психологія” походить від двох грецьких слів...»;

2) з'ясувати значення термінів: агорафобія, адикція, гіпноз, прокрастинація, реабілітація, фрустрація;

3) додати до кожного іменника по одному прикметнику – стрес, паніка, страх;

4) навести приклади фразеологізмів, які передають емоційний стан людини;

5) визначити способи творення термінів: фізіологія, динаміка натовпу, рецептор, депресія, фактор ризику, стереотип, аутоагресія, внутрішній конфлікт, екстремальна психологія, дебрифінг, контрсугестія, дезадаптація, втратити свідомість, контент-аналіз, конфліктостійкість, посттравматичний стресовий розлад, психопрофілактика, самовпевненість, стан фрустрації, флешбек;

6) увести запропоновані слова у словосполучення або речення, пояснивши різницю у їх значенні і використанні: афект – ефект, психічний – психологічний, дефективний – дефектний, периферійний – периферичний, активація – активізація;

7) утворити фемінітиви від поданих слів: лікар, професор, лаборант, психолог, асистент, реабілітолог, психотерапевт, масажист, методист, фахівець;

8) розставити розділові знаки в реченні: *«Діти найуразливіша категорія осіб що потребують допомоги і важливо не відкладати психологічну допомогу до завершення війни здійснювати її вже сьогодні для попередження виникнення складних емоційних соматичних та інших утворень».*

Мета другої частини пропонованої розробки, опертої на фрагменті повісті А. Шавлач «Пампуха», – зосередити увагу здобувачів вищої освіти на особливостях художнього стилю, на стилістично-зображальних якостях твору, відтак домогтися ефекту емоційного впливу.

Наводимо приклади завдань, які сприяють виробленню навичок лінгвостилістичного аналізу художнього тексту:

- 1) визначити, про який тип психологічного насильства іде мова в тексті;
- 2) виписати з тексту синоніми до слова «говорити»;
- 3) знайти означення, які вживає письменник, створюючи образ Гані;
- 4) визначити, якими мовними засобами автор досягає емоційного впливу на читача;
- 5) знайти у тексті сленгові слова;
- 6) прочитати фрагмент: *«Відколи Ганю прозвали Пампухою, геть усе пішло шкереберть. І справа була зовсім не в її шкільній успішності, котра, як кажуть дорослі, “катастрофічно впала”. Адже домашню бридоту (тобто роботу) вона, як і раніше, виконувала сумлінно. Та й на уроках наче була уважна. Не казилася, як дехто. Проте варто було перейти в наступний клас, як почало коїтися щось незрозуміле»* [7]. Що зміниться у поданому фрагменті, якщо спробувати втрутитися в текст і зменшити кількість заперечних часток?
- 7) підібрати українські народні прислів'я та приказки, які ілюструють сюжет повісті;
- 8) висловити власне ставлення до подій, описаних у творі.

На заняттях актуалізуються проєктні технології як спосіб адаптації до умов реального життя. Особливо ефективними є методи роботи з інтернет-ресурсами, з використанням інтерактивних онлайн-довжок (Padlet, Jamboard), в онлайн-сервісах для створення інтерактивних завдань (Learningapps, Kahoot тощо), а також лінгвістичне програмування та алгоритмізація.

Дієвим чинником саморозвитку здобувачів вищої освіти, як підтверджує практика, є підготовка ними проєктів на культурологічні, соціальні, лінгвістичні теми, наприклад: «Мова та культура нації», «Толерантність у сучасному світі», «Академічна доброчесність та її принципи», «Міжмовні відносини в умовах війни», «Суржик як актуальна проблема». Вибираючи відповідні майбутньому фаху мовні засоби, здобувач має прийти до переконання, що володіння виражальними засобами мови поряд із фаховим зростанням забезпечує успіх у професії.

Висновки. Отже, спрямованість на оволодіння професією органічно поєднується з потребою вивчати рідну мову, повсякчас підвищувати свій мовний імідж. Формування культуромовної особистості є не лише умовою належного мовленнєвого розвитку здобувачів вищої освіти, а й запорукою їх успішної реалізації у професії.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Андрущенко В. Світанок Європи: Проблема формування нового учителя для об'єднаної Європи XXI століття. Київ : Знання України, 2012. 1099 с.
2. Дроздова І.П. Наукові основи формування українського професійного мовлення студентів нефілологічних факультетів ВНЗ: монографія. Харків : ХНАМГ, 2010. 320с.
3. Мацько Л. Українська мовна особистість Тараса Шевченка як чинник компетентісно орієнтованої професійної підготовки філологів. *Український педагогічний журнал*. 2015. № 1. С. 137–149.
4. Методика навчання української мови у ДВНЗ та середніх освітніх закладах. Кредитно-модульний курс : навч.-метод. Посіб: [О.І. Потапенко, Г.І. Потапенко, Л.П. Кожуховська, Л.Е. Довбня, Т.В. Чубань, Н.Д. Юрійчук, Т.М. Левченко, Т.І. Товкайло, М.І. Навальна] ; за заг. ред. О.І. Потапенка. Київ : Міленіум, 2006. 332 с.
5. Стандарт вищої освіти України із галузі знань 05 Соціальні та поведінкові науки спеціальності 053 Психологія. URL: <https://cutt.ly/Owl8wH6z> (дата звернення: 19.11.2023).
6. Формування культуромовної особистості фахівця в умовах неперервної освіти: монографія / авт. кол. О. Семеног, В. Герман, Н. Громова, І. Левенюк, Н. Пономаренко // за заг. ред. О. Семеног. Суми : Вид-во СумДПУ імені А. С. Макаренка, 2020. 244 с.
7. Шавлач А. Пампуха : повість. Київ : ВЦ «Академія», 2018. 144 с. URL: <https://www.ukrlib.com.ua/books/printit.php?tid=25807> (дата звернення: 20.11.2023).

Лариса ГРОМИК,

*кандидат філологічних наук, асистент
кафедри української мови,
закладу вищої освіти
«Подільський державний університет»*

СУЧАСНІ ОСВІТНІ ТЕХНОЛОГІЇ У ПРОЦЕСІ ФОРМУВАННЯ РИТОРИЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ ПІД ЧАС ВИВЧЕННЯ НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ «УКРАЇНСЬКА МОВА ЗА ПРОФЕСІЙНИМ СПРЯМУВАННЯМ»

The article is devoted to the problem of forming the rhetorical competence of higher education students during the study of the educational discipline «Ukrainian language for professional direction». The communicative and rhetorical resources of modern educational technologies were analyzed, the importance of professionally oriented rhetorical training of specialists of various specialties was proved.

Компетентнісна модель підготовки здобувачів освіти різних рівнів стала одним із пріоритетних напрямів формування нової освітньої політики в Україні, зорієнтованої на відповідність вимогам часу й запитам сучасного суспільства, європейським і світовим освітнім практикам.

Особливого значення для успішної самореалізації особистості в будь-якій професійній діяльності набувають її мовленнєві й комунікативні якості, здатність до ефективної соціальної взаємодії, уміння вибудовувати конструктивну міжособистісну комунікацію, вести діалог чи дискусію, публічно виступати, що дає підстави говорити про актуальність комунікативної і риторичної компетентностей здобувачів вищої освіти як невід'ємних складових їхньої фахової підготовки.

Мета дослідження – проаналізувати комунікативно-риторичні ресурси сучасних освітніх технологій для формування риторичної компетентності майбутніх фахівців у процесі вивчення навчальної дисципліни «Українська мова за професійним спрямування».

Науково-методичне обґрунтування проблеми формування риторичної компетентності фахівців різних галузей у закладах вищої освіти знаходимо в дослідженнях таких науковців, як Н. Голуб, С. Горобець, О. Горошкіна, І. Дроздова, Л. Каніболоцька, М. Ковалик, Т. Конівіцька, О. Кучерук, Л. Мамчур, Н. Мирончук, К. Олійник, М. Пентилюк, Н. Подлевська, О. Ранюк, Н. Янц та ін.

Застосування інноваційних технологій у риторичній підготовці майбутніх фахівців у ЗВО технічного профілю під час опанування навчальної дисципліни «Риторика» вивчали О. Литвин і А. Литвин [4].

Важливість цієї проблеми актуалізує потребу в подальших наукових студіях, спрямованих на виявлення особливостей професійно орієнтованої риторичної підготовки фахівців різних спеціальностей у закладах вищої освіти, розробку теоретичних підходів і механізмів їхньої практичної реалізації в процесі формування риторичної особистості з урахуванням потреб і специфіки майбутньої професійної діяльності.

Навчальній дисципліні «Українська мова за професійним спрямуванням» належить важлива роль у системі підготовки здобувачів вищої освіти нефілологічних спеціальностей, адже готовність до професійно орієнтованого спілкування державною мовою є одним із ключових компонентів підготовки фахівця.

Досконале володіння українською мовою і мовленнєва культура необхідні для ефективного й успішного спілкування в соціумі, зокрема в майбутній професійній діяльності. «Орієнтація вищої освіти на всебічний

розвиток мовної особистості студентів, зміцнення їхніх мовленнєвих навичок і вдосконалення умінь правильно й виразно передавати свої думки, посилення зв'язку змісту навчання студентів із їхньою майбутньою професійною діяльністю є тим фундаментом, на якому має ґрунтуватися весь навчальний процес із будь-якого фаху» [1, с. 44], – справедливо зауважує із цього приводу І. Дроздова.

Саме тому формування комунікативної компетентності визначаємо пріоритетним завданням вивчення курсу «Українська мова за професійним спрямуванням», а здатність до ефективної та конструктивної професійної комунікації – запорукою успішної самореалізації випускника як фахівця на ринку праці.

У структурі професійно орієнтованої комунікативної підготовки здобувачів вищої освіти важливим компонентом є формування риторичної компетентності, яку варто вважати ознакою високого рівня їхньої мовленнєвої культури й уміння практично виконувати комунікативні завдання різної складності.

Так, на думку М. Ковалик, «риторична компетентність – це сукупність теоретичних і практичних знань та вмінь вибудувати ефективне й оптимальне спілкування, відповідно до ситуації мовлення, що є поштовхом до реалізації власних риторичних ресурсів і виявляє готовність до здійснення професійної діяльності» [2, с. 185].

С. Толочко пояснює риторичну компетентність фахівців як «теоретичну та практичну здатність продукувати різноманітні тексти переконливого мовлення в різних видах суспільного й міжособистісного спілкування та публічного мовлення для умотивованого й аргументованого донесення інформації; уміле послуговування засобами риторики з метою впливу на адресата мовлення, риторичного й особистісного самовдосконалення й вироблення індивідуального ораторського стилю» [5, с. 52].

Як вищий рівень комунікативної компетентності тлумачать риторичну компетентність І. Кухарчук і Л. Лучкіна, визначаючи її як здатність «особистості до риторичної діяльності з метою реалізації себе в професійному та соціально-культурному житті» [3, с. 153].

Формування риторичних умінь і навичок майбутніх фахівців на заняттях з української мови за професійним спрямуванням базується на основі інтеграції традиційних методів навчання та сучасних дидактичних систем із впровадженням інноваційних освітніх технологій, які володіють необхідними ресурсами для створення різних комунікативних ситуацій і

використання різних форм комунікативної взаємодії в наближеному до реальних умов навчальному середовищі. Адже уміння публічно виступати, брати активну участь у дискусії чи диспуті, навички ведення діалогу, використання різних типів мовлення, створення текстів різних жанрів і висловлювань у певному стилі, використання невербальних засобів комунікації, оволодіння етичними засобами публічного спілкування тощо безпосередньо пов'язані з риторичною підготовкою і є вкрай необхідними для успішної професійної діяльності й особистісного саморозвитку.

Особливу увагу передусім варто звернути на використання інтерактивної технології навчання. Під час інтерактивного навчання відбувається чітка взаємодія суб'єктів освітнього процесу на основі різних комунікативних моделей, відкриваються широкі можливості для діалогу чи полілогу, удосконалення культури мовлення та вміння вести публічно конструктивний діалог чи полеміку, для формулювання суджень, розвитку ораторських здібностей і потреби продукування риторичних виступів.

На заняттях повинні практикуватися такі інтерактивні методи й прийоми, які забезпечують міжособистісну та групову взаємодію, пошук відповідної аргументації під час спілкування, прояв ініціативності та креативності в процесі комунікації, розвиток ораторських здібностей, потребу толерантного ставлення до всіх учасників (групові вправи, круглі столи, дебати, навчальні тренінги, колективне виконання творчих завдань, кейс-метод, ділові та рольові ігри тощо).

Активізацію мовленнєвої діяльності як важливої складової риторичної компетентності майбутніх фахівців також забезпечує технологія розвитку критичного мислення. Уміння шукати аргументи на підтвердження своїх міркувань, конструктивно критикувати, чітко й однозначно формулювати власні висновки, аналізувати й пояснювати сутність різних фактів і явищ, доводити власну думку, брати участь у дискусіях і полеміці стимулюють розвиток риторичного потенціалу особистості.

Під час обговорення та обміну думками для здобувачів вищої освіти важливо вчитися практично застосовувати риторичні знання з метою впливу на опонента чи аудиторію, а також демонструвати особистісні ораторські якості, правильність, точність і ясність мовлення.

Під час засвоєння курсу «Українська мова за професійним спрямуванням» важливою для формування риторичних умінь і навичок майбутніх фахівців різного профілю є проєктно-діяльнісна технологія, яка також активно сприяє набуттю здобувачами досвіду риторичної діяльності.

З огляду на те, що технологія передбачає виконання різноманітних дослідницьких і творчих проєктів, варто практикувати на заняттях обов'язкове публічне повідомлення про отримані результати чи захист цих проєктів у формі індивідуальної чи групової мультимедійної презентації, основою якої стане монологічний виступ, а запорукою успішного захисту такого проєкту – належний рівень риторичної культури й уміння виступати перед аудиторією. Важливим аспектом при цьому вбачається володіння прийомами зацікавлення аудиторії, а також її реакція на доповідь.

Отже, у проєктній діяльності майбутніх фахівців з метою формування риторичної компетентності основну увагу потрібно звертати на вміння створити композиційно правильно побудований текст доповіді та здатність виголошувати його перед аудиторією, демонструючи при цьому високий рівень культури мовлення і досягаючи мети комунікативних завдань.

Якісно новий рівень освітнього процесу в закладах вищої освіти пов'язаний із активним використанням інформаційно-комунікаційних технологій, зокрема «комп'ютерних навчальних програм (мультимедійні електронні освітні ресурси), створення презентацій (PowerPoint, Prezi), телекомунікаційних і мультимедійних проєктів, використання Інтернет-сервісів і ресурсів, навчання мови у віртуальному середовищі (чати, форуми, блоги, вебінари, подкасти) тощо» [4, с. 218].

З урахуванням специфіки навчальної дисципліни «Українська мова за професійним спрямуванням» здобувачам доцільно пропонувати самостійну підготовку публічної доповіді (для виголошення на засіданні наукового гуртка, для участі в конференціях, семінарах, круглих столах) з пошуком в інтернеті відповідного матеріалу та підготовкою відповідно до теми виступу комп'ютерної презентації.

Метою такої публічної доповіді-презентації є не лише демонстрація здатності студентів до самостійної пошукової діяльності, а і їхнє уміння публічно виступати перед аудиторією, відповідати на її запитання та брати участь в обговоренні й загальній дискусії.

Висновки. Отже, застосування сучасних освітніх технологій є важливою умовою ефективної реалізації риторичного потенціалу навчальної дисципліни «Українська мова за професійним спрямуванням» у системі підготовки фахівців різних галузей.

Процес формування риторичної компетентності повинен бути професійно орієнтованим, з урахуванням потреб і вимог майбутньої професійної діяльності. Набутий на заняттях на основі різних мовленнєвих

ситуацій риторичний досвід відкриває майбутнім фахівцям широкі перспективи для успішної професійної та особистісної самореалізації, ефективної комунікації і розв'язання різних комунікативних завдань.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Дроздова І. П. Формування українськомовної риторичної компетентності майбутніх викладачів нефілологічних дисциплін. *Актуальні проблеми формування риторичної особистості вчителя в україномовному просторі* : матеріали Всеукр. наук.-практ. Інтернет-конф., 23 квіт. 2015 р. Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2015. С. 43–49.
2. Ковалик М. Формування риторичної компетентності студентів. *Актуальні питання гуманітарних наук* : зб. наук. праць. Дрогобич : Вид. дім «Гельветика», 2021. Вип. 42, т. 1. С. 183–188.
3. Кухарчук І. О., Лучкіна Л. В. Риторична компетентність учнів: зміст, структура та шляхи формування. *Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка. Педагогічні науки*. 2021. № 8 (346). Ч. 1. С. 149–160.
4. Литвин О., Литвин А. Інноваційні технології у риторичній підготовці майбутніх фахівців. *Актуальні питання гуманітарних наук* : зб. наук. праць. Дрогобич : Вид. дім «Гельветика», 2021. Вип. 39, т. 2. С. 214–220.
5. Толочко С. В. Формування риторичної компетентності викладачів у післядипломній педагогічній освіті. *Вісник Національного університету «Чернігівський колегіум» імені Т. Г. Шевченка. Сер. Педагогічні науки*. Чернігів : НУЧК, 2020. Вип. 8 (164). С. 51–59.

Олена ПУСТОВАРОВА

старший викладач

Східноукраїнського національного університету

імені Володимира Даля

СУЧАСНІ ПІДХОДИ ТА ПРИЙОМИ РОБОТИ ДЛЯ ПІДВИЩЕННЯ КУЛЬТУРИ УКРАЇНСЬКОГО МОВЛЕННЯ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ ЕКОНОМІЧНОЇ ГАЛУЗІ

The article reveals the concepts of Ukrainian speech culture and speech competence. The signs of competent, logically structured professional speech are revealed. Methods of enriching students' vocabulary and improving independent work skills are offered.

Мова є носієм культури народу і основним засобом комунікації та мислетворення – так визначають найважливіші функції мови науковці. Усвідомлення того, що взаєморозуміння має велику вагу в ділових професійних стосунках і може суттєво вплинути на кінцевий результат

співробітництва, вимагає від учасників спільної діяльності певних зусиль і високої культури комунікації. Мовленнєва компетентність є основою ефективної комунікації і підвищує ділову активність, формує позитивний імідж спеціаліста.

У зв'язку з цим культура мовлення цілком справедливо розглядається як наука, що передбачає знання усної і письмової форм літературної мови. Вироблення та вдосконалення орфографічної, граматичної, пунктуаційної та лексичної грамотності як знаряддя культури мовлення, процес засвоєння і використання мовних одиниць, що допомагають досягти певних комунікативних результатів.

Мета. Визначити сучасні підходи та прийоми роботи для підвищення культури українського мовлення майбутніх спеціалістів економічної галузі. Професійна діяльність вимагає від учасників процесу відповідності мовленнєвої поведінки, тобто це суттєвий фактор у професійній діяльності. На жаль, сьогодні, незважаючи на активізацію процесу українізації, більшість випускників шкіл (майбутніх студентів) не мають навичок грамотного письма і зв'язного висловлювання. На жаль, «основна вада навчального процесу в школі полягає в тому, що учнів навчають мови, та не навчають володіти нею, тобто застосовувати набуті знання в конкретній мовленнєвій ситуації [1, с.5]. Крім того, російськомовне оточення, широке розповсюдження суржику, недосконалі Інтернет-ресурси тощо негативно впливають на мовну грамотність.

Дослідженню проблеми формування культури українського мовлення присвятили свої праці ряд науковців (Н.Бабиц, Т.Донченко, І.Кочан, Л.Мацько, В.Мельничайко, Л.Паламар, М.Пентилюк, Л.Струганець, Г.Шелехова та ін.). Поняття «культура мовлення» визначається, як «володіння нормами усної і письмової літературної мови (орфоепія, наголос, слововживання, орфографія, морфологія, синтаксис), а також уміння використовувати виражальні можливості мови відповідно до мети висловлювання, комунікативної цілеспрямованості, умов спілкування» [2, с. 9].

Крім того, основними ознаками культури мовлення є правильність, точність, чистота, багатство (різноманітність), виразність, доречність. Культура мовлення має велике національне і соціальне значення: вона забезпечує толерантне спілкування людей, сприяє підвищенню загальної культури як окремої людини, так і суспільства в цілому.

Важливість грамотного, логічно вибудованого професійного мовлення має усвідомлюватися як важливий компонент у будь-якій сфері діяльності.

Майбутні фахівці повинні знати норми сучасної української літературної мови, уміти послуговуватися фаховою термінологією, здійснювати професійну комунікацію: доречно використовувати власне українську лексику та запозичені слова, які вже міцно закріпилися в професійному мовленні як терміни.

У процесі удосконалення культури фахової мови і професійно орієнтованого спілкування має суттєве значення навчальний курс «Українська мова за професійним спрямуванням». Дисципліна вивчається в усіх ВНЗ України і спрямована на формування й розвиток у студентів комунікативних умінь, збагачення словникового запасу, вивчення фахової термінології, розвиток високого рівня комунікативної культури так потрібних для професійної діяльності. Перед викладачами вишів ставиться завдання допомогти студентові стати мовно грамотним фахівцем.

У роботах-дослідженнях українських науковців О. Біляєва, С. Караман, З. Курлянд, М. Пентилюк, О. Хорошковської та ін. розглядаються різні методи формування культури мовлення, якими успішно послуговуються викладачі. Організувати ж ефективну і цілеспрямовану роботу з вироблення необхідних навичок можна лише знаючи систематичні й однотипні мовні порушення, які зустрічаються в мовленні працівників будь-якої сфери діяльності.

Економіст – це, власне, поняття, яке визначає величезний спектр професійної діяльності. Це спеціальність, поширена в промисловості, будівництві, сільському господарстві, торгівлі, управлінні тощо, і тому поняття «мовна компетентність економістів» дещо розмите, не визначене певними понятійними рамками. Тим не менше ефективність мови і мовленнєвої поведінки працівників має впливати на прибуток організації, і підвищення рівня мовленнєвої компетентності майбутніх спеціалістів: PR-менеджерів, маркетологів, аудиторів, податківців, брокерів - дуже важлива і виправдана, адже робота більшості економістів пов'язана з мовними комунікаціями. Тому зацікавленість до рівня мовної компетентності економістів цілком обґрунтована.

Отже, професіонал - економіст здійснює типову комунікацію усну і письмову в межах своєї компетенції, яка передбачає знання особливостей і вміння створювати тексти офіційно-ділового та наукового стилів мови, знання мовного етикету, вміння послуговуватися професійною лексикою, термінологією, фразеологією тощо.

Теоретичний і практичний матеріал дисципліни важливо наповнювати завданнями, що забезпечують розвиток комунікативних умінь:

а) створення власних повідомлень проблемного характеру, за якими в подальшому можуть висловитися інші учасники – таким чином формуються бесіди, дискусії, під час яких виробляється уміння говорити аргументовано, виважено; прищеплюється уміння вислухати опонентів, можливо, переконати;

б) написання відгуків на вислови відомих людей;

в) застосування професійної термінології під час ознайомлення з основами діловодства, які невіддільні від професії будь-якої економічної галузі; г) коригування текстів обраного фаху;

г) завдання щодо правильного поєднання числівники з іменниками. «Відомо, що багато українців та білорусів упродовж кількох десятиліть користувалися в побутовій сфері рідною мовою, а в офіційному спілкуванні «добровільно» переходили на російську, не знаючи жодної з мов у повному обсязі. Це спричинило перехід до пасивного запасу слів, віддалених щодо звучання від російських, і активізувало використання спільних з російською мовою компонентів синонімічного ряду» [3, с. 18]»

Тож завдання на освоєння синоніміки, омонімії української мови - підбір доречного в даному випадку слововживання задля попередження лексичних помилок, зумовлених недостатнім розмежуванням близьких за значенням слів будуть доречними й цікавими.

Наприклад, «часто вживані слова *одержувати* й *отримувати*: «... коли йдеться про щось абстрактніше, більш доречними є слова *діставати*, *здобувати*, *набувати*. ... *діставати* звання, *здобувати* освіту, *набувати* розголосу. У мовній практиці засобів масової інформації часто збіднюють цей синонімічний ряд, уживаючи всюди тільки *одержувати* й *отримувати*». Із двох синонімів *вирішувати* й *розв'язувати* на сторінках газет, у радіо-й телепередачах перевага незаслужено віддається першому: вирішити питання, проблему, завдання. Для візноманітнення викладу обидва синоніми та похідні від них варто використовувати по черзі: *розв'язати* завдання, *вирішити* проблему, частіше вживаючи слово *розв'язувати* як оригінальніше в нашій мові [3, с.31- 35].

Найтиповіші помилки слововживання, яких припускаються мовці, наприклад: *розв'язувати* і *вирішувати*, *скарбниця*, *державна скарбниця* (а не *казна*, *казначейство*), *складати* і *становити*, *банкрот* чи *банкрут*, *житловий* і *жилий*, *попит* і *пропонування* (а не *пропозиція*), *постачальник* (а не *поставщик*), *агент з постачання* (а не *по постачанню*), *прийти у справі* (а не

по справі); у фразеологічних сполученнях: брати участь, вживати заходів, втілювати в життя, привертати увагу, завдавати шкоди тощо.

Для поповнення лексичного запасу і попередження помилок дуже важливі завдання, які потребують перевірки значення слів і сполук за словником, то ж, на нашу думку, варто пропонувати завдання з'ясувавши значення слів, ввести їх у речення, у текст документа.

Про формування сучасної професійної мови працівників економічної галузі свідчить наявність великої кількості термінів власне українських і запозичених з інших мов, тому з'являються нові тенденції мови – вживання професійної фразеології: *ножиці цін, корінець акцій, споживчий кошик*. Уміння скористатися фразеологією правильно – одна із складових культури мовлення фахівця.

Висновки. Потреба у фахівцях з високим рівнем професійної підготовки завжди була й залишається, найважливішою, але одним із компонентів її повинно бути професійне володіння культурою мови і мовлення. Для досягнення цієї мети важливо змінити саму позицію студента стосовно мови. Важливо, щоб із пасивного споживача наукової інформації, виконавця готових завдань, студент повинен основну перевагу віддати самостійній роботі, розвитку свого творчого потенціалу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бабич Н.Д. Основи культури мовлення. Львів: Світ, 1990. С.232.
2. Наумчук М. Словник-довідник основних термінів і понять з методики української мови. Тернопіль: Астон, 2003. С. 132.
3. Пономарів О. Культура слова: Мовностилістичні поради: Навч. посібник 2-ге вид., стереотип. К: Либідь, 2001. С.240.

РОЗДІЛ 3

ПІДГОТОВКА ФАХІВЦЯ ЯК КУЛЬТУРОМОВНОЇ ОСОБИСТОСТІ: ЄВРОПЕЙСЬКІ ПРІОРИТЕТИ І НАЦІОНАЛЬНИЙ ДОСВІД

Ольга МІСЕЧКО

*доктор педагогічних наук, професор
Львівського національного університету імені Івана Франка*

АДАПТИВНА РОЛЬ КОМУНІКАТИВНИХ СТРАТЕГІЙ У СУЧАСНОМУ БАГАТОКУЛЬТУРНОМУ СВІТІ

The article examines the role of communicative strategies as a way of conveying one's speech intention to the interlocutor in the process of a person's adaptation to the conditions of being in a foreign-cultural and foreign-language environment. To overcome communicative difficulties of a sociocultural or linguistic nature, several avoidance strategies and achievement strategies at the level of words, sentences, and discourse are recommended.

На сучасному етапі розвитку суспільства структура вивчення іноземної мови розвивається таким чином, щоб задовольнити нові можливості особистісної, освітньої та професійної мобільності в інтегрованому світі. Цей розвиток керується важливістю розширення форм і засобів міжособистісної взаємодії та діалогу культур як загальним цивілізаційним імперативом.

Утім деякі автори висловлюють застереження, що зіткнення людини, вихованої в одному культурному середовищі, з іншою культурою може викликати такі захисні психологічні реакції, як гнів, фрустрацію, страх, цікавість, антипатію, збентеження тощо. А паралельна до цього процесу необхідність комунікувати й знайти порозуміння в умовах перебування в іншокультурному й іншомовному середовищі здатна навіть посилювати такі негативні реакції, оскільки людина опиняється між двох ускладнюючих обставин (інша культура й інша мова) одночасно [3, с. vii].

Подібне застереження ґрунтується на припущенні, що у свідомості людини, яка вступає в контакт з іншою мовою і культурою, існує стійка впевненість у пріоритетності і безсумнівному домінуванні рідної мови і культури, сприйняття їх як певного стандарту, який є нормою людської життєдіяльності, а тому зустріч з культурною «іншістю» може викликати

відчуття відхилення від цієї норми і, як наслідок, певної загрози.

Така точка зору і відповідна їй життєва позиція може призводити до агресивного сприйняття «іншості» і в контексті сучасної полікультурної цивілізаційної парадигми видається деструктивною і непродуктивною. Альтернативою культурній агресивності є культурна адаптація людини до життя в умовах світу, який стрімко інтегрується в економічній площині, залишаючись при цьому багатоманітним у культурному вимірі.

Безпосереднім чинником адаптації людини до іншомовного культурного середовища виступає мова: або мова країни, в якій людина перебуває, або третя мова (*lingua franca*), за допомогою якої носії різних мов можуть порозумітися. В обох випадках йдеться про іноземну мову.

Загально визнано, що комунікативний потенціал володіння іноземною мовою має надзвичайно важливе значення у сучасному полікультурному світі, оскільки через оволодіння нею людина отримує доступ до культурних цінностей не тільки свого народу, а й інших народів-носіїв мов, тобто вступає в діалог культур. Відповідно, ознайомлення з комунікативними стратегіями як способами донесення свого мовленнєвого задуму до співрозмовника, має бути невід'ємною рисою процесу оволодіння цією мовою.

Саме такий розвиток особистості, який сприяє успішній комунікації між носіями різних мов і культур, стимулює розуміння й прийняття відмінностей між мовами та культурами і таким чином збагачує комунікативну компетентність мовця, покладено в основу так званого «міжкультурного підходу» до навчання мов, запропонованого у Рекомендаціях Ради Європи з мовної освіти [2, с.1].

Метою публікації є виокремлення й аналіз комунікативних стратегій, котрі уможливають реалізацію комунікативного наміру навіть за обмежених мовних ресурсів комуніканта і таким чином сприяють адаптації людини до іншокультурного й іншомовного середовища.

Культурна адаптація, про яку йдеться у контексті обраної теми, у широкому сенсі цього поняття розглядається нами як пристосування людини до зміни соціокультурного середовища, його норм і цінностей, спрямоване на оптимізацію взаємостосунків людини й середовища. У контексті взаємодії різних етнічних груп використовуються також аналогічні терміни «міжкультурна», «соціокультурна», «крос-культурна» адаптація [1].

Адаптація до іншого культурного середовища в процесі міжкультурного спілкування може відбуватися на кількох рівнях. Початковим серед них є рівень психологічної переорієнтації особистості – розуміння ситуації і

визнання тих культурних явищ, котрі відповідають ціннісним орієнтаціям людини, та типових для цього культурного середовища зразків поведінки. У цьому випадку адаптація може обмежуватися усвідомленим конформізмом, коли людина знає, як має себе поводити, але внутрішньо не приймає цього і при найменшій можливості відмовляється від нової системи цінностей і повертається до ближчої їй попередньої системи.

Більш високий рівень адаптації – взаємна толерантність. На цьому рівні і людина, і навколишнє культурне середовище демонструють взаємну терпимість до цінностей і норм поведінки один одного. Наступним рівнем адаптації є акомодация – взаємні поступки людини і культурного середовища, при якій людина визнає основні цінності нового для неї середовища, а середовище, у свою чергу, визнає деякі цінності свого нового члена. Найвищий рівень адаптації досягається в результаті асиміляції – повного пристосування людини до нового культурного середовища через повну відмову від попередньої системи цінностей. При цьому виникає загроза втрати людиною своєї оригінальної культурної ідентичності.

У сучасних умовах усе більш активної інтеграції наших співвітчизників у полікультурне світове співтовариство навчання іноземної мови має враховувати необхідність формування у людини так званої «міжкультурної свідомості» як основи для розвитку різних рівнів культурної адаптації.

Поняття «міжкультурна свідомість», як воно тлумачиться в Рекомендаціях Ради Європи з мовної освіти, означає усвідомлення й розуміння схожості й відмінності рідної й іншомовної культури, регіонального й соціального різноманіття обох культур і сприйняття їх у ще більш широкому контексті світової культурної множинності [2, с. 103].

Крім об'єктивних знань, міжкультурна свідомість допомагає побачити, як одна культурна спільнота сприймається іншими, нерідко крізь певні національні стереотипи. Вона ж сприяє більш глибокому розумінню в загальному культурному контексті особливостей і цінностей рідної культури і мови.

У результаті усвідомлення себе як представника певної культури, що має свої національні риси, людина вчиться розрізняти свої регіональні культурні особливості на тлі загальноцивілізаційних, поважати й приймати факт культурних відмінностей як універсальну культурну властивість, сприймати себе як продукт національної культури. Таким чином, вона стає більш підготовленою до визнання права представників інших культур на самоідентифікацію та самобутність і приймає цю самобутність без

внутрішнього осуду. Відповідно, разом з внутрішньо комфортним сприйняттям іншої культури успішніше відбувається знайомство з мовою народу-носія цієї культури та її засвоєння.

Роль мови у процесі культурної адаптації бачиться в тому, що володіння мовою країни перебування чи іншою іноземною мовою дає змогу не тільки порозумітися при вирішенні життєвих потреб, але й глибше зрозуміти культуру цієї країни, спосіб мислення й тип поведінки її народу, збагнути систему цінностей і своє ставлення до них, порівняти свої враження з набутим попереднім досвідом тощо і таким чином адаптуватися до умов перебування в ній.

Прихильники так званого «інтераціоналістського підходу» до тлумачення соціальної поведінки людини надають значного значення спілкуванню як складовому елементу структури особистості, життєво важливому для успішної взаємодії з іншими людьми та середовищем.

За Л. Філіпсом, прихильником цього підходу, адаптація виражається через відчуття комфортності стосовно тих вимог, які суспільство висуває до поведінки особистості, і передбачає гнучкість і ефективність при зустрічі з новими і навіть потенційно небезпечними умовами.

Розглядаючи адаптивний потенціал людини, він розмежує два типи реакцій людини на взаємодію з навколишнім середовищем:

1) прийняття та ефективна відповідь на соціальні очікування, з якими людина може зіткнутися відповідно до віку та статі;

2) демонстрація гнучкості та вміння протистояти новим та потенційно складним обставинам, а також здатність спрямовувати події в бажаному напрямку [4, с. 58].

Відповідно, людина має володіти ефективними комунікативними стратегіями міжкультурного іншомовного спілкування й порозуміння. Комунікативні стратегії є актуальними як для продуктивних видів мовленнєвої діяльності (усного й писемного мовлення), так і рецептивних (читання й сприйняття на слух).

Існує точка зору, що комунікативна стратегічна компетентність дозволяє подолати навіть більшою мірою соціокультурні утруднення, ніж пізнавальні чи психолінгвістичні [5].

Для подолання комунікативних утруднень соціокультурного чи мовного характеру застосовуються стратегічні напрями, що відповідають двом способам людської поведінки. Один з них – обійти перешкоду, змінивши свою комунікативну мету, пристосовавши її до своїх наявних можливостей

(редуктивний напрям). Інший – спробувати подолати перешкоду, не змінюючи комунікативної мети, а радше розширюючи свої комунікативні ресурси (напрямок досягнення).

У згаданому контексті Загальноєвропейські рекомендації з мовної освіти пропонують кілька стратегій, включаючи стратегії уникнення ('avoidance strategies'), стратегії досягнення ('achievement strategies'), компенсаційні стратегії ('compensating'), стратегію використання попередніх знань ('building on previous knowledge'), стратегію «а раптом спрацює» ('trying out') [2, с. 63].

Скажімо, стратегії уникнення (вони характерні для редуктивного напрямку) можна застосовувати як на рівні змісту чи процесу висловлювання (ухилення від незручної теми; незавершене повідомлення через брак мовних засобів; спрощення або звуження повідомлення, пропуск деяких деталей інформації), так і на рівні соціальної поведінки (наприклад, нехтування при спілкуванні деякими правилами ввічливості через недостатнє володіння ними). Стратегії досягнення використовуються на рівні слова, речення, дискурсу. На рівні слова/речення у продуктивному мовленні ці стратегії охоплюють запозичення з іншої мови (у т.ч. рідної); уподібнення слова рідної мови іншомовному за допомогою вимови чи додавання іншомовних морфем або перенесення інтонаційного малюнку речення з однієї мови в іншу без необхідних структурних змін ('foreignising'); а також уживання слів-інтернаціоналізмів (пам'ятаючи, водночас, про існування «зрадливих друзів перекладача»).

На рівні дискурсу можуть виникати проблеми при ініціюванні/завершенні мовлення, підтриманні розмови, вираженні почуттів і ставлення, керуванні взаємодією, з'ясуванні ситуації і намірів тощо. До числа стратегій досягнення, які дають змогу успішно розв'язувати подібні проблеми, належать, насамперед, стратегії співробітництва, які є соціолінгвістичними за своїм характером: звернення до співрозмовника за допомогою, демонструючи вагання у виборі засобу вираження думки, чи шляхом прямо висловленого прохання (напр., «How do you say it in English?»); перепитування та прохання повторити (напр., «Would you repeat it, please?», «Can you say it again, please?»); прохання пояснити незрозуміле слово чи думку (напр., «What do you mean?», «You said ...?»). Вдалою стратегією є вибір доступних і комфортних тем для спілкування, щоб спрямувати спілкування у власних інтересах.

Стратегії досягнення у рецептивній комунікативній діяльності спираються на застосування слухових і візуальних опор. Серед них: використання лінгвістичних підказок, зокрема аналізу структури слова, мовної здогадки тощо; перцептивні підказки які можуть виникати у процесі сприймання на слух іншомовного мовлення (фонові шуми, відеоряд, ситуаційний контекст тощо); засоби структурної організації тексту (вказівники важливості, пріоритетності, послідовності тощо, напр., «The most important idea is ...», «First, ...», «Second, ...», «Third, ...», «The two main points are ...», «e.g., ...»); графічний супровід друкованого/написаного тексту (малюнки, таблиці, графіки, діаграми тощо).

До числа стратегій досягнення можна віднести також такі компенсаційні стратегії, як заміна слова з вузьким значенням словом з ширшим значенням (напр. «ship» замість «sailboat»); перехід на рідну мову (code-switching); використання загальних слів замість конкретних (напр., «thing», «stuff», «what-do-you-call-it», дієслова «make» чи «do»); перефразування (напр., «the thing you open the bottle with» замість «corkscrew»); створення авторських неологізмів («coining words»), (напр., «bottle-opener» у значенні «corkscrew», «first-aid car» замість «ambulance» тощо); підбір синонімів/антонімів (напр. «sofa» замість «couch», «not to increase» замість «decrease»); реструктурування (напр., побудова речення за моделлю рідної мови); дослівний переклад слів чи ідіом за зразком рідної мови («like a thunder from the clear sky» замість «like a bolt from the blue»); використання жестів замість забутого чи невідомого слова чи фрази; дублювання інформації (повторення тієї ж думки іншими словами).

Стратегії використання попередніх знань ('building on previous knowledge') полягають в опорі на власний досвід та знання про культуру, історію, сучасні події в країні співрозмовника, а також у спостереженні за поведінкою, інтонацією, мімікою, жестами, мовою тіла співрозмовника. Разом зі стратегією «а раптом спрацює» – просто спробувати те, у чому мовець не дуже впевнений, але сподівається, що воно може спрацювати – вони ґрунтуються на використанні наявних ресурсів мовця.

Наведений перелік комунікативних стратегій спонукає до пошуку відповіді на питання: чи можна навчити комунікативним стратегіям, чи вони є інтуїтивними особистими реакціями на ситуацію, в якій людина змушена самостійно долати труднощі порозуміння, оперативно вирішувати комунікативні проблеми задля реалізації свого комунікативного наміру?

Позитивною відповіддю на це питання можуть стати спеціальні комунікативні завдання, які розвивають мовну здогадку, вміння аналізувати

структуру слова, утворювати від нього похідні слова; активують мовну здогадку; опрацьовують стандартні мовленнєві моделі/структури (patterns) до рівня автоматизму; навчають умінню перефразовувати думку, підбирати синоніми/антоніми, переструктуровувати речення; аналізують ситуації використання невербальних засобів комунікації; доповнювати загальнокультурні знання мовців, мотивують їх до розширення своєї ерудиції. Нарешті, доцільним видається запис і наступний аналіз власного мовлення чи перегляд відео-фрагментів з комунікацією інших мовців з метою виявлення використаних комунікативних стратегій.

Висновки. Головним висновком здійсненого аналізу іншомовних комунікативних стратегій є переконання, що оволодіння такими стратегіями має бути цілеспрямованою навчальною метою іншомовної підготовки майбутнього фахівця, оскільки воно:

1) підвищує готовність мовців долати потенційні комунікативні перешкоди в новому іншомовному середовищі;

2) розширює їхній адаптаційний потенціал попри обмежений мовний репертуар. Актуальність розвитку комунікативних стратегій як аспекту професійно орієнтованого навчання іноземної мови постійно зростає у зв'язку з розширенням кола ситуацій професійного мовлення майбутніх спеціалістів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Калісецька І.В. Теоретичні питання крос-культурної адаптації : Збірник наукових праць. НПУ імені М.П. Драгоманова, Випуск 12. 2001, с. 16-23.
2. Common European Framework of Reference for Languages: Learning, teaching, assessment. Council of Europe. Cambridge University Press, 2001.
3. Culture bound. Ed. by Valdes, Joyce Merrill. 9-th edition. Cambridge University Press, 1998.
4. Philips L. Human Adaptation and His Failuresю. Academic Press, N-Y & London, 1968.
5. Rich, Sarn. Exploring Strategic Competence. 2000. URL: www.developingteachers.com

Лілія БАРАНОВСЬКА

*доктор педагогічних наук, професор,
професор кафедри дошкільної освіти,
Українського державного університету
імені Михайла Драгоманова, м. Київ*

КРИТИЧНЕ МИСЛЕННЯ В СТРУКТУРІ ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ПЕДАГОГА ХХІ СТОЛІТТЯ

The article pays attention to the theoretical aspect of the study of the phenomenon of critical thinking. Its definitions have been clarified. The structure of critical thinking, the algorithm

of its formation, the criteria for the formation of the competence to think critically are determined. Specific strategies for working of development in students critical thinking are suggested.

Професійна підготовка сучасного педагога здійснюється на засадах компетентнісного підходу, що передбачає цілеспрямоване формування в нього професійної компетентності, яка, відповідно, складається із системи компетентностей, необхідних і достатніх для здійснення ним кваліфікованої діяльності у сфері освіти. Державними стандартами з вищої педагогічної освіти передбачено формування на обох освітніх і на освітньо-науковому рівнях інтегральної, загальних і фахових (спеціальних) компетентностей. За достатнього рівня їх сформованості педагог є здатним не лише до виконання конкретних професійних функцій, а й зможе вирішувати завдання підвищеної складності навіть у нестандартних і непередбачуваних умовах, що сьогодні для вітчизняної системи освіти, яка діє в умовах військового стану, є вкрай необхідним. Водночас підготовка сучасного педагога відбувається в умовах глобальної інформатизації суспільства й освіти, інтенсивного розвитку інформаційних технологій. Учитель, вихователь, викладач мають бути готовими до професійного пошуку необхідної інформації, її аналізу, інтерпретації, оцінювання і застосування. Тому сформована компетентність критичного мислення (critical thinking), яка базується на знаннях законів логіки та розумінні процесів, пов'язаних із людською свідомістю, сприятиме протистоянню маніпуляціям, допоможе приймати виважені рішення й шукати нові шляхи вирішення проблем.

Мета дослідження полягає в уточненні значущості критичного мислення для професійної діяльності педагога, дефініцій ключових понять з проблеми, виявлення процесуальних особливостей його формування під час фахової підготовки студентів.

Критичне мислення як феномен розумової активності людини зазнало інтенсивного теоретичного дослідження в другій половині двадцятого століття. До його вивчення здебільшого звертались філософи.

Для нас важливими є дефініції цієї категорії, визначені вченими XXI століття. Так, зокрема Elder (2007) вважає його самокерованим, самодисциплінованим мисленням, коли його носій прагне до міркувань на найвищому рівні відкритості [1]. Ученими (Paul, Elder, 2009)[1, с.2] уточнено, що особи із сформованим критичним мисленням чітко розуміють мету й питання, що розглядаються; ставлять під сумнів інформацію, висновки та погляди; прагнуть бути ясними, чіткими, точними й актуальними; прагнуть

зануритися вглиб проблеми, бути логічними та справедливими; регулярно застосовують інтелектуальні стандарти до елементів міркування з метою розвитку інтелектуальних здібностей.

У сучасних умовах цю категорію розглядають також і як педагогічний феномен. Для організації процедури формування і розвитку критичного мислення в студентів педагогічних спеціальностей важливо уточнити основи його формування. Ідеться про здатність ставити запитання, добирати актуальну інформацію, організовувати мислення через прийняття рішень і формулювання узагальнень, висновків.

Wade (1995) виокремлює вісім принципів критичного мислення: постановка запитань, визначення проблеми, перевірка доказів, аналіз передбачень та упереджень; уникнення емоційно зумовлених причин та надмірних спрощень; урахування інших інтерпретацій, толерантність до неоднозначностей. До системи навичок критичного мислення належать: здатність до спостереження, інтерпретації, аналізу й формулювання висновків; готовність до оцінювання, пояснювання та мета пізнання. Уточнимо й певні стандарти критичного мислення, які можна вважати критеріями його сформованості. До них належать: актуальність, ясність, точність, глибина, ширина, важливість, логічність, справедливість.

Для організації процесу формування критичного мислення актуальним є розуміння його алгоритму. Він може бути представленим у вигляді 6 кроків:

- організація інформації;
- структурування причин (зумовленості) феномена, що обговорюється, усвідомлюється;
- врахування доказової бази;
- уточнення припущення;
- оцінка аргументації;
- формулювання висновків.

Виокремимо також три техніки (три рівні) критичного мислення: аналіз, висновок (узагальнення) та оцінювання.

Критичне мислення є, як зазначалось вище, педагогічним феноменом, оскільки його необхідно розвивати, формувати в студентів. Для розуміння критичного мислення як багатоаспектного феномена доречно запропонувати їм порівняти його з іншими типами мислення. Воно відрізняється від репродуктивного, образного, інтуїтивного. Має ознаки подібності з дискурсивним, логічним, продуктивним. У педагогічному аспекті такі операції необхідні, оскільки здобувач освіти має з'ясувати, які типи мислення

є неефективними й обрати найбільш ефективну модель.

Вітчизняні учені-педагоги на основі інформації, запропонованої вище, пропонують таке дидактично зорієнтоване визначення цього феномена: «Критичне мислення – це тип мислення, який характеризується активністю, цілеспрямованістю, самостійністю, дисциплінованістю та рефлексивністю і передбачає розвиток у процесі навчання здатності людини визначати проблеми, аналізувати, синтезувати, оцінювати інформацію з будь-яких джерел, висувати альтернативи й оцінювати їх, обирати спосіб розв'язання проблеми чи власну позицію щодо неї й обґрунтовувати свої погляди, робити свідомий вибір і діяти [3, с.94].

Спостерігається особливе ставлення вітчизняних дидактів до емоційної складової мисленнєвих процесів. Традиційним є розуміння критичного мислення об'єктивним, неупередженим процесом, позбавленим суб'єктивного, емоційно забарвленого ставлення. Фахівці пропонують педагогічна модель навчання критичного мислення з урахуванням когнітивного, емоційно-ціннісного і поведінкового аспектів.

На нашу думку, така ситуація пояснюється тим, що у вітчизняній освітній системі вітається й заохочується використання особистісно зорієнтованого підходу. Тому й вважається, що створення позитивного клімату під час занять формує емоційні стимули для успішного навчання критичного мислення. На такій концепції базується модель формування даного феномена: чітке планування очікуваних результатів (цілепокладання); організація активного навчання для створення простору для самостійних міркувань і прийняття самостійних рішень; забезпечення позитивними навчальними засобами різних предметів (дисциплін) [3, с.94].

Запропонована модель може бути екстрапольована і на освітній процес студентів, які оволодівають педагогічним фахом. Її реалізація має відбуватись у кооперативному навчанні (яке генерує установки); зміст навчальних курсів сприятиме виробленню навичок здійснення мисленнєвих операцій за допомогою запитань проблемного характеру; постановка цілей, контроль результатів допоможуть розвинути розумову дисциплінованість і виробити навички постановки цілей.

Для роботи зі студентами важливим є розуміння стратегій розвитку критичного мислення. Доречним є використання рекомендацій американських викладачів щодо технологій розвитку цього типу мислення [1]. З їх екстраполяцією на вітчизняну практику спостерігаємо наявність таких стратегій: «бортовий журнал», складання таблиці «Знаємо – хочемо

дізнатись – дізнались», «кластер», робота з опорними схемами і словами, формулювання «тонких» і «товстих» запитань, читання з маркуванням тексту, дискусії, обговорення в парах і в малих групах [2].

Висновки. Формування і розвиток критичного мислення в студентів педагогічних спеціальностей є актуальною проблемою, оскільки від сформованості в них компетентності мислити критично залежить успішність формування інтелектуального потенціалу їхніх вихованців у майбутньому, адже сучасні дослідження показали, що лише близько 25 % школярів і студентів володіють навичками і прийомами критичного мислення [3].

На Давоському форумі (2016) критичне мислення віднесено до найнеобхідніших навичок учнів і студентів для розбудови успішного суспільства [4]. Потенціал критичного мислення людини є важливим для її подальшого якісного життя. Той, хто мислить критично, здатен використати те, що знає, для покращення власного внеску у життя інших людей, країни і планети загалом.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Critical Thinking. 2009. Concepts and Tools by Richard Paul and Linda Elder https://www.academia.edu/10006132/Critical_Thinking_Concepts_and_Tools_by_Richard_Paul_and_Linda_Elder
2. Кроуфорд А. 2006. Технології розвитку критичного мислення учнів. А. Кроуфорд, В. Саул, С. Метью, Д. Макінстер. Наук. ред. О.І. Пометун. К.: Плеяда.
3. Пометун О.І. 2016 Як навчати учнів мислити критично у навчанні різних предметів. О.І. Пометун, І.А. Сущенко. Д.: Ліра.144с.
4. Терно С.О. 2009. Критичне мислення – сучасний вимір суспільствознавчої науки. Запоріжжя: Просвіта. 268.
5. Химинець Анна. 2019. Формування критичного мислення і творчих здібностей учнів початкової школи: європейський вимір. *Педагогічні інновації у фаховій освіті*. Випуск 10. Ужгород.

O. FAST

Candidate of Pedagogy, Associate Professor, Vice-Rector for Research, Teaching and International Relations, Municipal Higher Educational Institution "Lutsk Pedagogical College" of the Volyn Regional Council, Lutsk, Ukraine

ACADEMIC ENGAGEMENT AND SUPPORT OF DOCTORAL CANDIDATES AT RISK

In 2022 a full-scale war aggression on European continent has dramatically changed the social dimensions of education, adjusting many plans. Still, it is

critically important for Ukrainian higher education sector to keep resilience and continue to develop despite the crisis circumstances. According to the Transformation Concept Plan “Education 4.0: Ukrainian Sunrise”, Ukraine can be transformed into educational and research Hub of European Union. In this respect, fostering doctoral innovative high quality research is a crucial factor effecting Ukrainian HEIs research excellence and investment attractiveness regionally and globally. However, the risks of losing generation of scholars within Ukraine are exacerbated by emigration and refugee flow. Based on this, strong efforts should be made to support Ukrainian doctoral candidates at risk – those who have been or are at risk of being forced to flee Ukraine as a result of the war and those early-stage scholars who remained in Ukraine, including forcibly displaced PhD students within Ukraine, doctoral students in refugee-like situations, and Ukrainian doctoral candidates refugees, with special focus on struggling doctoral candidates and international doctoral students affiliated with Ukrainian academia.

The main objective of DocUAiD project is integrating and strengthening the endeavours within the university community in academic engagement and support of doctoral candidates at risk; and on synchronizing these practices with European policies and standards, including helpful initiatives in supporting refugee learners in higher education in Europe (Eurydice report “Supporting refugee learners from Ukraine in higher education in Europe”; EUA briefing “Impact of the Russian Federation’s invasion of Ukraine on the Ukrainian higher education sector”). The DocUAiD is focused on implementing early-career researcher friendly supports (academic and professional) covering such issues as research capacity in war and post-war circumstances; quality supervision and training; institutional responsibility for the support of early-stage researchers, their societal engagement, mental health and well-being, career-tracking. The above-mentioned issues form a holistic system of doctoral education development and Quality Assurance under EUA Innovation Agenda 2026, EURODOC and EUA-CDE initiatives and developments.

The lingering COVID-19 pandemic and a full-scale war on the territory of Ukraine has significantly and to the very roots changed social and educational reality. The Russian invasion of Ukraine forced many scholars to flee their home institutions searching protection abroad, while many of them stay in Ukraine and keep on every-day struggling.

The situation is dramatically changing due to the fact that some higher education and research institutions have been damaged or destroyed, and these numbers continue to grow. Facilitated by their experience during the Covid-19

crisis, the most of Ukrainian universities continue to offer teaching to doctoral students through blended formats regarding war time restrictions.

However, it must be admitted that Russian strikes on electricity infrastructure have made research all but near impossible. Added to the challenges caused by the COVID-19 pandemic (the loss of everyday contacts at the campus, the lack of social interaction, difficulties in access laboratories or other research facilities; organizing online training, theses defence, and supervision; the lack of networking opportunities and doctoral schools underfunding, struggling doctoral candidates' rates increasing), the war has caused new challenges connected with appropriate addressing the needs of a such diverse category of PhD students as doctoral candidates at risk.

In this respect, the project objectives are:

- 1) Enhancing socially inclusive supports available within academia for doctoral candidates at risk (indicators for measuring achievement:
- 2) Strengthening the doctoral candidates' research capacity in line with ethical and methodological standards
- 3) Diversification of the institutional strategies of doctoral candidates academic and researcher identities development in war and post-war circumstances.
- 4) Establishing a longer-term mechanisms of the doctoral candidates at risk successful completion rates enhancing;
- 5) Broadening the understanding of the social dimensions of doctoral training and quality supervision in line with European priorities.

The DocUAiD project has an academic added value due to its societal dimension – academic engagement and support of vulnerable categories of learners is a crucial thematic issue within EU policies and practices (Council of Europe/UNESCO Lisbon Recognition Convention; Paris Ministerial Communiqué, 2018; Rome Ministerial Communiqué, 2020). Since 2022, under the Council of the European Union a wide-ranging policies and measures have been put in place to support Ukrainian refugee students, including doctoral candidates, in higher education in Europe (European Commission, EACEA, Eurydice reports).

Facilitated by their experience of welcoming refugees and asylum-seekers well before February 2022, the most of European countries develop a large-scale measures supporting the integration of students at risk into academic environments. Such measures mainly include: reserved study places, specific financial support, language training and support, introductory courses launching,

online courses and programs, academic guidance, psychological counselling, training of higher education staff, support of student organizations to establish mentoring, and others (Eurydice report, Luxembourg: July 2022).

In this respect, the DocUAiD project can help in broadening the European practices regarding implementing early-career researcher friendly supports covering such issues as: research capacity in war and post-war circumstances; quality supervision and training; institutional responsibility for the support of early-stage researchers, their societal engagement, mental health and well-being, academic rights safeguarding, career-tracking. The above mentioned issues are of high priority for the socially inclusive education building under EUA Innovation Agenda 2026, EURODOC and EUA-CDE initiatives and developments, and for the sustainable, cohesive and peaceful Europe underpinning.

Due to the project progress, the target audience will be involved on a holistic basis in training activities within three interdisciplinary courses. The first compensatory course “European Standards of High Quality Disciplinary Research” is designed through a training session format for doctoral candidates at risk, including struggling doctoral students.

This course brings together applied aspects of research methodology and design, academic writing competencies in line with ethical and methodological standards, and European best practices of transversal skills development for a high quality research. The training activities include case-study, research-based discussions, modelling, peer-reviewing. Upon successful completion, students will have the knowledge and skills to: develop a research design based on a solid understanding of research methodology and quality standards; apply the techniques of various research methods in undertaking doctoral research; consider the ethical issues and research integrity culture; develop academic writing skills.

The second course “Quality of Supervision: Negotiation and Ethics in the Doctoral Journey” is focused on doctoral students and research supervisors’ practices of productive interaction based on mutual trust, support and equality through the work-shop format. It is expected to activate faculty and peer mentorship and professional networking within the academia regarding doctoral candidate at risk diversity; discuss the pleasures and risks of supervision; present European online resources for improving research supervision and training. The course learning outcomes include the knowledge of research supervisory styles, roles and responsibilities; pathways for dealing with problems in supervision and training; and skills of supervisory management of doctoral student diversity.

The third course “Institutional Support of Doctoral Candidates’ Research Capacity: EU Approaches and Trends” is designed to intensify the cross-institutional dialogue within the discussion session on institutional responsibilities regarding doctoral candidates at risk academic engagement and support.

This course will cover European policy instruments and institutional measures of doctoral candidates at risk support. The learning outcomes: deepening the understanding of institutional responsibility for the support of early-stage researchers’ development; improving skills of intra-institutional communication and cooperation on issues regarding doctoral candidate at risk diversity, appropriate academic support and engagement insurance.

The evaluation methods and indicators (quantitative and qualitative) to monitor and verify the outreach and coverage of the activities and results are covered by the Center for Higher Education Quality Assurance at Sumy Makarenko State Pedagogical University and by the National Office Erasmus+UA.

The quality of each course teaching is to be assessed by doctoral students and the other target groups representatives through the questionnaire consisting of 18 questions. The generalizing quality indicator corresponds to the grades “excellent”, “good”, “satisfactory”, “bad” and, accordingly, the general level of teaching the course is “high”, “above average”, “average”, “below average”, “low”. The National Office Erasmus+ UA monitoring (Field Monitoring) is carried out at least twice during the project's life cycle.

Мирослава Вовк,

*доктор педагогічних наук, старший науковий співробітник,
завідувач відділу змісту і технологій педагогічної освіти
Інституту педагогічної освіти
і освіти дорослих імені Івана Зязюна НАПН України*

РОЗВИТОК ФОЛЬКЛОРИСТИКИ В ОСВІТНЬО-НАУКОВОМУ ПРОСТОРИ КАНАДИ¹³

Attention is paid to the achievements of folklore studies in university center of Ukraine and Canada

¹³ У тезах виступу використано матеріали статті Semenog O. Vovk M. TRENDS OF DEVELOPMENT OF FOLKLOR STUDIES IN THE CANADIAN-UKRAINIAN EDUCATIONAL SPACE, Ukraine – Canada: Modern Scientific Studies: Collective Monograph.-В. 3. Lutsk: Vezha-Druk. 2018. p.94-107.

Досвід розвитку фольклористики в освітньо-науковому просторі України і Канади підтвердив становлення фундаментальних університетських та академічних фольклористичних осередків, діяльність яких спрямована на збереження наукових засад та традицій освітньої практики вивчення фольклору та підпорядкована інноваційним процесам фольклористичних студій згідно зі світовою векторністю. Зазначимо, що *фольклористичний осередок* – це установа, інституція, у якій здійснюється централізоване вивчення фольклору в контексті різних напрямів (джерелознавства, текстології, лінгвофольклористики, етномузикознавства тощо), у зв'язках з суміжними науками, різними видами мистецтва.

Діяльність Канадського інституту українських студій при Університеті Альберти зосереджена навколо проблем дослідження і популяризації досягнень українознавчих наук, зокрема фольклористики, у світі. За свідченням Н. Савчук, «основна увага інституту фокусується на новій і оригінальній англійській обізнаності у сфері української мови, літератури, історії, володінні інформацією про українців Канади та про сучасну Україну» [1, с. 117]. Традиції дослідження і вивчення фольклору сформувались завдяки діяльності Центру українського і канадського фольклору імені Петра і Дорис Кулів, у якому реалізуються освітньо-наукові програми підготовки бакалавра, магістра, доктора в галузі українських фольклористичних студій. Провідними ідеями фольклористичних пошуків є толерантність, культурна різноманітність, полікультурність, культурна ідентичність, національне самовираження. Науковий пошук фольклористів Центру (Б. Медвінський, Н. Кононенко та ін.) пов'язаний з реалізацією збиральницьких, дослідницьких, видавничих, громадських проектів з канадського українського фольклору, перевиданням праць українських фольклористів, організацією конференцій [2].

Цікавим є досвід створення інституалізованих форм професійної комунікації у фольклористичному середовищі Університету пам'яті в Канаді. У навчальному закладі функціонує Фольклорне студентське товариство, яке сприяє залученню студентів до обговорення академічних тем, наприклад: методи дослідження, кар'єрні можливості, публікації та презентації у безпосередній та доброзичливій атмосфері [3].

Збереженню українського фольклорного досвіду сприяє діяльність Українського музею Канади у м. Саскатун, Державного музею цивілізації, у м. Гал, Українсько-канадського дослідно-документаційного центру [4, с. 294].

У Канадському інституті українських досліджень укладена Інтернет-енциклопедія України, яка «є найповнішим джерелом інформації про Україну, її історію, народ, географію, суспільство, економіку, діаспору, культурну спадщину англійською мовою», містить тисячі географічних і аудіоматеріалів. Центр українського і канадського фольклору імені Петра і Дорис Кулів має відкритий доступ до своїх матеріалів у мережі Інтернет. Стали доступними збірки фотографій, комерційних дисків і польових інтерв'ю» [1, с. 117-118].

На особливу увагу заслуговує створена канадійцями українського походження – науковцями, освітянами, громадськими діячами – електронна українознавча енциклопедія (Internet Encyclopedia of Ukraine), електронна бібліотека «Diasporiana», місія якої полягає у збереженні зацікавленими українознавцями з усього світу досягнень теорії і практики українознавства – в оцифрованому вигляді на громадських засадах – наукових праць, збірників фольклорних текстів, архівних документів тощо. З 1997 р. створено Консорціум україномовної освіти, місією якого є реалізація українознавчих проектів з метою створення віртуального українознавчого навчального середовища, що зумовлено необхідністю узагальнення і популяризації онлайн-ресурсів з українознавчих дисциплін (мови, літератури, історії, культури, неформальне навчання різним видам мистецтва на українознавчій основі тощо).

Консорціум координує діяльність мережі українознавчих інституцій на рівні університетів, громад, провінцій, тому забезпечує ознайомлення вчительської спільноти з навчальними програмами, навчально-методичними виданнями для двомовних і «рідних» шкіл Канади (з дитячого садка до 12 класу) (Ukrainian Knowledge Internet Portal (UkiP) Consortium Association). Діяльність Консорціуму спрямована також на утвердження партнерських взаємин між осередками, організаціями, інституціями, що сприяють просуванню українознавчих проектів у світі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Савчук, Наталія. 2015. «Український фольклор в наукових дослідженнях КІУС (Едмонтон, Канада)» *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»* 23: 115-121.
2. Нагачевський, Андрій, Кононенко Наталія. «Центр українського і канадського фольклору ім. Петра та Дорис Кулів». *Народна творчість та етнологія*: 5: 253-258.
3. Memorial University. 2018. Дата звернення Лютий 2018 8. <https://www.mun.ca/folklore/about/>
4. Нагачевський, Андрій, Масрчик Марія. 2010. *Особливості української фольклористики в Канаді*. Дата звернення Лютий 2018 6. <http://nz.ethnology.lviv.ua/archiv/2010-3-4/4.pdf>

Альона ХАРІНА,
письменниця, лауреатка конкурсу письменників
The de Groot Foundation, штат Флорида, США

THE DE GROOT FOUNDATION: авторський ідіостиль¹⁴

Конкурс [The de Groot Foundation](http://surl.li) існує з 2010 року і призначений для підтримки письменників з усього світу, які пишуть у будь-якому жанрі про досвід міграції, імміграції чи біженців. <http://surl.li>

Коротко про себе.

Альона Харіна отримала ступінь магістра української філології з відзнакою в СумДПУ імені А.С.Макаренка (2015) та диплом з викладання англійської мови для неносіїв у Лондонському коледжі. Стипендіант для проходження професійної сертифікації клінічного експерта з травматичних та посттравматичних розладів від дослідницького фонду у м.Бостон, США. <https://degrootfoundation.org>

Має нагороди в галузі літературної журналістики, короткого нон-фікшину, стисненого поетичного жанру та перекладу. Має номінацію молодого вченого від Міністерства освіти і науки України та освітні стипендії від міжнародних неурядових організацій (Еразмус, Вікіпедія, Представництво ЄС в Україні).

The de Groot Foundation? Що це за конкурс?

The de Groot Foundation – це приватний сімейний фонд у США, створений у 2010 році для підтримки ефективних, стійких інновацій, освітніх і культурних проєктів. Я надіслала ідею свого проєкту та декілька власних робіт, щоб експертна комісія визначила, чи учасник має індивідуальний стиль, той рівень письма, глибини, якості, щоб взагалі брати участь у конкурсі.

На мою думку, цей проєкт, як і інші проєкти сьогодні, важливі, оскільки архівні свідчення очевидців поглиблюють світове розуміння цієї війни та стануть у нагоді науковцям у галузі історії, культурології, лінгвістики, літератури тощо в найближчій і віддаленій перспективі.

Скільки учасників?

¹⁴ Пропонується інтерв'ю з учасницею конкурсу в телефонному режимі. <https://fisf.sspu.edu.ua/news/vipusknitsya-sumdpu-laureatka-konkursu-pismennikiv-the-de-groot-foundation-shtat-florida-ssha> Випускниця магістратури з української філології СумДПУ імені А.С.Макаренка **Альона Харіна** отримала в перемогу в авторитетному конкурсі **The de Groot Foundation**. <http://surl.li/jvldf>

Про конкурс та інші успіхи, про українську філологію **Альона Харіна**, українська незалежна дослідниця, редакторка, перекладачка, поділилась із викладачами кафедри української мови і літератури у відеоінтерв'ю.

Кількість учасників мені невідома, але подаватись на конкурс могли колеги з усього світу. Цього року здебільшого були американці, а також декілька канадців, німців, данців. Члени експертної комісії поділились, що я була єдиною українкою за всі роки існування конкурсу. Мені прикро насправді, що молодь нехтує можливостями, які дає світ.

Нагорода надихає...?

Мене надихає не стільки ця нагорода, як можливість спілкування з іншими лауреатами. Вони дуже досвідчені, пишуть для авторитетних ЗМІ як New York Times, BBC, The Atlantic тощо, а також уже мають опубліковані власні книги, нові ідеї та бажання створювати спільні проекти.

Дуже важливо цікавитись тим, що відбувається у професійному середовищі на міжнародному рівні тієї сфери або тих дисциплін, які тебе цікавлять. Це шлях про зростання й заземлення одночасно.

Про що Ваше есе?

«Я хочу, щоб кожна людина пам'ятала своє коріння: хто ти вдома, а хто на чужині?». <http://surl.li>

Моя майбутня серія есеїв «Нікого немає вдома» про культурну пам'ять як психічний розлад, про втрату дому та пошуки нового, вплив нових ландшафтів на свідомість, стирання кордонів власної ідентичності, внутрішні зміни у ставленні до життя та смерті, вивчення емоційного болю через тіло тощо. Досліджуючи зруйновані та спустошені місця, я хочу знайти втрачене в родовому, космічному та фізичному аспектах, коли вся родина гине або втрачає свій дім, який зберігав історію їхнього роду, предків, їхні архетипи матері, і землі.

Крім того, хочу дослідити образ свідка та знайти способи впоратися з травмами, що призводять до ірраціонального відторгнення тих подій. Я помітила, що ці есеї наративізують мої фрагменти пам'яті, які безпосередньо пов'язані з бажанням зберегти національну ідентичність. Травма втрати дому та втечі з дому часто не переживаються повністю, тому хочу, щоб ці нотатки стали формою психотерапії для людей, які стикаються з вимушеною імміграцією.

Що з опанованого Вами в університеті стимулювало працювати далі над собою?

Я ототожнюю університет із домом. Ти заходиш у цей дім і маєш бути там протягом певного часу, як гість. Ти знімаєш власне взуття і ходиш чистими ногами, поважаючи закони дому. Ти можеш блукати коридорами, жити у різних кімнатах, запам'ятовувати усі запахи, смаки, рослини, книги,

людей; накопичувати розмови з ними та їхнє мовчання; робити нотатки з їхніх історій; збирати чужі думки до купи, щоб потім відшукати власну. Все, що ти робиш у цьому домі – твій вибір і твоя відповідальність. Усе, що ти не робиш – теж. Я прийшла гостем до цього дому і гостем вийшла із нього. Це важливо – зберігати баланс між тим, хто ти був, ким ти є і що буде далі.

Що б побажали молодим колегам, які обирають українську філологію ?

Я бажаю їм знайти шлях до себе. Це може бути дорога тривалістю в життє.

Я думаю, тут важливо виховувати в собі допитливість та спостережливість, а також укріплювати внутрішній стержень. У мене ці риси природні, я відчуваю особливу пристрасть перед кожним новим викликом. Мені цікаво, як влаштований світ і закони природи у ньому, тому завжди відслідкову мислеформи і обожнюю знакову систему, – усе це приводить до тієї крапки, на якій стою, щоб потім перетворити її на кому. Цим лише хочу сказати, що все, що я роблю, швидше, через внутрішню зацікавленість, ніж зовнішні мотиви. Однак люди різні і тому, думаю, не варто молодим колегам слідувати чужим порадам, а краще дослухатись до себе.

Що побажати із буденного?

Читати, вивчати іноземні мови, працювати в різних сферах, налагоджувати зв'язки, займатись волонтерством, подорожувати, проводити власні дослідження, рефлексувати.

Ні: не зраджувати своїм принципам та ідеям, не боятись будь-якої роботи, не дозволяти маніпуляцій, не тримати токсичних людей у близькому колі.

Наостанок, бажаю бути вдячними і пам'ятати кожну людину, через дим якої ти пройшов, як гість. Нехай світ ловить вас, та не спіймає!

<https://fisf.sspu.edu.ua/news/vipusknitsya-sumdpu-laureatka-konkursu-pismennikiv-the-de-groot-foundation-shtat-florida-ssha>

РОЗДІЛ 4

ОСВІТНІ ПРОЄКТИ НА ЗАСАДАХ ПАРТНЕРСЬКОЇ ВЗАЄМОДІЇ

Алла РЯБУХА,

*начальник Управління державної служби
якості освіти в Сумській області*

Олена СЕМЕНОГ,

*професор кафедри української мови і літератури
СумДПУ імені А. С. Макаренка*

ПРОЄКТ КАФЕДРИ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ І ЛІТЕРАТУРИ

СумДПУ імені А.С. Макаренка

«ПРО ОСВІТУ В УМОВАХ ВІЙНИ: МОВНИЙ ФОРПОСТ СУМЩИНИ»

Діяльність колективу кафедри української мови і літератури СумДПУ імені А.С.Макаренка в надскладний час широкомасштабної війни росії в Україні спрямована на формування націєтворчих рис, ключові, фахових компетентностей майбутніх учителів української мови і літератури, іншого фаху, майбутніх докторів філософії засобами мовно-літературних дисциплін.

У фаховій діяльності враховуємо соціальні виклики, зростання суспільних вимог до якості освіти як одного з головних державотворчих пріоритетів, освіти «національно центрованої, відкритої до інновацій та привабливої для інвестицій»¹⁵.

Першочерговим завданням у 2022-2023 році стала організація занять з урахуванням безпекової ситуації, психологічна підтримка, синергія студентів та викладачів в академічній спільноті; узаємодія студентів та викладачів через електронні засоби комунікації – форуми, чати, електронну пошту тощо, формування у здобувачів більшої самостійності та самодисципліни: вони повинні бути відповідальними за своє власне навчання, організовувати свій час та виконувати завдання без нагляду викладача.

¹⁵ Національний звіт за результатами міжнародного дослідження якості освіти PISA-2022 / кол. авт. : Г.Бичко (осн. автор), Т. Вакуленко, Т. Лісова, М. Мазорчук, В. Терещенко, С. Раков, В. Горох та ін. ; за ред. В.Терещенка та І. Клименко ; Український центр оцінювання якості освіти. Київ, 2023. С.6.

Жорстокі воєнні реалії в Україні значною мірою скорегували перебіг практичної підготовки майбутніх учителів: формат завдань, добір й упровадження новітніх форм і методів навчання й викладання, професійну взаємодію викладачів-методистів, студентів, учителів, що сприяє, як показує аналіз виробничної педагогічної практики, розвитку ключових і предметної компетентностей, удосконаленню вмінь надавати психологічну допомогу учням та батькам, дозволяють мотивувати й підтримувати інтерес до навчання.

У 2022-2023 рр. кафедра спільно з Управлінням Державної служби якості освіти в Сумській області, Центром професійного розвитку педагогічних працівників Сумської міської ради виконує проєкт «Мовний форпост Сумщини» <https://www.youtube.com/watch?v=jxiLl ZyawI&t=7s>.

Мета: сприяти функціонуванню української мови в різних сферах суспільного життя Сум, Сумщини, сприяти розвитку культуромовної особистості майбутніх вчителів та сприяти підвищенню медіакультури. Серед завдань проєкту – опрацювати матеріали інтерв'ю представників закладів загальної середньої освіти про організацію освітнього процесу в умовах війни.

Пропонуємо тексти інтерв'ю про освітній процес (початок війни – вересень 2023 р.). Це хвилюючі сповіді про те, як зустріли війну в лютому 2022 року: де перебували, скільки виїхало учнів, учителів, як спрацював колектив.

Біличенко Тетяна Іванівна,
директор Ворожбянського ліцею №1
Ворожбянської міської ради Сумської області

У переддень початку повномасштабного вторгнення наш заклад працював у звичному режимі. Колектив відпрацював повноцінно день і всі спокійно розійшлися по домівках. Звичайно, велись розмови щодо вторгнення, проводилась робота з учителями і дітьми, щоб у разі чого всі були готові. Але це були лише здогадки і побоювання, не більше. Ще увечері 23 лютого нічого не віщувало біди. Звичайні робочі моменти обговорювались у груповому чаті, адміністрація давала вказівки з приводу наступного робочого дня.

Але **ранок 24 лютого 2022 року** став початком найбільших потрясінь у нашому житті. Цей ранок ми зустріли в напруженні, з відчуттям невизначеності та страху. Замість того, щоб збиратися на роботу, вести дітей до школи чи в дитсадки, ми мали вирішити, як бути далі – залишатися вдома чи виїжджати в безпечніші місця. Телефонні дзвінки не припинялися ні на мить, месенджери розривалися від

повідомлень. Страх не давав зібратися з думками, адже перебуваючи на самому кордоні з ворогом, чекали найгіршого.

Дітей відправили на передчасні канікули. А колектив зібрався для вирішення питання, як же продовжувати працювати у нових реаліях. Ще кілька років тому ми і подумати не могли, що досвід онлайн-навчання стане в нагоді через криваву та руйнівну війну. Тому для нас, жителів прикордоння, це стало справжнім спасінням після початку військової агресії.

Часом педагогам доводиться робити те, чого не вчили в університеті. Насамперед це дбати про психологічне здоров'я учнів. Це виклик, на який треба реагувати. І тому ми цілодобово були на зв'язку з батьками і учнями. Шукали в собі сили триматися самим, підтримувати дітей і один одного.

Педагоги та шкільна адміністрація продемонстрували неабияку гнучкість та адаптивність, плануючи освітній процес. В умовах дистанційного навчання вчителі намагались застосовувати види навчальної діяльності, що передбачають взаємодію учнів між собою та активну участь в освітньому процесі.

Освітній процес тривав, а наші діти продовжували вчитися та вперто здобувати знання. Так, було дуже непросто. Особливо дітям. Бо коли ми говоримо про те, що непросто зараз усім, маємо все ж розуміти, що з дітьми ситуація особлива. Адже їм набагато складніше зрозуміти та прийняти нову реальність, знайти відповіді на глобальні запитання. До того ж **вони просто не мають достатньо життєвого досвіду для того, аби швидко адаптуватися.**

Але не будемо зосереджуватися виключно на труднощах. **Позитивних моментів теж було чимало.** Протягом усього періоду навчання учителі намагаються зробити все, аби діти таки опанували навчальний матеріал, незважаючи на всі складнощі. Незважаючи на постійні бомбардування, повітряні тривоги, відключення електроенергії, педагоги вигадують цікаві завдання та намагаються зробити все можливе, аби навчання в такій складній ситуації було простішим. Підтримують постійний зв'язок із учнями, спілкуються не лише на освітні теми. Учителі допомагають адаптуватися дітям, які перевелися до нових шкіл через вимушений переїзд. Освітникам вдається навчати як тих учнів, які залишилися на території України, так і тих, хто евакуювався.

Мабуть, згадуючи початок повномасштабного вторгнення, у кожного з нас жах за спиною, гул у вухах чи сльози на очах. Ми розуміємо, що так, як колись, уже не буде. А спогади про перший день повномасштабної війни в Україні залишаться з нами назавжди. І розуміємо, що усім українцям зараз важко, та ми не маємо права зневіритися на злісну радість нашому ворогу.

Бездоганного навчання у воєнний час не варто чекати, але найголовніше зараз – зберегти життя і здоров'я усіх нас.

Мірошниченко Ольга Миколаївна, директор

Кальченко Ірина Миколаївна, заступник директора з навчально – виховної роботи
Ворожбянського НВК: ЗОШ I - II ст. - ДНЗ № 4
Білопільської районної ради Сумської області

«Сирени обірвали наш сон...» - не можливо не погодитись із цитатою з пісні відомого гурту Антитіла, адже цей кривавий ранок 24 лютого 2022 року закарбував у пам'яті кожного із нас гучним ревом сирен. Ранок поділив життя на до і після, найжахливіше те, що це «після» зовсім невідоме ... О 4.30 ми прокидалися під звуки вибухів, оскільки проживаємо за 5 км від кордону з країною – агресоркою: комусь уже телефонували родичі зі страшною звісткою, а хтось почав читати новини в інтернеті або вмикати телевізор.

І повсюди було одне повідомлення: "Війна !!! Росія напала на Україну". До останнього не вірили в наступ росії. Чутки розповзалися миттєво, вони були різними. Небосхил був багряно-червоний від спалахів. Над головами пролітали ракети, свист, вибухи. 24 лютого страх затьмарив раціональне мислення. У ті дні було важко щось зрозуміти, чи ти в Україні, чи вже під окупацією, бо в місті не було жодних силових структур. Залишилися лише цивільні. З міста виїхати було неможливо: ні залізничного, ні автомобільного, ні поштового сполучення не було. І учні, і вчителі залишалися всі на місцях. За вікном відбувалася метушня, люди масово побігли до АТБ за продуктами, їздили машини.

А потім настала тиша...

Поступово прийшло усвідомлення про те, що робити далі.

Керівництво освітою нашого ОТГ терміново зібрало онлайн-нараду про подальшу роботу навчальних закладів. І вже надвечір класні керівники обдзвонювали батьків і проводили термінові батьківські збори онлайн (технології онлайн-зустрічей були відпрацьовані під час карантину). Війна поставила перед українською школою безліч викликів. Тому левину долю наших зусиль було спрямовано на організацію безпечного освітнього процесу.

Оскільки наша територія була і є під постійними артилерійськими обстрілами, було вирішено навчання продовжити в дистанційному режимі з використанням технологій дистанційного навчання у синхронному/ асинхронному режимах. Такий спосіб організації освітнього процесу є найбільш сприятливим в умовах постійної небезпеки, а також нестабільного доступу до інтернету і перебоїв з постачанням електроенергії. Крім того, за потребою та відповідно до життєвих обставин родин ми забезпечили для учнів сімейну та екстернатну форми навчання.

Через надважкі умови значний акцент протягом I семестру було зроблено на психологічній реабілітації всіх учасників освітнього процесу. Діти мають розвиватись, навчатись: пам'ятати про те, що навчання життєво важливе. Було прийнято унікальні рішення щодо організації освітнього процесу:

- організація навчання в умовах тотальної економії електроенергії. У школі задля економії електро- тепло- енергії перенесли весняні канікули. Після звільнення нашої області 4 учні разом із батьками виїхали за кордон;

- відбувалася синхронізація навчального розкладу з графіком вимкнень електроенергії і зменшення обсягу та характеру домашніх завдань.

Після запровадження графіків відключень у школі сформували новий розклад уроків. Важливо зауважити, що в умовах появи біженців за кордоном з України внаслідок воєнних дій школа продовжила надавати освітні послуги для дітей із таких сімей у дистанційному форматі (були скадені графіки індивідуальних занять з урахуванням часових поясів).

Учні мали змогу завершити навчальний рік та отримати свідоцтва державного зразка у тій місцевості, де вони перебували, або за кордоном у дипломатичному представництві.

Під час дистанційного навчання вчителі активно використовували цифрові ресурси та інструменти. Ми використовували таку освітню платформу як Google Classroom та застосунок Google Meet. Найбільшою популярністю серед них користуються такі: «На урок», «Всеосвіта», «Всеукраїнська школа онлайн». У кінці навчального року були проведені моніторинги навчальних досягнень, щоб визначити освітні втрати. Освітні заміри були проведені за допомогою Google форм, завдання яких складала вчителі.

Розпочався новий 2023/2024 навчальний рік. Він непростий, в умовах війни, з викликами і нестандартними ситуаціями. Та навіть у цих умовах учителі продовжать навчати вічним і незаперечним людським цінностям онлайн. Оскільки в школі немає укриття, то колектив закладу продовжує роботу з використанням дистанційних технологій.

Позитивною стороною є те, що навчальний заклад зберіг стресостійкий, незламний і мужній педагогічний колектив, а також і учнівський контингент. Ми навчаємося разом, мріємо разом і віримо в краще майбутнє, де війна вже не буде загрозою, а освіта стане фундаментом миру та розуміння.

Лошкарьова Наталія Олександрівна,

директор Шалигинської селищної ради

"Шалигинська загальноосвітня школа I-III ступенів"

Шосткинського району Сумської області"

24 лютого 2022 року

Шалигинці прокинулися від гучних вибухів близько п'ятої ранку. Росіяни обстрілювали село Ходине, яке розташоване поряд. Звичайно, що ні про який підвіз учнів з Ходине та Шалигине мова не йшла. Спочатку був розпач: що буде далі, чи будуть діти навчатися, що робити? Після спілкування дирекції школи з начальником відділу освіти, головою селищної ради, було проведено засідання

педагогічної ради, на якому було вирішено перейти на навчання з використанням дистанційних технологій.

На жаль чи на щастя, але пандемія коронавірусу змусила педагогічний колектив, учнів, батьків адаптуватися та перелаштувати роботу на дистанційний режим. Колектив не розгубився, а навпаки згуртувався. Здійснював і продовжує здійснювати, за можливістю, волонтерську допомогу прикордонникам і ЗСУ, людям похилого віку. Надавали психологічну допомогу, проводили роз'яснювальну роботу серед населення. Учні, батьки, вчителі не покидали місця проживання.

Але війна вносить свої корективи: стали виїжджати за межі країни знаходяться 4 учні та 1 педагог, за межами області 3 учні, а в межах області 25 учнів. Причинами переїздів стали часті артилерійські, мінометні та гранатометні обстріли. Результатом таких обстрілів є пошкоджені приватні житлові будинки.

Практичний психолог школи, класоводи, класні керівники, вчителі підтримують дітей, батьків: знаходяться 24/7 з учням та батьками, учням надається психологічна допомога. У рамках проекту «Жити поруч» практичним психологом були проведені ресурсні зустрічі з педагогами закладу для надання психологічної допомоги. В умовах зміни режиму роботи закладу освіти, завдяки громадським організаціям, учні та педагоги були забезпечені комп'ютерною технікою.

У 2022/2023 навчальному році у закладі освіти було відремонтовано укриття на 40 учнів. Але з огляду на географічне розташування закладу освіти, постійну загрозу безпеці учасників освітнього процесу, в 2023/2024 н. р. навчання також відбувається з використанням дистанційних технологій у синхронному та асинхронному режимах.

Сьогодення вимагає від учасників освітнього процесу максимальної згуртованості та консолідації зусиль для прийняття виважених ефективних рішень й заходів щодо подолання освітніх втрат.

Компенсація втрати у навчальному часі (пропущені навчальні заняття) найчастіше відбувається через надання учням навчальних матеріалів (презентація, відео, аналогічні навчальні заняття онлайн) та завдань для самостійного опрацювання за схемою, таблицею, складання сенканів, ментальних карт.

Учителі проводять групові та індивідуальні консультації, додаткові навчальні заняття. Щоб дітям та педагогам було зручно працювати, мати зворотній зв'язок школою, було обрано платформу Google Classroom. Учителі працюють з онлайн-ресурсами: Всеукраїнська школа онлайн, На урок, Всеосвіта.

Під час канікул вчителі постійно тримали зв'язок з учнями та батьками, проводили онлайн-зустрічі та онлайн-заняття під час яких надавали емоційну підтримку, корисні поради щодо формування у здобувачів освіти стресостійкості та життєстійкості.

Усі педагоги та шкільна адміністрація демонструють гнучкість, плануючи освітній процес: змінюють розклад навчальних занять в умовах війни, коли в країні постійно відбуваються стабілізаційні відключення електроенергії, повітряні тривоги та бракує доступу до швидкісного інтернету.

І доки українські захисники боронять нашу незалежність, державність, історичну та національну ідентичність і невід'ємне право української нації на існування, освітяни Шалигинської ЗОШ тримають власний фронт, який покликаний врятувати наше майбутнє у родині цивілізованих освічених народів світу, і продовжують працювати для перемоги.

Гученко Людмила Вікторівна,

директор Хотінського ліцею Хотінської селищної ради

Сумського району Сумської області

«24 лютого, четвер. Прокинулась від телефонного дзвінка. Телефонувала колега, у якої чоловік був прикордонником: «Вікторівно, почалося. Я виїжджаю з дітьми».

Прислухалась, на кордоні лунали постріли. Подивилась на годинник. 4.10. Чоловік прокинувся, почав телефонувати рідним. Я зателефонувала начальнику відділу освіти, вирішили чекати розпоряджень.

7.40. Розпоряджень немає, значить йдемо на роботу. Колективу у вайбер-групі написала, щоб включали телевізор, дивились новини, перебували вдома, чекали вказівок про роботу на цей день. На кордоні стихло, але стояв тихий незрозумілий гул.

7.45. Їдемо із заступниками на роботу. Вирішили заїхати в магазин, купити деякі продукти. Магазин знаходився на перехресті. Коли вийшли з магазину, перед нами, скільки сягає око, уздовж вулиці вже йшли танки. Колона зупинилася перед нами на перехресті, з'ясовували між собою подальший напрямок руху. А у нас у голові питання: «Наші? Відступають?» чи «Не наші? Вторглися?». На рукавах побачили червоні пов'язки, на дулах танків також. У голові: «Росіяни. Що робити????». Нам показали, щоб ми рухались зовсім у іншому напрямку, ніж ми їхали. Ми сіли в машину, поїхали між ворожими танками і тільки подумки молились, щоб ніхто нас не розстріляв. Доїхали додому і вже до вечора здалеку тільки спостерігали за рухом ворожих колон танків, що, здавалося, йшли нескінченним потоком.

Три дні були перекриті дороги, рух ворожої техніки не зупинявся. З п'ятниці до понеділка ніхто не міг нікуди вийти. У понеділок провели педраду онлайн, де схвалили зміну структури навчального року, дітям оголосили канікули. Вирішили із заступниками вийти на роботу, поховати документацію та комп'ютерну техніку. Серце калатало, ноги підкошувались, а ми бігали і ховали все, що могли.

І розпочалися воєнні будні. Заклад не зупиняв свою роботу ні на день. Адміністрація щодня працювала у школі. Учителі працювали дистанційно. Працівники були на місцях. Проводили поточний ремонт, косметичний ремонт кабінетів. Котельня працювала постійно, щоб приміщення школи, а головне, протирадіаційне укриття, було теплим і могло прийняти людей у будь-який момент.

Чоловіки у селищі організували місцеву тероборону. Ми разом із батьками та учнями старших класів допомагали чим тільки могли: зносили тканину, шили наколінники, сидушки-килимки, плели сітки. Удома варили їсти, передавали тероборонівцям. У школі заготовляли м'ясо: патрала індиків та заготовляли їх м'ясо, розрізали на шматки привезену яловичину та свинину, морозили її, щоб завжди був запас. Усе селище стало одним цілим. Усе було направлено на допомогу нашій теробороні, а пізніше і бійцям ЗСУ, які перебували на території селища. З часом у закладі було організовано Пункт незламності і вчителі разом з колегами з дитячого садка та працівниками селищної ради щодня виходили на чергування в ньому.

Педагогічною радою було схвалено після закінчення канікул, у зв'язку з оголошеним воєнним станом та складною ситуацією в селищі, змінити змішану форму навчання на дистанційну.

Усі вчителі, окрім однієї вчительки, залишалися в селищі. З усього контингенту дітей виїхало тільки двоє. І це страшило найбільше, тому що вже чули про страшні події Бучі та Ірпеня.

Кожен день уроки починали з інструктажу з БЖД. Уроки, наради, педради, засідання атестаційної комісії проводили з використанням електронної платформи ZOOM. Завдання, тести, опитування, оцінювання робіт відбувалося на платформі ClassRoom. Спілкування з учнями та батьками відбувалося через чати у Viber, пізніше Telegram, WhatsApp. Ще під час пандемії приєдналися до платформи «Всеукраїнська школа онлайн», тому і надалі активно використовували матеріали, що були оприлюднені на ній. Допомогали і уроки, що транслювались на різних каналах телебачення. Щотижня збирали інформацію про місцеперебування учнів, у разі зміни якого, батьки були зобов'язані повідомляти класних керівників.

Заступник з навчально-виховної роботи Коротенко Ірина Василівна постійно моніторила відвідування учнями уроків, вчителі-предметники контролювали динаміку успішності кожного учня, для цього використовували і можливості Google класу та періодично звітували про успішність учнів.

Практичний психолог Полякова Вікторія Сергіївна постійно була на зв'язку з учнями, учителями, працівниками. Постійно надавала поради щодо покращення психологічного стану усіх учасників освітнього процесу, надсилала та показувала вправи, викладала на сайт.

У 2021-2022 н.р. літні канікули розпочались 7 червня після виконання Освітньої програми. Зв'язок з дітьми не переривався ні на день. Постійне спілкування дітей та батьків з класними керівниками, психологом. Участь у різних онлайн-заходах, конкурсах, підтримка з боку педагогічного колективу, давала можливість дітям та батькам почувати себе відносно спокійно.

Освітній процес стабілізувався, наскільки це можливо в умовах воєнного стану. Кожен виконує свою роботу.»

Для щасливого та повноцінного життя потрібна така ж повноцінна освіта. На жаль, здобути освіту в умовах війни дуже складно. Хотінський ліцей Хотінської селищної ради Сумського району Сумської області входить до двадцяти кілометрової зони від кордону, знаходиться в зоні бойових дій, тому працював у дистанційному режимі. При цьому через відключення електроенергії, а також через повітряні тривоги та артобстріли процес навчання переривався. Також погіршувався психологічний стан та збільшувалося емоційне навантаження для учнів. Усе це призвело до значних освітніх втрат. Але за умов сумлінного ставлення та ретельного виконання завдань учні мають можливість засвоїти шкільну програму на відповідному рівні.

Учительський колектив створює всі необхідні умови (додаткові консультації з предметів, різнорівневі завдання, відео уроки, години спілкування, онлайн-тестування, використання Всеукраїнських освітніх онлайн-ресурсів, застосування різних методів навчання на уроках та ін.). Робота триває навіть у сховищі. У серпні 2023 року у закладі було запроваджено «навчальні канікули». Був розроблений графік консультацій і учні мали можливість заповнити прогалини у своїх знаннях.

У 2021/2022 та в 2022/2023 навчальних роках усі учні ліцею успішно склали НМТ, а учениця Ікальчик Вікторія здала НМТ на 200 балів з української мови. Наші учні брали участь у Всеукраїнських онлайн-олімпіадах із базових дисциплін та конкурсах, як на місцевому рівні так і Всеукраїнському. Вошук Анастасія, учениця 8 класу, зайняла почесне II місце в онлайн-олімпіаді з географії (Сумський педагогічний університет ім. А.С.Макаренка).

Аналіз результатів освітнього процесу дав змогу зробити висновки про роботу не тільки класних колективів загалом, а й досягнення здобувачів освіти.

Так, 2022/2023 навчальний рік закінчили з такими результатами: 12 учнів нагороджено Похвальним листом «За високі досягнення у навчанні»; нагороджено золотою медаллю «За високі досягнення у навчанні» - Шаповал Анастасію Володимирівну; усі учні 11 класу склали успішно НМТ-2023. Усі вони зараховані до закладаів вищої освіти України.

Учні нашого ліцею брали активну участь у різних обласних, Всеукраїнських та Міжнародних онлайн-конкурсах. У деяких здобули перемогу. Серед заходів: конкурс читців віршів в рамках проекту «study online - stay connected» від Благодійний фонд «ЄЧас». Нагорода - планшет для навчання; конкурс малюнків "Разом до перемоги "

м.Бориспіль; усеукраїнський конкурс молодих читців, до дня Збройних сил України Let's Shake Hands; конкурс дитячого малюнка "Доброта Миколая ", ГО "Львівське об'єднання викладачів творчості та творча група "Lviv Art Contest (2 місце); усеукраїнський конкурс мистецтв "Різдвяне диво "(Лауреат II премії, медаль); міжнародний українсько-канадський конкурс мистецтв "Шлях" (the Way) (I місце, кубок); усеукраїнський конкурс мистецтв "Українська мрія" (Гран Прі); X конкурс Харківського політехнічного інституту екологічної поробки(III місце); усеукраїнський заочний конкурс робіт юних фотоаматорів «Моя країна-Україна» (призові місця); публікація заходу «День хустки» у Міжнародному журналі "Star Models"; міжнародний конкурс з комп'ютерної графіки та вебдизайну «CreDiCo»(I місце).

В умовах війни важливого значення набувають питання створення безпечного та комфортного освітнього середовища в закладі. Наш колектив взяв активну участь у проєкті Flowers4School і отримав набір цибулин весняних квітів, що прикрасили територію закладу. Зараз ліцей бере участь у II етапі цього проєкту.

Колектив постійно працює над облаштуванням території . Минулого року на пришкільній території ліцею започаткували «Парк Перемоги», для якого сплели та висадили колони з верб та алеї троянд.

Життя продовжується і ми маємо надію, що ліцей наповнить веселий дитячий гомін. Тому продовжується облаштування кабінетів та косметичний ремонт закладу. Було облаштовано «Клас безпеки», зроблено косметичний ремонт кабінетів «Захист України», інформатики та музичного мистецтва. Іде робота по облаштуванню протирадіаційного укриття, розпочато роботу з реконструкції шкільного подвір'я.

Одним із провідних напрямів роботи ліцею є патріотичне виховання. Колектив підтримує тісні зв'язки із захисниками-односельцями та воїнами ЗСУ. Ведеться активна пошукова робота по збиранню матеріалів про наших Героїв, оновлюються експозиції музею.

З початком війни в нашому ліцеї почав працювати волонтерський осередок. У вільний від основної роботи час працівники ліцею, батьки, учні та наші випускники виготовляли сидушки-килимки, наколінники; збирали, сортували, пакували та відправляли у волонтерські центри продукти харчування, засоби гігієни, медикаменти, ковдри, постільну білизну, одяг та взуття, що приносили всі небайдужі мешканці селища та всі, хто міг надати допомогу. Власноруч працівники закладу готували енергетичні батончики, випічку, вітамінні салати, збори лікарських трав, заготовляли м'ясо індики.

Дізнавшись про потребу в маскувальних сітках для наших захисників, для їх виготовлення долучилися як наші працівники, так і учні, і їх батьки (нарізали на смужки тканину, розпускали мішковину на нитки, фарбували тканину та

мішковину у потрібні кольори). Виготовили маскувальні сітки площею 512 кв. м., які будуть оберігати наших воїнів на фронті.

З наближенням холодів збирали віск, картон та жестяні банки для виготовлення окопних свічок, щоб вони зігрівали воїнів холодними ночами та передали нашим захисникам часточку домашнього тепла, якого їм так бракує далеко від рідних.

Можна багато розповідати про роботу колективу та освітній процес під час воєнного стану, їх складнощі та шляхи подолання. Але ми впевнені, що скоро Перемога, усі разом повернемося до мирного життя, а у ньому однією з найважливіших справ стане освітній процес.

Ситнік Тетяна Михайлівна,

директор Охтирської загальноосвітньої школи I-III ступенів № 3

Охтирської міської ради Сумської області

Як зустріли війну в лютому 2022 року: де перебували, скільки виїхало учнів, учителів, як спрацював колектив?

24 лютого 2022 року зранку ще не вірилося, що почалося повномасштабне вторгнення. Містом поширювались чутки, що росіяни вже перейшли кордон. Але в школі були діти, яких привели батьки, розпочали з того, що нагодували, заспокоїли дітей, викликали батьків й упевнилися, що кожна дитина вдома. Гарячі обіди, що залишилися в школі, відвезли до психіатричної лікарні для хворих. Близько 14:00 в місті вже була ворожа техніка, відбулися перші бої, згоріло два будинки...

Більшість мешканців міста ще була вдома і основним способом спілкування залишались чати, Інтернет у більшій частині міста був відсутній, освітній процес практично паралізований у перші дні війни, під час активних бойових дій. Під час бомбардування закладу дошкільної освіти «Сонечко» загинув батько наших учнів.

Це була перша тяжка втрата для шкільної родини. Вражаюча трагедія – авіаудари вакуумними бомбами військової частини - загинули батьки наших дітей, випускники школи... Через руйнування ТЕЦ 03.03.2022 року в місті перестало працювати центральне опалення, у багатьох районах міста зникло електропостачання. Постійні обстріли тривали весь березень, зруйновано Охтирський краєзнавчий музей, «Універмаг», залізничний вокзал, будинок Охтирської міської ради, розбито центр міста та околиці... Саме тоді почалася евакуація людей з міста.

У школі з перших днів лютого міська влада, волонтери організували харчування Захисників та людей, похилого віку, багатодітних родин. Магазины практично не працювали. У надскладних умовах роботи працівники вчасно отримали заробітну плату. Частина обслуговуючого персоналу постійно доглядали за приміщеннями. Зачиняли вікна, ремонтували після вибухових хвиль, обслуговували обладнання харчоблоку. Частина тварин із живого куточку, що в

школі, замерзла після вимкнення опалення та електрики. Частину врятували працівники закладу: фазана, папужок, морських свинок тощо.

Для дітей оголосили про проведення канікул до 01 квітня, адже місто Охтирка перебувало в зоні активних бойових дій. 24 березня 2022 року з метою відзначення подвигу, масового героїзму та стійкості громадян, виявлених у захисті своїх міст під час відсічі збройної агресії Російської Федерації проти України, Указом Президента України № 164/2022 Охтирці присвоєно почесну відзнаку «Місто-герой України»

Як діяли в перші місяці: як відбувалися уроки, як скоординували роботу з колективом, учнями, батьками, як здійснювали освітні заміри, скільки дітей вступило до закладів України, чи повернулись; що зі школою, чи є укриття?

Після звільнення сусіднього міста Тростянець від окупантів 27 березня 2022 року в місті стало значно тихіше. Колектив, розуміючи, що можна відновлювати освітній процес, готувався до занять. Після ретельного вивчення адміністрацією контингенту було з'ясовано, що 40% учнів, 33% працівників виїхали з міста за кордон або в інші, більш безпечні області України. Педагогічна рада школи відбулася онлайн, працювали за дистанційною формою. Усі заняття відбувалися на платформі Microsoft Teams. У травні 2022 року люди почали поступово повертатися в місто. Цей процес дещо призупинився після 17.05.2022, коли росіяни нову скинули авіабомби на місто. Перемоги ЗСУ дали надію людям на повне вигнання окупантів з території України.

У червні 2022 року наші випускники отримали свідоцтва про здобуття повної загальної середньої освіти без урочистостей, НМТ у місті не проводилося через безпекову ситуацію. Для підготовки дітей до НМТ ми проводили консультації для дітей після закінчення навчання. Як результат - 5 учнів склали тести на найвищий бал - 200: з історії України-2, української мови-2, математики - 1. З історії України випускників підготували директор школи, учитель історії Тетяна Ситнік та заступник директора, учитель історії Ірина Мансурова, української мови - учитель Ірина Малезик, Наталія Шапошник; математики - Людмила Єрмола.

Як пішли на канікули минулого року, як підтримували одне одного?

Незважаючи на те, що ми працювали в умовах війни, 2021/2022 навчальний рік тривав 175 днів. Навчання в умовах війни - це надзвичайно складно, прогалини в знаннях необхідно надолужити, але ми надали пріоритет саме психоемоційному стану наших дітей. Важливим для колективу стала психологічна підтримка одне одного. Наша психологічна служба проводила заняття з працівниками, батьками та учнями, які потребували психологічної допомоги.

Як працювали цього року з колективом: які форми і методи роботи використовувалися в освітньому процесі?

2022/2023 навчальний рік заклад працював у дистанційному форматі. Вирішальними факторами прийняття такого рішення стали близькість до кордону з росією, постійні обстріли прикордоння області, брак укриття для учасників

освітнього процесу, блекауту та тривала нестача електроенергії. Ми вносили зміни до режиму проведення занять, звернулися до благодійників та отримали два генератори. Учитель біології Наталія Погорелова брала участь у IV етапі Всеукраїнського конкурсу «Учитель року» в номінації біологія. У грудні 2022 року в місті розпочала працювати частина відбудованої ТЕЦ, а ми - ремонт укриття. А ще волонтеримо, донатимо на ЗСУ і плетемо маскувальні сітки. Робимо все можливе для Перемоги. І ця робота гуртує всіх, де б вони не були!

Наприкінці 2022/2023 навчального року було проведено самооцінювання освітньої діяльності закладу за напрямом «Система оцінювання освітньої діяльності здобувачів освіти». Визначили проблемні питання і шляхи удосконалення якості освітньої діяльності. Запропонували для дітей, які повернулися з-за кордону, відвідувати в червні 2022 та 2023 р.р. групові заняття для подолання освітніх втрат. Щочетверга адміністрація закладу брала участь у Літній школі управління, організованій фахівцями ДСЯО.

Як розпочинається цей навчальний рік, які освітні втрати?

2023/2024 навчальний рік ми розпочали в змішаному режимі (поєднанні очного та дистанційного форматів). У закладі облаштовано укриття, військова адміністрація надала дозвіл на роботу в змішаному режимі. 64% учнів розпочали навчання у очному режимі, 36% – дистанційному (з них 17% перебувають за кордоном або в межах України).

Для подолання освітніх втрат спочатку проведемо діагностування, хоча педагоги вже спланували повторення складнішого навчального матеріалу з предметів, організували групи дітей для додаткових занять. Навіть під час повітряних тривог тепер ми можемо працювати з дітьми в укритті.

Віримо в перемогу України у війні та ЗСУ!

Мінакова Тетяна Василівна,

директор КЗ Есманської селищної ради

Уланівський НВК: загальноосвітня школа I-III ступенів,

Дошкільний навчальний заклад «Джерельце»

Шосткинського району Сумської області

Це заклад з багаторічною історією, те місце, де діти готувалися до дорослого життя, набували не лише знання, а й уміння: уміння спілкуватися з різними людьми, уміння розв'язувати конфлікти і залишатися друзями.

Наша школа – це не просто будівля, де учні отримували знання, це місце, де діти були щасливі, куди вони хотіли йти щодня, де їм було комфортно і приємно перебувати. Але, на жаль, зараз наш заклад зруйновано.

Наші сусіди, наші «старші брати», якими ми їх завжди вважали, підло напали на нас, руйнуючи наші міста і села, грабуючи і вбиваючи мирне населення. Нам же

не пощастило двічі, бо наше село розташоване у п'ятикилометровій зоні від кордону з РФ, і їхня різна зброя за кілька секунд може долетіти до нас.

24 лютого 2022 року початок нового звичайного дня для нас став тривожним. Дзвінки від рідних були шокуючі. Вибухи, постріли – розум відмовлявся повірити в те, що сусідня держава, яка весь час запевняла, що вони дружній народ, напала на нас. Війна. Страх. Розгубленість. Дзвінки дітей, батьків з одним запитанням: «Що робити?». Колони російської техніки йшли на Київ, але в наше село вони не зайшли.

Ми були відрізані від районного центру, але все одно залишалися часткою України, тому треба було працювати в тих умовах, що склалися. Досвід навчання в режимі онлайн уже був, тому, узгодивши всі нюанси, уже на другий день почали проводити уроки. Ми розуміли, що дітям зараз потрібні не лише знання, а й усвідомлення того, що відбувається.

Кожен урок розпочинався зі слів, що все буде добре, що повинні вірити в ЗСУ і наближати перемогу своїм навчанням. Колектив спрацював злагоджено, у чіткій співпраці з батьками. Ми не здалися, навіть коли по 12 годин були без світла і земля стогнала і здригалася від вибухів. У перші півроку після повномасштабного вторгнення жоден із педагогічних працівників та учнів не виїхали із села.

У перші місяці війни працювали та приймали рішення за ситуацією, бо розпочалися проблеми зі світлом та зв'язком. Але попри всі проблеми та негаразди педагогічний колектив завжди намагався підтримувати тісний зв'язок з учнями та батьками.

4 травня 2022 року близько 4 години ранку з території РФ по нашому селу було випущено чотири ракети, дві з яких влучили в будівлю школи, і частково зруйнували її. Увечері 31 грудня 2022 року територія закладу знову зазнала обстрілів, рашистські загарбники били із артилерії. Було пошкоджено будівлю котельні, огорожу закладу, вибиті вікна та двері на першому та другому поверсі, ті, що вціліли після першого обстрілу.

Улітку 2022 року деякі діти разом з батьками змушені були переїхати до більш безпечних місць, зокрема у місто Глухів, Суми, Київ, село Некрасове, але продовжували навчання в рідній школі. Більше того, доля склалася так, що до навчання в нашому закладі долучилися діти з Херсонської області Горностаївської ОТГ, яка перебувала й перебуває досі під окупацією рашистів. Весь педагогічний та учнівський колективи з любов'ю та розумінням прийняли дітей у свою дружню родину.

На канікули учні пішли за графіком. На жаль, діти не мали можливості оздоровлюватися на території навчального закладу (в інші роки діти із задоволенням відвідували табір відпочинку). Протягом літніх канікул класні керівники, класоводи, адміністрація та психолог закладу постійно підтримували зв'язок з учнями та їх родинами.

Педагогічною радою закладу було схвалено рішення щодо організації освітнього процесу у 2022/2023 навчальному році у формі дистанційного навчання, застосовуючи платформи Google Meet, ВШО та сервіси Viber, Telegram. Учителі кожен свій урок намагалися зробити цікавим, неповторним, не схожим на попередній. Використовували різноманітні форми і методи роботи, зокрема: заочні екскурсії, віртуальні подорожі, квести тощо. Колектив постійно комунікував, виходили на онлайн наради, зустрічі, винаходили моменти і місця для зустрічей офлайн.

Початок повномасштабної воєнної агресії повністю змінив наше ставлення до багатьох речей, зокрема, усі учасники освітнього процесу нашого закладу усвідомили, що все залежить від нас, від кожного українця, від нашого посильного внеску у Перемогу. І цей внесок ми робили і будемо робити. Учні 10 класу під керівництвом класного керівника виготовляли окопні свічки. Педагоги закладу робили маскувальні сітки, перерахували кошти дітям Херсонської області, які знаходяться в окупації. Вихованці ДНЗ «Джерельце» та учні молодшої ланки виготовляли вітальні листівки та передали хлопцям на передову. А родина наших колег Смик повністю присвятили себе волонтерській роботі, підтримуючи свого сина-волонтера. Війна ще не закінчена, але ми крокуємо до Перемоги і робимо все можливе, щоб це скоріше сталося.

Учителям випала непроста справа працювати з дітьми з досвідом війни, працювати під час війни, з дітьми, які знаходяться в дуже різних життєвих умовах. Провідну функцію у підтримці позитивного емоційного стану учнів відіграє гармонійний психологічний стан самого вчителя, зокрема, його психологічне здоров'я, адже стан психологічного спокою та гідний приклад моральної, врівноваженої, доброзичливої поведінки педагога справляють значний підсвідомий вплив на формування світосприйняття дитини.

Робота психолога в Уланівському НВК - це сприяння збереженню й посиленню психічного здоров'я учнів, учителів, батьків; навчання школярів справлятися зі стресом, тривожністю та напругою; допомога вчителям з емоційним перенапруженням, професійним вигоранням та технікам саморегуляції та відновлення. За цей рік психологічною службою Уланівського НВК було проведено: навчальні тренінги, вправи для зняття психоемоційного напруження та стабілізації, психологічні техніки для зменшення або усунення стресових та депресивних станів, корекційні заняття, психологічне консультування, ігри для зняття втоми, напруги, агресії та стресу.

Цей навчальний рік ми продовжуємо працювати в форматі дистанційного навчання. Сподіваємось що освітні втрати за попередній навчальний рік ми зможемо відновити шляхом додаткових індивідуальних занять.

Віримо в Перемогу і сподіваємося на зустріч у класах відбудованої школи.

Ступак Сергій Леонідович, директор

**Олена Лиховид, заступник директора з навчально – виховної роботи
Могрицької гімназії з дошкільним відділенням та початковою школою
Юнаківської сільської ради Сумського району Сумської області**

Чарівне село Могриця Юнаківської сільської ради Сумського району розташоване за 5 кілометрів від російсько – українського кордону. Мирний мальовничий населений пункт, який славиться працьовитими та щирими людьми, міжнародним фестивалем ленд-арту, який проходив щорічно з 1997 року, прекрасними краєвидами з поєднанням звивистої річки Псел, безкраїх полів, пагорбів і крейдяних кар'єрів. Люди спокійно жили, працювали, раділи кожному дню. Але 24 лютого 2022 року назавжди закарбувалася в пам'яті мільйонів українців на «до» і «після», у кожного з нас був жар за спиною, гул у вухах, сльози на очах. Ми розуміли, що так, як колись, уже не буде... Попри розгубленість і лють, ми швидко мобілізували всі ресурси, щоб врятувати життя своїх близьких та власне і зберегти незалежність України.

Свою історію про початок війни має маленька школа, де навчався на 24 лютого 2022 року 61 учень та 18 вихованців-дошкільнят. Тривожні відчуття супроводжували Сергія ще до повномасштабного нападу на територію України.

“Було відчуття перестороги й напруження. Прокинувшись о 5 ранку і прочитавши новини, збагнув, що на території нашої держави почалася справжня війна, – пригадує він. – Найбільше переживав за рідних, колег, учнів. Було дуже багато телефонних дзвінків від учителів, батьків... Що робити? Як бути далі? Головне – без паніки, спокій, виваженість, правильні дії. Ми на своїй рідній землі, ми – Українці і нас не здолати. Далі було спілкування з керівництвом, учителями та батьками про тимчасову відміну навчання, вимушені канікули, безпеку учасників освітнього процесу.

У закладі освіти працювало 16 педагогічних працівників, ніхто не покинув села, школи, своїх учнів у такий складний час. Ми були всі разом, згуртувалися, скоординували роботу з колективом та учнями. Трималися, працювали, вірили!»

Цей жахливий ранок не забуду ніколи, – згадує Олена Лиховид, заступник директора з навчально – виховної роботи. – Пам'ятаю кожну хвилину всього дня. Це був страшний день, паніка і нерозуміння того, що відбувається. А почалось все о 5 ранку з вибухів таких страшних і розкотистих, які я чула через вікно. З жахом зірвалася з ліжка, побігла до вікна. Темно. З боку сусіднього села Миропілля на небі було видно зарево, чути гул, вибухи... Потім почала з'являтися інформація, що на нас напала росія. Дзвінки від колег з прикордонних сіл Басівки, Юнаківки, повідомлення про те, що розбитий прикордонний пункт, йдуть танки та інша ворожа техніка по нашій рідній землі.

Страшне слово – війна було тільки на думці. Слова підтримки колег допомогли впоратися з хвилюванням. А ще потрібно було підтримати та дати

поради стареньким сусідкам. У ці дні ми всі були разом як одна родина, з Україною в серці, з вірою в перемогу».

Після початку повномасштабної війни росії проти України заняття у закладі освіти призупинили, але не скасували. Тримати освітній фронт стало вкрай важливим. Як проактивні громадяни, вчителі долучалися до волонтерства, спілкувалися з учнями, батьками та підтримували їх, на дистанційних зустрічах говорили про освітній процес в умовах війни та безпеку життєдіяльності.

Відновлення освітнього процесу відбулося 17 березня 2022 р. У громаді обрали найбільш оптимальну та безпечну форму організації освітнього процесу в умовах воєнного стану — дистанційну. Корисними у цій ситуації були вже напрацьовані під час пандемії коронавірусу моделі дистанційних технологій навчання, - продовжує розповідь Олена Лиховид. - Вчитися в умовах війни важко. Вчити в умовах війни боляче та тяжко. Цей біль страшний і ти не знаєш його наслідків. Все ж, навчальний рік повинен був завершитися в безпечних умовах, а здобувачі освіти отримати якісні знання та документи про освіту.

Ми здійснили моніторинг перебування учнів у мікрорайоні школи, охоплення їх технічними засобами та готовності навчання. Всі наші учні у кількості 61 чол. приступили до навчання з використанням дистанційних технологій, залишившись в рідному селі. Один учень виїхав з мамою за кордон, але виявив бажання навчатися у рідній школі онлайн.

Для організації освітнього процесу під час війни важливо було адаптувати його так, щоб навчання не перевантажувало дітей та педагогів. У першу чергу віддавали перевагу навчальним предметам, що мали релевантний в умовах війни контент, а також адаптували програму з навчальних предметів, добираючи теми, цікаві та корисні учням. Важливою була психологічна підтримка та спілкування зі здобувачами освіти, ми уникали негативних оцінок та великих за обсягом домашніх завдань, створювали для учнів ситуації успіху, позитивну мотивацію, хвалили, усіляко підтримували, говорили про емоції та почуття і обов'язково нагадували про охорону безпеки життєдіяльності, про інформаційну гігієну користування гаджетами.

А ще ми проводили разом з учнями багато заходів з національно – патріотичного виховання з використанням дистанційних технологій, створювали фото, відеопроєкти та розміщували на сторінках сайту школи та у фейсбуці.

Під час оголошення повітряної тривоги заняття та всі заходи припинялися і припиняються на даний час, діти та педагоги переходять в укриття»

Зі слів учителя інформатики, фізики Романа Єременка: «Для мене особисто виявилось надзвичайно важким розпочинати заняття. Кожне з них я починаю запитанням “Чи Вам безпечно зараз навчатися?” Якщо ні, то будь ласка, від'їднуйтеся і йдіть у безпечне місце. Перед першим заняттям з учнями я написав усім їм короткого листа, у якому зазначив: “Якщо у Вас немає можливості

доєднатися до заняття – це не проблема. Якщо Ви морально не можете зараз навчатися – це не проблема. Якщо Вам потрібно просто поспілкуватися – будь ласка, я до Ваших послуг. Ніяких наслідків у вигляді оцінок початкового рівня у Вас не буде. Бережіть себе.

Далі Роман Єременко розповів, що всі педагоги, учні у закладі освіти мають комп'ютер, чи ноутбук, чи планшет для навчання, 23 % здобувачів освіти використовують для цього смартфони. У березні 2023 року завдяки поданій заявці від директора навчального закладу до Міжнародної організації СпівДія Ноут на конкурсній основі школі було надано 14 ноутбуків. Учні отримали нові ноутбуки з ліцензійним забезпеченням. Організація ЮНІСЕФ надавала канцелярське приладдя для учнів початкових класів та нетбук.

Незважаючи на дистанційне навчання, повітряні тривоги, відключення електроенергії, відсутність зв'язку, нестабільний емоційний стан – нам вдалося завершити 2022-2023 н.р., такий важкий та неймовірно складний. У 2023-2024 н.р. педагогічний колектив здійснює моніторинг результатів навчання здобувачів освіти з використанням діагностичного інструменту, адаптивне гнучке планування, яке б передбачало перерозподіл навчального часу між темами, коригуючи зміст та результати навчання.

«Початок нового 2023-2024 н.р. навчального року відбувся знову в складних умовах воєнного стану, що несе додаткові навантаження та стреси для кожного із нас, - говорить директор Могрицької гімназії з дошкільним відділенням та початковою школою Сергій Ступак, - цей рік навчання знову з використанням дистанційних технологій. Ми піклуємося про забезпечення таких умов до освітнього процесу, щоб життю і здоров'ю здобувачів освіти та освітян нічого не загрожувало. Змінилася назва закладу освіти, за рішенням сесії Юнаківської сільської ради тепер ми - Могрицька гімназія з дошкільним відділенням та початковою школою.

Перший дзвоник (дистанційно) прозвенів 1 вересня 2023 року для 50 здобувачів освіти 1-9 класів та 12 вихованців дошкільного підрозділу. Якісні освітні послуги будуть надавати 15 педагогічних працівників. Літні канікули для дітей пройшли у безпечних місцях з дотримання правил охорони безпеки життєдіяльності: діти разом з батьками відвідували обласний центр м. Суми, подорожували по Україні, знаходили відпочинок вдома за улюбленими справами. А літо для нашого села було «гучне»: часті артобстріли, влучання у будинки місцевих жителів, у центр села.

Педагогічні працівники в літній період приклали багато зусиль, щоб наш навчальний заклад став ще кращим, тому і працювали над облаштуванням укриття, класу безпеки, озелененням території, оновленням вестибюлю школи, займалися самоосвітньою діяльністю, опанували для роботи у 2023-2024 н.р. освітню платформу «Просвіта».

У новому 2023-2024 н.р. всі учні забезпечені технічними засобами навчання, підручниками, батьки та учні готові працювати на новій освітній платформі «Просвіта». Не стоїмо на місці, рухаємося вперед, оволодіваємо інноваційними технологіями навчання, наближуємо довгоочікувану перемогу. Дякуємо Збройним Силам України, що маємо змогу жити та навчатися, віримо, що навчальний рік буде мирним і обов'язково переможним!»

Тетяна ДЯТЛЕНКО,
кандидат педагогічних наук,
учитель вищої категорії, учитель української мови
та літератури ЗСО I-III ступенів
"Гімназії №34 "Либідь" ім. Віктора Максименка"

МОВЛЕННЄВИЙ ЖАНР ЗАХОПЛЕННЯ НА УРОКАХ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

*А ви думали, що Україна так просто.
Україна - це супер!
Україна - це ексклюзив!
По ній пройшли всі катки історії.
На ній відпрацьовані всі види випробувань.
Вона загартована найвищим гарттом.
В умовах сучасного світу їй немає ціни.
Ліна Костенко*

З огляду на важливість психологічного аспекту спілкування уроки української мови доцільно збагатити роботою з мовленнєвими жанрами, що покращують міжособистісні стосунки. З-поміж таких фатичних жанрів – жанр захоплення.

Стрижнем уроків є робота з текстами, формування текстових умінь та комунікативних навичок.

Добираючи тексти, враховуємо художньо-естетичний рівень, гуманістичний зміст, педагогічну цінність і виховний ефект, відповідність віковому періоду, визначений обсяг, його виховну, репрезентативну, інформаційну, стимулювальну, розвивальну функції.

Роботу з текстами виконуємо в кількох напрямках:

1) Напрямок «Обговорюймо» актуалізує й поглиблює знання про текст, спонукає осмислювати і формулювати тему, аналізувати, класифікувати, узагальнювати, структурувати, робити припущення, добирати аргументи;

2) Напрямок «Виконуймо завдання» заохочує простежити, як мовні поняття «працюють» у контексті, спонукає обґрунтовувати комунікативну доцільність слів, фраз, речень, структурувати інформацію, редагувати, добирати влучні слова, збагачувати текст мовними засобами, представляти власний творчий продукт.

Вашій увазі пропонуємо конспект, апробований ЗСО I-III ступенів "Гімназії №34 "Либідь" ім. Віктора Максименка

Робота з епіграфом.

- Прочитай виразно слова Ліни Костенко. Перепиши в зошит.
- Визнач тему вірша й основний образ.
- З якою метою поетка вживає слова **супер, ексклюзив**? Поясни їх лексичне значення.
- Як Ліна Костенко пояснює ексклюзивність/ винятковість Української держави?
- Поясни зміст образних висловів «пройшли всі катки історії», «відпрацьовані всі види випробувань», «загартована найвищим гартом», «їй нема ціни» для втілення ідейно-художнього задуму авторки.
- Поміркуй, чому окремі речення в тексті окличні. Якої мети досягає авторка цим прийомом?
- Які вислови переконують, що Ліна Костенко любить Україну, є патріоткою своєї землі?
- «Любов виникає з любові; коли хочу, щоб мене любили, я сам перший люблю», - наголошував Григорій Сковорода. Спробуймо перефразувати: якщо хочу, щоб мною захолювалися, я сам/сама захоплююся людьми.

2. Прочитай притчу.

ДАРУВАТИ ДОБРО

Жив у лісі непримітний сірий жучок. Він був дуже скромний, бо губився на тлі своїх яскравих родичів. І справді, усі жуки навколо були яскраві й так цим пшались, що часом відверталися при зустрічі з сіреньким жучком.

Дуже прикро було терпіти малій комашині. Одного чудового ранку жучок був особливо засмучений. Він зустрів метелика неймовірної краси, привітався з ним, а той навіть голівкою не кивнув на знак привітання. Тільки

жучок зібрався заплакати, як сонячний промінчик торкнувся його спини. Заплющив очі від розчулення сірий жучок і вирішив зранку зробити щось хороше. І заходився знищувати попелицю на листку. Спливали день за днем – аж нарешті звільнив жучок дерево від ненажерливої попелиці. Дерево вклонилося маленькому жучкові і сказало:

- Уклінно тобі дякую, добра істото!

Приємно стало сіренькому жучкові й ніяково водночас, та так, що він аж почервонів. Який-бо став гарний!

І більше ніколи жучок не сумував. А за його теплу усмішку всі в лісі прозвали його сонечком. Відтоді люди, коли хочуть загадати бажання, беруть сонечко на руку й просять полетіти до Світила й передати його, аби бажання те якнайшвидше здійснилося.

А. ОБГОВОРЮЙМО.

- Пригадай, що таке притча як жанр і алегорія як художній засіб?

- Яких людей ти уявляєш під образом сірого жучка, а яких під образом неймовірного метелика?

- Хто з них жив повноцінним і насиченим життям, а хто – сірим і одноманітним?

- Чи доводилося тобі в житті зустрічатися із такими людьми? Поміркуй.

- Що допомогло сірій комашці подивитися на світ інакше?

- Народна приказка стверджує: «Усе у твоїх руках». Чи може цей вираз проілюструвати рішення сірого жучка щоранку робити щось важливе?

- Що допомогло жучкові змінити своє життя і стати червоним сонечком?

- Знайдіть речення, яке виражає захоплення яскравою доброю істотою.

- Чого навчає тебе притча? Сформулюй ідею.

Б. ВИКОНУЙМО ЗАВДАННЯ.

- Знайди в тексті притчі слова, утворені за допомогою зменшено-пестливих суфіксів. Поміркуй, чому саме така форма слова вживається у творі.

4. Прочитай медіаінформацію, застосовуючи маркування.

Захоплення - це стан, емоції, які неможливо описати одним словом. Кожен з нас хоча б раз у житті відчував це почуття і мріє знову повернутися до нього. Хтось шукає його в адреналіні, хтось у досягненні мети, а хтось у чомусь своєму. Яким може бути захоплення і що його викликає - в матеріалі статті.

Захват - це прояв вищого задоволення від чого-небудь або сильні позитивні емоції щодо якоїсь події.

Захоплення - переживання радісних почуттів як вияву найбільшого задоволення, замилювання кимось або чимось; відчуття великого інтересу до когось або чогось; вища точка на шкалі задоволення; окрилений стан.

Синоніми: захват, зачарування.

Антонім: розчарування, апатія, пасивність

Приклад: Я відчув безмежне захоплення цим чоловіком, його сміливістю, відвагою і здатністю на такий відчайдушний крок (З часопису).

А.ОБГОВОРЮЙМО.

- Що нового дізнався/дізналася з інформації?
- Чи доводилося тобі відчувати стан захоплення чи захвату? опиши відчуття.
- Чи доводилося тобі висловлювати захват чи захоплення людьми, їхніми успіхами, досягненнями, вчинками? Яким способом ти це робив/робила?

5. Прочитай текст. Виконай завдання.

ЗАХОПЛЕННЯ І ДІТИ

Діти - справжні щасливчики. Завдяки своїй простоті і безпосередності вони частіше відчувають себе щасливими і їм зрозуміло без слів, що таке захват. Діти висловлюють захоплення обіймами, поцілунками, гучними криками, посмішкою та іншими способами.

Емоції здатні окрилити людину або штовхнути її до краю бездонної прірви. Людина, яка відчула захват від чого-небудь, здатна не тільки самотійно перебувати в цьому стані, а й передавати його тим, хто живе поряд. З психологічної точки зору, захват - це здатність людини помічати прекрасне в дрібницях.

Люди, які отримують задоволення від прочитаної книги, прогулянки під дощем або прибирання в будинку, а також ті, хто здатний на найрідкісний таланти - бачити позитивне в неприємних ситуаціях і виокремлювати з них уроки, необхідні для зростання, вважаються найщасливішими. Вони ж стають найуспішнішими, вибиваються в лідери, стають професіоналами своєї справи і, як результат, дуже затребувані в будь-якій сфері зайнятості (Із соціальних мереж).

А.ОБГОВОРЮЙМО.

- Яким способом виражають захват діти?

- Чи прийнятний це спосіб для дорослих людей?
- Сформулюй тему тексту.
- Які думки тексту для тебе найбільш цінні? Чому?
- Чи впізнаєш себе серед щасливих людей?
- Сформулюй основну думку медіатексту.
- **Складіть діалог, у якому поділіться захватом чи захопленням людьми, подіями які відбувалися протягом дня з вами чи з вашими однокласниками. Скористайтеся Підказкою від Буквеняти.**

-

ПІДКАЗКА ВІД БУКВЕНЯТИ!

Розумник/ця! Вітаю! Працювати з тобою - просто радість! ВАУ!!! Клас! Браво! Супер клас! Чудово! Молодець! Саме цього я давно чекав/ла. Так тримати! Я пишаюся, що тобі це вдалося! Я сам не зміг зробити краще. Ух !!! Відмінно! Краса! Це ворушує мене до глибини душі. Незабутньо! Дивно! Сказано здорово - просто і ясно. Бравісимо! Набагато краще, ніж раніше. Дотепно. Приголомшливо. Яскраво, образно. Добре! Екстра-клас. Дуже ефектно. Чудово! Талановито. Вражаюче. Прекрасний початок. Прекрасно! Ти – обдарований/а. Неповторно. Я знав/ла, що тебе це під силу. Грандіозно! Ти сьогодні багато зробив/ла. Незрівнянно. Ти на правильному шляху. Я тобою пишаюся. Я просто щасливий/а. Здорово! Тут мені без тебе не обійтися! Навчи мене робити також. Ти просто чудо! ...

6. Прочитай інформацію. Поміркуй, кому автори висловили свій захват і захоплення. Які слова для цього використані?

*Не знаю я, хлопче, як тебе звати,
Не знаю, хто вчив тебе в небі літати,
Не знаю батьків, що тебе народили
Та справжнім Героєм тебе, хлопче, зростили...
Таких віртуозів варто ще пошукати,
Тебе не так просто буде злякати,
Мов сокіл у небі ти вправно літаєш
Й атаки ворожі на нас відбиваєш...*

Катерина Мотуз

«Його називають "Привидом Києва", хоча він захищає нашу безпеку, мов справжній Янгол. У небесних боях український пілот вже збив 10 літаків окупантів», – йдеться в повідомленні СБУ.

Друзі! Ми сьогодні боремося за нашу свободу, незалежність, за право бути вільною людиною на своїй землі. Нас захищають справжні Супергерої: ЗСУ, Нацгвардія, Тероборона, МВС, усі небайдужі Громадяни, які об'єдналися заради захисту Батьківщини. Ми маємо безпрецедентну підтримку міжнародних партнерів. Увесь світ підтримує Україну. Зберігаємо спокій, допомагаємо армії, підтримуємо один одного та читаємо тільки перевірені новини. Разом до перемоги над російськими окупантами! Слава Україні! Героям слава! (За повідомленням СБУ).

1. «Ти зможеш». Виконай завдання на вибір.

1. Напиши вільне есе на тему: «Є більше підстав захоплюватися людьми, ніж зневажати їх. ([Альбер Камю](#))».

2. Добери із доступних тобі джерел 2-3 приклади інформації, у яких виражено захват чи захоплення кимось чи чимось.

3. Напиши допис на шкільний сайт, у якому вислови своє захоплення крайньою екскурсією, яку ви здійснили на канікулах чи у вихідний день.

4. Напиши вірш-захоплення своєю однокласницею чи однокласником, (рідними чи близькими, Україною, воїнами-оборонцями, природою рідного краю, домашніми тваринами).

Твій щоденник! Прочитай поради від психологів. Що ти візьмеш собі в лепбук із цього матеріалу?

Де починається захват?

Напевно, ви чули вислів «хочеш бути щасливим - будь ним». У цій фразі ключ до розуміння того, як зробити так, щоб кожен день приносив вам радість і щастя. Перший крок до цього - відчувати радість від того, що ви бачите кожен день. Оточуйте себе тим, що приносить вам радість. Знайдіть час і можливості для себе. Придумайте ритуал для того, щоб побалувати себе. Наприклад, якщо ви любите солодке, щодня купуйте собі маленьку шоколадку. Купіть приємну річ на робочий стіл або смішну листівку.

Ще один спосіб відчувати щодня радість, щастя і захоплення - перестати поспішати. Сучасний ритм [життя](#) змушує нас часто вже з ранку відчувати себе розбитими і втомленими. Не метушіться, перестаньте хвилюватися через дрібниці. Відразу ж помітите, що стали зібранішими, а робота чи навчання приносять задоволення.

Напевно у вашому житті є те, що ви любите найбільше на світі: готувати, писати вірші, співати або вишивати. Приділіть цьому більше часу - хоча б 20 хвилин у день, і ви побачите, як далеко просунулися. Можливо, незабаром у вас з'являться нові ідеї про те, як розвинути далі це захоплення, і ви втілите свою мрію.

Найголовніше, зрозумійте, що захват - це стан душі, і тільки ви вибираєте, як прожити цей день - радіти кожній секунді або тужити про минуле або далеке майбутнє (Із соціальних мереж).

РОЗДІЛ 5

СТУДІЇ МОЛОДИХ ДОСЛІДНИКІВ

Валерія ШУГУРОВА,

*магістр філології за предметною спеціальністю
Українська мова і література*

КОНЦЕПТ “МОВА” У ПУБЛІЦИСТИЦІ І. МАЛКОВИЧА

Публіцистика (від лат. *publicus* – суспільний) – рід творів, присвячених актуальним проблемам та явищам поточного життя суспільства; відіграє важливу політичну та ідеологічну роль як засіб висловлювання плюралізму громадської думки, у тому числі, яка формується навколо гострих проблем життя [СУМ]. До публіцистичних жанрів належать: есе, нарис, замальовка, фейлетон, памфлет, гумореска, байка, пародія, хроніка, портрет тощо. Інтерв'ю теж є жанром публіцистики, бесідою журналіста з однією або кількома особами, що проводиться у вільній манері для з'ясування нових відомостей, встановлення подробиць, визначення чітких позицій, поглядів на певні події [там само].

У дослідженні з метою вивчення особливостей реалізації концепта «мова» у публіцистиці І. Малковича ми скористалися ілюстративним матеріалом з Інтернет-ресурсів. Першим з них виявилось інтерв'ю з Малковичем до його шістдесятиріччя, яке взяла О. Котубей, «Сьогодні неможливо розділити мистецтво і політику». Друге інтерв'ю у відомого поета та публіциста було представлено Інною Собора і мало назву «Малкович: Культура – дзеркало, в якому нація може побачити сама себе». Третє інтерв'ю з І. Малковичем С. Іванишин-Угриня репрезентувала під назвою «Іван Малкович, видавець: Пауло Коельо назвав нашу «Снігову королеву» і «Казки туманного Альбіону» одними з найкращих дитячих книжок у світі».

Шляхом суцільної вибірки з публіцистики І. Малковича нами були виокремлені 110 текстових фрагментів, застосовуваних для позначення вербалізаторів концепту «мова» за частиномовною належністю. Розподіл лексичних одиниць виявився досить неоднорідним, результати якого наведено у таблиці (див. табл. 1).

Таблиця 1

Розподіл вербалізаторів концепту «мова» у публіцистиці І. Малковича за частиномовною належністю

Частина мови	Кількість	%
1. Іменники	57	51,8
2. Дієслова	25	22,7
3. Сталі словосполучення і речення	14	12,7
4. Прикметники	12	10,9
5. Прислівники	2	1,8
Усього:	110	100

За результатами дослідження припускаємо, що іменники становлять найбільшу кількість мовних одиниць, загальною кількістю 57 ЛО або 51,8%, що репрезентують концепт «мова», наприклад:

В Амстердамі, коли ми мали пересадку і чекали в аеропорту досить часу, він слухав голландську мову і схоплював її якось дуже концептуально (ІМВ); Він відразу аналізує, чим вона відрізняється від німецької і може миттєво спрогнозувати, яким буде те чи інше слово (ІМВ). У фрагментах лексика на позначення концепту «мова» представлена безпосередньо ЛО «мова» та «слово».

Друге місце належить дієсловам (25 ЛО або 22,7%), наприклад:

На численних зустрічах багато уже колишніх дітей, які вже стали студентами і котрим вже по 19-20 років, а дехто з них вже й позакінчував ВИШі, і вже працюють, запитували у нас, чому ми не видаємо дорослих книжок (ІМВ). У фрагменті ЛО «запитувати» виражено дієсловом на позначення досліджуваного концепту.

Крім того, сталі словосполучення і речення (12,7%), прикметники (10,9%) та прислівники (1,8%) представлені меншою кількістю мовних одиниць. Це є свідченням статично-динамічного характеру поезії автора, наприклад:

– сталі сполучення, афористичні висловлювання, речення-цитати:

«Бачите, поезія – абсолютно суб'єктивна справа, однак я намагався її якось об'єктивізувати через поради колег-літераторів і літературознавців, які пропонували мені вибірки своїх улюблених поезій» (МКД). У фрагменті маркована цитата становить свого роду авторський афоризм, влучний вислів, що виражає загальну думку більшості читачів.

– прикметники:

З дорослих видань до Форуму вийде третій роман Юрія Косача «Сузір'я лебедя», дві **поетичні** книжки з серії «Українська **поетична** антологія» – збірка «Три потоки місячного світла» Ігоря Римарука, одного з провідних поетів другої половини 20-го століття, і «Вибране» Ірини Жиленко, де вперше зібрані її твори з усіх прижиттєвих збірок (МКД).

– прислівники:

Слово за слово – більше української. Їм це сподобалося, і вони перейшли на українську мову (КОТ). У фрагменті вжито сталий прислівниковий вислів на позначення концепту «мова».

Для структурного аналізу з публіцистики нами було відібрано 110 фрагментів тексту на позначення лексики, що актуалізує концепт «мова». Результати структурного аналізу вербалізаторів наведено у таблиці нижче (див. табл. 2).

Таблиця 2.4.2

Класифікація вербалізаторів концепту «мова» за структурою
(на матеріалі публіцистики І. Малковича)

Спосіб словотворення	Кількість	%
1. Сталі словосполучення, речення, вигуки, афоризми	44	40
2. Безафіксний	20	18,1
3. Суфіксальний	17	15,4
4. Префіксальний	13	11,8
5. Словоскладання	8	7,2
6. Префіксально-суфіксальний	7	6,3
7. Конверсія	1	0,9
Усього:	110	100

За результатами дослідження, перше місце належить сталим словосполученням, цитованим реченням, вигукам та афоризмам, що займають 40%, наприклад:

*Хтось із співробітників побачив цю ілюстрацію і покликав швиденько власницю (її, здається, навіть з якихось **переговорів викликали тоді**) (ІМВ).* У фрагменті автором застосовано фразеологізм на позначення досліджуваного концепту.

Кореневий або безафіксний спосіб словотворення становить 18,1% від загальної кількості відібраного матеріалу або 20 ЛО на позначення концепту «мова», наприклад:

*Шлях письменника чи поета – написання дуже великої кількості **творів**, вдалих чи не дуже (ІМВ).*

Третє місце займає суфіксальний спосіб словотворення, представлений 15,4% або 17 ЛО, наприклад:

*Коли з ними спілкуюся, вони підсилюють мене. Я реагую на **мову, на мовлення**, на мислення (КОТ); Чи це **грубелезний томисько**, чи це мала дитяча книжка — редагую сам, вношу правки від коректорів сам (КОТ). У першому фрагменті лексична одиниця, виражена іменником, утворена за допомогою суфікса -енн-. Тоді як у другому фрагменті лексема з аугментативним (що вказує на перебільшення) значенням, утворюється суфіксом -(и)ськ-.*

Четверте місце належить префіксальному способу (11,8% або 13 ЛО), наприклад:

*Іноді **поговорю з людиною**, і це щось таке надзвичайне (КОТ); Отака проста **розмова** може дати набагато більше. Може дати стільки ж, скільки добра книжка (КОТ). У фрагментах лексеми, виражені дієсловом та іменником, утворені за допомогою префіксів по- та роз-.*

П'яте місце майже порівну займає словоскладання (7,2% або 8 ЛО) та префіксально-суфіксальний спосіб (6,3% або 7 ЛО), наприклад:

*І іноді один **рукопис** треба читати тричі, бо якщо працюєш з автором, то треба там щось перемінити, дописати (КОТ). У фрагменті відповідний композит утворено словоскладанням за допомогою з'єднувальної голосної -о- (рука+писати).*

*Донечка спочатку повивчала всі вірші, і вони з нею, бо слухали багато разів. Коли приходили гості, дитячко ставало на табуретку і **розказувало** (КОТ). У фрагменті префіксально-суфіксальний спосіб, завдяки якому утворено дієслово, репрезентовано префіксом роз- та суфіксами -ув- і -ал-.*

Найменшу кількість мовних одиниць на позначення концепту «мова» має конверсія (0,9% або 1 ЛО), наприклад:

*Якби українську мову знали, хоча б на рівні польської, то вона **звучала** б у світі набагато вагомніше (МКД). У фрагменті марковане дієслово утворене від іменника «звук».*

Отже, у публіцистиці автора найбільш продуктивними виявилися сталі сполучення, кореневі морфеми, а також суфіксальний і префіксальний способи творення лексики на позначення концепту «мова».

Стосовно ЛСГ лексики на позначення концепту «мова» у публіцистиці І. Малковича, то вони були відібрані методом суцільної вибірки, що склали 110 текстових фрагментів. Розподіл досліджуваного матеріалу за семантикою виявився досить неоднорідним. За результатами дослідження було виявлено найбільш продуктивні групи лексики (див. табл. 3).

Таблиця 3

Показники частотності вживання різних ЛСГ на позначення концепту

«мова»		
ЛСГ	Кількість	%
1. ЛО зі значенням «література, поезія»	35	31,8
2. ЛО на позначення «мова», «слово»	32	29
3. ЛО зі значенням «говорити»	26	23,6
4. ЛО на позначення власної назви	6	5,4
5. ЛО зі значенням «музика», «співи»	5	4,5
6. ЛО зі значенням «писати»	5	4,5
7. ЛО зі значенням «мовчати»	1	0,9
Усього:	110	100

За результатами дослідження, до найбільш продуктивних належить ЛСГ зі значенням «література, поезія» (35 ЛО або 31,8%), ЛСГ «мова», «слово» (32 ЛО або 29%) та ЛСГ на позначення лексики зі значенням «говорити» (26 ЛО або 23,6%), що є свідченням того, що українці доволі балакучі й творчі люди, наприклад:

– ЛСГ зі значенням «література, поезія»:

*Тоді це буде нормальна держава. Так і книжки мусять бути від академічних видань до **найдешевшого читива** (ІМВ). У фрагменті вжито розмовне слово на позначення книги, творів для читання.*

– ЛСГ «мова», «слово»:

Бувають ще різні діти, на яких, я думаю, лише такий метод й діє. У нас, на щастя, можна **вплинути словом** (ІМВ). У фрагменті вжито сталий вираз, до складу якого входить лексема «слово».

– ЛСГ «говорити»:

Мене це дуже вразило – вона ні про що не боїться **говорити**, і показала, що і в такому віці можна бути не зашореним, як це переважно буває зі старшими письменниками (ІМВ); А молодим, як я вже **сказав**, не вистачає саме школи(ІМВ); Вже зараз майже всі вміють **говорити іноземними мовами**, вільно почуваються в Інтернет-просторі, але не всім вистачає досвіду (ІМВ). У фрагментах лексика на позначення концепту «мова» репрезентована безпосередньо лексемою «говорити», а також дієсловом «сказати».

Найменш представлені ЛСГ з лексикою на позначення власної назви (6 ЛО або 5,4%), ЛСГ «музика», «звуки», «співи» (5ЛО або 4,5%), а також ЛСГ з ЛО зі значенням «писати» (5 ЛО або 4,5%), наприклад:

– ЛСГ «власна назва»:

Чи **«Івасик-Телесик»**, для прикладу, там же ж – канібалізм. Від деяких українських казок волосся дибки стає, але діти так це все не сприймають (ІМВ); До речі, п'ятий і сьомий **том «Гаррі Поттера»** ми видали першими в світі (ІМВ). У фрагментах власні назви репрезентують художні твори, точніше народні та літературні (авторські) казки.

– ЛСГ «музика», «співи»:

За дві години до презентації я придумав якісь вірші, а потім ми бігом **музику робили на ті вірші**, а потім вже з Віктором то все виконували (ІМВ). У фрагменті представлено сталий вираз, до складу якого входить лексема «музика».

– ЛСГ зі значенням «писати»:

Він **пише вірші, художню літературу** і зараз захопився перекладом фільмів (ІМВ). У фрагменті теж вжито автором сталий вираз, до складу якого входить лексема «писати».

Усе це вказує на те, що не менш важливе значення для народу має також писемність, музика і співи. Не дивно тому, що останню групу лексичних одиниць, що представлена лише однією лексемою на позначення досліджуваного концепту займають ЛСГ зі значенням «мовчати» (0,9%), наприклад:

Вона не буде нічого заявляти, вона буде **стояти мовчки**, але вона буде останні гроші давати на армію. Вона, можливо, і не має можливості гучно

заявити (КОТ). У фрагменті лексема «мовчки» входить до фразеологізму, що є антонімом до вислову «гучно заявити».

Шляхом суцільної вибірки з публіцистики І. Малковича нами було відібрано 110 фрагментів текстів на позначення концепту «мова». Розподіл досліджуваних ЛО за стилістичними ознаками виявився неоднорідним (було виявлено лише 98 випадків вживання). За результатами дослідження було виявлено найбільш поширені виражальні засоби, властиві лексиці українського публіциста (див. табл.4).

Таблиця 4

Показники частотності вживання стилістичних засобів на позначення концепту «мова» (на матеріалі публіцистики)

Стилістичний засіб	Кількість	%
1. Метафора	18	18,3
2. Гіпербола, епітет	11 (11)	11,2
3. Парафраз	9	9,1
4. Метонімія	8	8,1
5. Порівняння, синоніми	5 (5)	5,1
6. Запозичення (з рос, англ.), еліпсис	4 (4)	4
7. Терміни, антоніми, антитеза	3 (3)/(3)	3
8. Вставка (парентеза), мейозис, інверсія, уособлення, розмовна лексика	2 (2)/(2)/(2)/(2)	2
9. Звуконаслідування, okazіоналізм, алюзія, синекдоха	1 (1)/(1)/(1)	1
Усього:	98	100

За результатами дослідження, найбільш поширеними стилістичними прийомами на позначення концепту «мова» у публіцистиці І. Малковича стали, по-перше, метафора, що склала 18,3% від загальної кількості відібраних зображально-виражальних засобів. Наприклад:

*Тому я й видаю, наприклад, поетичну Антологію, щоб наповнювати людей інформацією про наших **світочів поезії*** (МКД). У фрагменті поетичне

слово «світоч» вжито у переносному значенні, тобто того, що є джерелом істини, правди, волі.

По-друге, гіпербола та епітети репрезентують другу групу стилістичних засобів (11,2%), наприклад:

*Коли перекладають ті ж поляки чи росіяни, чи німці – у них їхніми мовами просякнуто весь простір (КОТ); На книжках його видавництва вирости діти незалежної України, його ім'я асоціюється з **казковим дитинством** (МКД). У першому фрагменті множина і займенник «весь» вказують на перебільшення значення ЛО. У другому випадку автором вжито метафоричний епітет з позитивними конотаціями.*

Парафраз і метонімія становлять третю групу (9,1% та 8,1%) з незначним відривом, наприклад:

*Ясно, що вони почали уже брати звідти якісь цитати, щось повторювати в родинному колі, якісь **жарточки, рядочки з віршів** (КОТ); Або якщо **взяти Гоголя**, то там взагалі є дуже страшні оповідання (ІМВ). В останньому фрагменті під Гоголем розуміємо його твори, зокрема «Вій», на який, очевидно, натякає поет.*

Четверте місце належить порівнянню, синонімам (5,1%) та запозиченням (з російської, англійської мов), еліпсису (4%), наприклад:

*Я з 8-ми років писав вірші, в 9 років мав вже першу книжку, точніше сказати, зошит, де я записував свої вірші (ІМВ); Я спостерігаю за накладами книжок тих же **бестселерів** (ІМВ); Або, для прикладу, коли ми тиждень були в Італії, то він міг з таксистами уже **спілкуватися італійською**. Він справді це любить, і мені це дуже приємно (ІМВ). У другому фрагменті вжито англіцизм на позначення популярної книжки, якнайбільше продається. У другому під «італійською» ми маємо на увазі мову, хоча й автор не вживає цю лексему безпосередньо у своєму мовленні.*

Нарешті останнє місце займають вставка, мейозис, інверсія, уособлення, розмовна лексика (2%) та звуконаслідування, оказіоналізм, алюзія і синекдоха (1%), наприклад:

1) оказіоналізм:

*Це така моя «**місійна**» книга, яка самостворювалася в мені протягом життя (МКД). У фрагменті на незвичне вживання ЛО вказують вжиті автором лапки.*

3) алюзія:

*В одному з спогадів Сергій Корольов згадує, що він з дитинства любив «**Дивлюсь я на небо та й думку гадаю**» (МКД). У фрагменті спостерігаємо*

натяк автором на улюблену пісню дитинства відомого українського конструктора, вченого у галузі космонавтики.

4) синекдоха:

Тепер займаємося електронною книжкою, яка, на жаль, поки що розрахована лишень на американський ринок (ІМВ). У фрагменті мається на увазі не одна книжка, а значна їх кількість, тобто вживання однини замість множини.

Отже, слід підкреслити, що індивідуально-авторські особливості публіцистики Івана Малковича безперечно визначають його творчу манеру. Як свідчить проаналізований матеріал, дефініції лексеми *мова* найчастіше являють собою одиниці з переносним значенням. Творчість автора свідчить, що його поетична картина світу характеризується незвичайністю процесу концептоутворення, семантико-сміслових змін, яких набувають лексеми, що приймають участь у актуалізації концепту «мова».

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Малкович І. Іван Малкович: «Наша держава дуже недостатньо дбає про українську мову». URL: <https://portal.lviv.ua/news/2017/03/10/ivan-malkovich-nasha-derzhava-duzhe-nedostatno-dbaye-pro-ukrayinsku-movu>
2. Малкович: Культура – дзеркало, в якому нація може побачити сама себе Інна Собора 2017: URL: <https://uain.press/interview/malkovych-kultura-dzerkalo-v-yakomu-natsiya-mozhe-pobachyty-sama-sebe-406764>

Світлана МАЦЕНКО

*студентка 3 курсу Сумського державного педагогічного університету імені А. С. Макаренка
Науковий керівник – Кириленко Н.І.,
канд. філ.наук, доцент*

ПСИХОТИП ЖІНКИ-МАТЕРІ В РОМАНІ «СУЧА ДОЧКА» В. МАСТЕРОВОЇ

The article briefly examines the concept of «psychotype», focusing attention on the classification of the German psychiatrist K. Leonhard «Accented personalities». Based on the material of V. Masterova's novel «Daughter of a Bitch», the image of a mother woman in the then Soviet reality is analyzed in order to determine the psychotype of the heroine based on the classification of the German psychiatrist K. Leonhard.

Актуальність дослідження полягає в зверненні до роману «Суча дочка» В. Мастерової задля простеження зовнішніх та внутрішніх чинників, що впливають на емоційний стан, поведінку та вчинки жінки-матері Олени в тогочасному радянському суспільстві; окресленні характеротипу головної героїні роману.

Мета дослідження – проаналізувати особливості психотипу головної героїні роману «Суча дочка» В. Мастерової на основі класифікації німецького психіатра К. Леонгарда.

У всі часи людського існування філософи та вчені намагалися знайти шляхи й підходи до визначення психологічних типів людей. Безліч спроб потрактувань було зроблено за рахунок власних спостережень, а також із зауваг близьких людей. Лише минулого століття психотипи особистості набули належного наукового обґрунтування завдяки розвитку психології характеротипів особистості.

Вважається, що психотип є типом нервової системи з базовими емоціями, поведінкою та ядром характеру. У порівнянні з типом особистості, психотип є більш вузьким поняттям, оскільки він уключає в себе соціальні особливості, цінності, спосіб життя людей. Н. Павлик зазначає: «Особистість розглядається нами як психологічна система, базисом якої є ієрархічні підструктури: нижчі психічні властивості (психосоматичні), вищі психологічні якості (почуття, інтелект, соціальність, воля) та вершинні духовні утворення (духовна самосвідомість, духовний потенціал, духовна спрямованість, моральні ставлення), які є своєрідним "особистісним каркасом" для становлення якостей характеру. Останній є системою рис відповідно до підструктур особистості, інтеграція яких визначає їх цілісність. Нижчі психічні властивості сприяють розвитку психосоматичних якостей характеру. Вищі психологічні якості (воля, почуття, інтелект) зумовлюють розвиток вольових, емоційно-почуттєвих та інтелектуально-креативних якостей. «Морально-комунікативні якості є результатом синергії соціальності й духовно-моральних утворень особистості, які активізують процес духовного спілкування – вищий рівень міжособистісних комунікацій. Вершинні духовно-моральні утворення сприяють розвитку духовно-моральних якостей, які утворюють вершинну шаблону характеру» [4].

Згідно з концепцією «Акцентовані особистості» німецького психіатра К. Леонгарда виокремлюємо наступні психотипи: гіпертимний (балакучість, виражені жести й міміка, вимушена самотність, провокування конфліктів, оптимізм, енергійність, легковажність, підвищена дратівливість); дистимний

(домінантним виступає песимістичний настрій, домосіди, рідко беруть участь у конфліктах, сумлінність, справедливість, пасивність, індивідуалізм); циклоїдний (зміни настрою, що призводять до товариськості – замкнутості); тривожний (боязкість, майже не беруть участі в конфліктах, дружелюбність, можуть слугувати мішенями для жартів); афективно-екзальтований (закоханість, балакучість, активна або ж пасивна сторона в конфліктах, співчутливість, щирість); емотивний (милосердя, старанність, доброта, сльозливість, надмірна чутливість); демонстративний (увічливість, артистичність, егоїзм, хвастощі, лицемірство, уникання роботи); педантичний (серйозність, акуратність, сумлінність, занудливість, формалізм); застряючий (занудливість, справедливість, вразливість, мстивість, самовпевненість, ревнивість); збудливий (похмурість, дратівливість); екстравертована особистість (відкритість, старанність, легковажність, необдуманість дій); інтровертована особистість (замкнутість, самотність, принциповість, стриманість, упертість, власна точка зору).

У центрі роману «Суча дочка» постає сільська дівчина Олена, яка в умовах соціалістичного суспільства одягає терновий вінок. На початку твору Олена зображена простою слухняною дівчинкою, яка хоче бути схожою на інших дівчат. Однак згодом вона виступає проти ідеї працювати на фермі, як хотіла її мати, і обирає інший шлях – їде до міста за порадою подруги.

Заслуговує на увагу момент прощання Олени з домівкою перед від'їздом: «І тепер, коли збиралася їхати з дому, так гостро відчула батьківську хату, що дихає з усіх кутків материнським теплом. Озирнулася – на стінах ще старі бабусині рушники на таких же старих іконах» [3, с. 11]. Концепцію «рідне-чуже» засвідчує рядок: «Оленка відчула, що відривається не тільки від домівки, а й від цілого світу, в якому залишається її дитинство» [3, с. 11].

Зауважмо, що інтер'єр будинку є зв'язком із дитинством, батьківською любов'ю і теплом. І водночас простежується фізична та моральна віддаленість дівчини від рідного дому. Показовим є настрій головної героїні після переїзду з села до нової домівки: «Прожитий день у маленькій кімнатці чимось нагадував добровільне ув'язнення, коли дівчина нічого не відчувала, окрім суму за домівкою» [3, с. 12]. Загалом хата набуває сакрального значення: виступає символом добробуту, єдності родини та роду.

Прикметно, що незважаючи на перебування в місті, головна героїня залишається такою ж працелюбною, як і раніше: «Наступного дня із самого ранку Оленка вийшла на город. Мати умовляла ще поспати, бо ж он яка

змарніла, та донька не послухалася. Взяла у повітці корзину й заступ, глянула на сусідський двір і пішла працювати у найдальший кінець» [3, с. 14].

У той час, як Люба залишає свого сина, Олена бере відповідальність за дитину подруги на себе. У цьому простежується неабияка відмінність між дівчатами: Олена, знаючи сприйняття позашлюбної дитини в тодішньому суспільстві, йде назустріч новому життю із чужою дитиною на руках.

Перебуваючи в рідному селі, життя Олени змінюється: «Жила усамітненим від села життям і часом не могла осягнути, що відбувається з нею. Дивилася, ніби збоку, на себе й на людей і намагалася зрозуміти, чи правильно вчинила. І кожного разу життя підказувало протилежні відповіді. Годувала дитину, купала, прала пелюшки, але все тільки тому, що так потрібно робити. А коли по кілька ночей маля не давало заснути, докоряла собі, що забрала, і ненавиділа Любу. Інколи відкривала паспорт, дивилася на запис «діти». Син. Посміхалася гірко й подовгу стояла біля вікна, у яке було видно Любину хату» [3, с. 32].

Слушно зауважує Е. Куртяк: «Попри людський осуд та обмовляння Олена все-таки зберігає у собі природню чистоту та непорочність, яка у згаданому випадку символізує глибинний інстинкт материнства, який не може з'явитися зненацька, а гартується вихованням та традиціями. Саме усиновлення чужої дитини стало початком її поневірян та страждань, причиною відчуження у суспільстві» [2].

Слід зазначити, що попри несприйняття Олени суспільством, саме праця на рідній дівчині землі надає сил жити далі, повертає Олену до справжньої себе. Показовою є думка Тита Феодосія, односельця: «Вона оцю пшеницю виняньчила. І не тільки оцю. Вона землю відчуває не так, як ви думаєте – земля, ґрунт, а як живу істоту. Що про неї сказати? Може, їй і не пощастило, що не вивчилася на кого хотіла, а нашим полям пощастило» [3, с. 77].

Примітним є те, що в українському культурі земля символізує плодючість, архаїчність, хазяйновитість. Завжди з особливою повагою й шаную українці ставилися до землі. Олена як справжня українська дівчина ставилася до землі із особливою вдячністю, постійно доглядала за нею, вважала її «живою істотою». Показовим є те, що земля для українців виступає материнським лоном, на тлі якого формується генотип людини. Олену почали називати царицею, або ж царицею нашенських полів, адже урожай був надто хорошим: «Яра пшениця вродила майже сорок центнерів із гектара, й Олена раділа, наче мала дитина» [3, с. 78].

Із часом чоловік Олени Володимир зазначає, що йде від Олени до іншої жінки, просить розлучення без всіляких проблем. Навіть попри зізнання жінки, що вагітна від нього, чоловік стає ще більш розлюченим.

У цей час Олені вбачається видіння: «Крізь туман свідомості почула, як тихенько рипнули двері. Підвела голову й побачила перед собою жінку: не стару й не молоду, у довгому полотняному одязі. На голові – дивний вінок. Жінка опустила на коліна поруч із Оленою і, ніби крило, поклала їй на плече свою руку... Олена з жахом побачила, що той вінок терновий. Гострі колючки, мов голки, стирчали в усі боки. Зойкнула, коли ті колючки лягли на чоло – біля неї нікого не було» [3, с. 111].

Як зазначає Е. Куртяк: «Усім нам відомий фразеологічний вислів релігійного типу: "терновий вінок". Цей вислів взятий з Євангелія і має таке пояснення: коли воїни намісника Іудеї Пілати мали розпинати Ісуса Христа, то поклали йому на голову вінок тернини і насміхалися з його страждань. Саме з того моменту терновий вінок транслювався на різні види творчості, зокрема: мистецтво, літературу, музику та інше. Письменники майстерно обігрували цей символічний образ у своїх текстах» [2]. Е. Куртяк зауважує: «Самі психологічні процеси такі як сновидіння та марення у романі В. Мастерової "Суча дочка" слугують ключовим засобом для розкриття внутрішнього світу героїні або так званим композиційним прийомом. Опіраючись на трактування З. Фрейда: "не сновидіння створюють фантазію, а підсвідома діяльність бере участь у створенні думок, які прихованні за сновидіннями". Тлумачити сновидіння Олени слід лише, виходячи із тих переживань, якими переповнена її душа. Авторка зумисно гіперболізує її сни деталями аби чіткіше передати загальний стан тривоги, передчуття біди та нещастя. Таким чином, простежуючи символічні коди у цьому романі, можна зробити висновок, що їхнє трактування породжує значну кількість сенсів, зумовлених творчим задумом, власне, усією атмосферою твору» [2].

Із особливою теплотою до Олени ставилася комендант Анастасія Гнатівна. Жінка намагалась якомога сильніше підтримати Олену, розрадити. Примітним є те, що саме Анастасії Гнатівній Олена розповідає правду. У процесі розмови жінки тужливо співають «Цвіте терен». Звертаємо увагу, що тематика фольклорної родинно-побутової пісні перегукується із ситуацією Олени. У пісні «Цвіте терен» оспівуються страждання дівчини у зв'язку з тим, що «миленький поїхав іншої шукати», засуджується зрада в палкому коханні. Терен символізує перешкоди й страждання. Дівчина закохується в того, хто не вартий її, адже їде «іншої шукати». Незважаючи на те, що в пісні співається

«хто з любов'ю не знається, той горя не знає», людина не може не кохати, а особливо молода жінка.

У скрутну хвилину Олена згадує рідне село, поле, за яким доглядала як за власною дитиною: «Їй нестерпно захотілося у поле, туди, де для її серця воля. Уявила, як мчить на мотоциклі між високими хлібами, що аж дзвенять достиглим колосом» [3, с. 117].

Після народження доньки Олена переїжджає в інше село. Дівчина зустрічає споріднену для себе людину – цілительку Степаниду. Вбачаємо, що спорідненість простежується крізь призму емоційності та співпереживання між жінками. Степанида допомагає Олені бути почутою, а також надає життєві поради, зокрема «не прислухайся до людського поговору», «якщо до чогось прийшла, щось вистраждала, то не думай, що всі тебе зрозуміють чи оцінять» [3, с. 155].

В Олені вбачаємо такі риси характеру, як милосердя, доброту, старанність, загострене почуття обов'язку. Дівчина тримає всі образи в собі, не «показуючи» зовні цього. Німецький психіатр К. Леонгард відносить зазначені риси до емотивного типу.

Висновки. Отож, під поняттям «психотип» розуміємо тип нервової системи, що містить базові емоції, поведінку, а також ядро характеру. Зокрема німецький психіатр К. Леонгард створив концепцію «Акцентовані особистості», виокремивши такі психотипи: гіпертимний, дистимний, циклоїдний, тривожний, афективно-екзальтований, емотивний, демонстративний, педантичний, застряючий, збудливий, екстравертована особистість, інтровертована особистість. Протягом усього твору головна героїня Олена простежується як слухняна донька (на початку твору), смілива жінка, якій притаманні такі риси характеру, як милосердя, турботливість, співчутливість, любов та повага до батьків, відповідальність за чужі вчинки, старанність, хазяйновитість, благородність, тримання правди до фіналу твору (виключенням убачаємо лише коменданта гуртожитку). Згідно з концепцією вченого, Олені, жінці-матері, притаманний емотивний тип.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Водолазсько О. Індивідуально-психологічні особливості мотивації особистості. «*Integration of scientific solutions and methods into practice*»: тези доповідей XVI Міжнар. наук.-практ. конф. Париж, Франція, 2023. С. 306–311.
2. Куртяк Е. Символічне кодування характеротипів у творчості Валентини Мастерової (на матеріалі романів «Суча дочка» та «Смарагд»). *Технології, інструменти та стратегії реалізації наукових досліджень* : матеріали II Міжнар. наук. конф. (Т.2), м.

- Львів, 24 вер. 2021 р. Вінниця : Європейська наукова платформа, 2021. С. 45–50.
3. Мастерова В. Суча дочка : роман. Харків : КК «Клуб Сімейного Дозвілля», 2015. 240 с.
 4. Павлик Н. Духовна самоактуалізація особистості в юнацькому віці. Горизонт духовності виховання : кол. монографія. Вільнюс : Zuvedra, 2019. С. 407–427.
 5. Цуркан А. *Особливості психологічного захисту осіб з різним темпераментом. Informational, modern and recent theories of development* : матеріали XXI Міжнар. наук.-практ. конф. Мадрид, Іспанія, 2023. С. 307–308.

Богдан РУДИКА,

студент 4 курсу Сумського державного педагогічного університету імені А. С. Макаренка

РЕЦЕПЦІЯ МОТИВУ ВІЙНИ В СУЧАСНІЙ УКРАЇНСЬКІЙ ПРОЗІ

Актуальність дослідження. Довгий час сучасна українська література була представлена творами про Другу світову війну, а згодом тема війни зовсім не була популярною для відображення в художній літературі. Але все змінилося після початку військових дій російської федерації проти України у 2014 році. Після цього з'явилося чимало творів різного жанру, завдяки яким вдалося пізнати справжню суть цієї війни. Ці твори написані учасниками війни та мирними жителями, журналістами, тими, хто пережив окупацію. Така військова література не лише про війну, яка охопила нашу країну, а й про героїчні подвиги та відвагу військовослужбовців, страждання, біль і, звичайно, любов, яка є навіть на війні. Сучасна українська література дає можливість ознайомитися з реаліями сьогодення війни, пробуджуючи патріотизм і національну самосвідомість.

Об'єкт дослідження: сучасна українська проза.

Предмет дослідження: відображення мотиву війни в сучасній українській прозі.

Мета дослідження: проаналізувати особливості рецепції мотиву війни в сучасній українській прозі.

Завдання дослідження:

1. Проаналізувати мотив війни в українській літературі.
2. Охарактеризувати мотив війни в українській літературі після повномасштабного вторгнення.
3. Розкрити проблему війни у творах українських письменників.

4.Простежити особливості репрезентації воєнної теми в сучасній жіночій прозі.

Війна Росії з Україною на Донбасі спричинила жанрово-тематичне розширення сучасної української літератури та появу нових, досі невідомих авторів [18, с. 138].

На сучасному видавничому ринку спостерігається серйозне поживлення цієї літератури: за останні роки вийшла ціла серія різноманітних видань про події на сході країни, серед яких вагоме місце посідають твори наших військових.

За весь час бойових дій на сході України багато журналістів побували на фронті. Деякі з них також публікували свої великі тексти про цю війну. Одразу згадується Сергій Лойко та його «Аеропорт», адже ця книжка вийшла першою. Книга Сергія Лойка відіграла дуже важливу роль, тому що він всесвітньо відомий журналіст, його знають за кордоном, і якщо брати цей твір і дивитися на нього з точки зору пропаганди і поширення інформації про нашу війну, то він був одним з перших, хто зробив щось подібне в культурній сфері.

Із-поміж письменників, які брали безпосередню участь у російсько-українській війні, варто згадати таких авторів та їхні твори: Влад Якушев «Карателі», Артем Чех «Точка нуль», Борис Гуменюк «Блокпост», «14 друзів хунти», «Вірші з війни», Сергій Гридін «Сапери», Василь Піддубний «Холодне серце», Влад Сорд «Безодня» та інші [18, с. 139].

У книзі «Соняхи» Андрія Зелінського, йдеться про тих, із ким отець-автор був пліч-о-пліч, кого підтримував і проводжав у останню путь, про молодих офіцерів ЗСУ – утілення відданої та жертвовної служби своєму народові, щирої та до кінця вірної любові; про тих, чиє життя та смерть – це спалах, що освітлюватиме дорогу для героїзму й подвигу в боротьбі в цій гібридній війні [18, с. 140].

Мініатюри Олафа Клеменсена засвідчують перевернутість сучасного світу, усіх його складників, які в умовах війни змінили свої узвичаєні місця та призначення. Ці складники з 2014-го мають іншу смислову наповненість або взагалі не відповідають своїй суті [10, с. 38].

Мотив війни простежується й у літературі для дітей. У «Потерчатах» В. Рутківського автор розповідає про власний дитячий досвід, отриманий під час війни, «втрачене дитинство». «Потерчата» – це роздуми дорослого письменника про себе й той час, про людство, частинкою якого є він сам, про світовий устрій і глобальні проблеми самознищення [7, с. 23].

Війна – це не лише страх, біль, руйнування та смерть, а й потужний каталізатор розвитку літератури. Тема війни нікого не залишає байдужим, вона стосується кожного свідомого українця [19, с. 816].

Мотив війни простежується в бойовій прозі Богдана Жолдака «Укри». України сепаратисти на Донбасі почали називати українців під час конфлікту, який триває з квітня 2014 року. Це бойова проза про сучасне АТО. Богдан Жолдак зазначає, що «Укри» – це суцільний «екшн», заснований на реальних подіях російсько-української гібридної війни, у якій сучасні українці, як і герої «Енеїди», відчайдушно жартують зі смертю, захищаючи свою землю та честь. [6].

Роман «Позивний «Бандерас» С. Дзюби та А. Кірсанова називають військовим бойовиком, військовим детективом, пригодницьким романом. У центр уваги потрапляє група контррозвідників, котра має ліквідувати диверсанта. Усі вони мають реальні імена і відповідні псевдоніми [5, с. 223].

Важлива річ у С. Жадана – співпереживання. Воно лежить у основі більшості віршів. Мається на увазі й співпереживання з ворогом і його прихильниками, чи, краще тут сказати, з Іншим. У поета, як і в його героя-капелана, для кожного знайдеться бодай слово.

Книжка «Абрикоси Донбасу» стала гучною та давно очікуваною новинкою від поетки Любові Якимчук. У віршах багато болючих воєнних сюжетів із убивствами мирних мешканців, вигнаннями, блокпостами тощо.

«Червона книга» – так зветься нова поетична збірка поета, журналіста та спортсмена Дмитра Лазуткіна. Її назва натякає не лише на заповідні рослини й тварини, але й на загальну пристрасність аж до крові [8].

С. Жадан у романі «Інтернат» змальовує народження нового українця. Твір розповідає про долі мільйонів людей на сході України, і всі вони різні: місцевий «мажор» слухається всіх попереджень «ополченців» і почувується королем проходу, а шахтар бореться в лавах Збройних Сил України та рятує шматок вугілля з місцевого музею – реліктовий відбиток папороті [4, с. 57].

У романі С. Жадана немає боїв чи запеклих сутичок, складних дій, не розриваються снаряди. Військові дії присутні тут радше як історичне тло, як каталізатор суспільних реакцій, які виявляють усі проблеми, що накопичилися в конкретній країні, регіоні та родині.

Мотив війни простежується у прозі таких письменниць як Світлана Талан та Галини Вдовиченко, твори яких віднесені до військової жіночої прози.

Власне, «Оголений нерв» Світлани Талан – це спроба письменниці зрозуміти свою батьківщину. Якщо завдяки роману хоч одна людина знайде відповідь хоч на одне з цілої хмари запитань про ополченців, АТО, бомбардування і просто таємницю українського Сходу, то ці кількості сторінок мають досягнутий терапевтичний ефект. Лікування душі, особливо душі народу, не буває короткою [15].

Про самопізнання та пробудження національної свідомості йдеться й у романі Г. Вдовиченко «Маріупольський процес». В основу лягла історія, яку автор почула від поранених бійців у львівському госпіталі, про кохання так званої сепаратистки та українського захисника, батьки якого після смерті сина привезли до Львова вагітну дівчину.

Можна простежити, що спільна риса всіх творів про російсько-українську війну на Сході України (відкритий фінал. Бойові дії на Донбасі тривають, і хочеться вірити у щасливе завершення цієї історії і для нас, і для нових героїв вітчизняної воєнної прози.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Антологія «Війна 2022»: світ побачать твори українських авторів, написані після 24 лютого. 2022. URL: <https://starylev.com.ua/news/antologiya-viyna-2022-svit-pobacat-tvory-ukrayinskyx-avtoriv-napysani-pislya-24-lyutogo>
2. Вдовиченко Г. Маріупольський процес: роман. Харків : Книжковий Клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», 2015. 288 с.
3. Вегеш А. І., Лавер О. В. Літературно-художня псевдонімія в романах С. Дзюби та А. Кірсанова. Закарпатські філологічні студії. Випуск 23. Том 2. Ужгород: Видавничий дім «Гельветика», 2022. С. 282-287.
4. Герасименко Н. Новий герой сучасної воєнної прози (на матеріалі книжок про Майдан та війну на Донбасі). Слово і Час. 2020. № 2. С. 55-67.
5. Дзюба С., Кірсанов А. Позивний «Бандерас». Військовий детектив. Х.: Вид-во «Ранок»: Фабула, 2019. 240 с.
6. Жолдак Б. «Укри». «А-БА-БА-ГА-ЛА-МА-ГА», 2015. 224 с.
7. Качак Т. Тема війни і миру в сучасній українській прозі для дітей та юнацтва. Українська література в загальноосвітній школі. 2015. №3. С. 22-24
8. Коцарев О. Про Війну і Майдан. Вийшли чотири збірки відомих поетів України. 2015. URL: <https://starylev.com.ua/news/pro-viynu-i-maydan-vyyshly-chotyry-zbirky-vidomyh-poetiv-ukrayiny>
9. Коцарев О. Маріупольський процес. 2016. URL: <https://krytyka.com/ua/reviews/mariupolskyy-protses>
10. Кулінська Я. І. Тема війни на сході України в сучасній малій прозі (на матеріалі книжок «Рокада» Г. Цимбалюка, «Вовче» К. Чабали, «Літо-АТО» Олафа Клеменсена). Вчені записки ТНУ ім. В. І. Вернадського. 2020. Том 31 (70) № 4 Ч. 4. С. 34-41.

11. Кулінська, Я. І. «Сіра зона» як маркер громадянства (на матеріалі романів С. Жадана «Інтернат» та А. Куркова «Сірі бджоли»). Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія «Філологія». 2020. №86. С. 67-75.
12. Мимрук О. Від окопів до мелодрами: якою буває українська воєнна проза. 2019. URL: <https://chytomo.com/vid-okopiv-do-melodramy-iaкоиu-buvaie-ukrainska-voienna-proza/>
13. Сидоренко О. Сучасна мілітарна проза як літературний феномен. Проблеми гуманітарних наук: збірник наукових праць Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Серія «Філологія». 2021. №48. С. 167–173.
14. Слапчук В. Війна як дискурс. 2015. URL: <http://litakcent.com/2015/02/17/vijna-jak-dyskurs/>
15. Талан С. «Оголений нерв»: роман. Харків : Книжковий Клуб «Клуб Сімейного дозвілля». 2015. 544 с.
16. Толокольнікова К., Блїндюк М. Культурний фронт. Війна очима наших письменників за кордоном. 2022. URL: <https://suspilne.media/247485-kulturnij-front-vijna-ocima-nasih-pismennikiv-za-kordonom/>
17. Шкляр В. Чорне сонце. Клуб сімейного дозвілля. 2015. 179 с.
18. Шелюх О. М., Легка Я. М. Жанрово-тематичні особливості сучасної літератури про гібридну війну на сході України. Вчені записки ТНУ ім. В. І. Вернадського. 2021. Том 32 (71) №2 Ч. 2. С. 138-143.
19. Шелюх О. М. Особливості сучасної літератури про російсько-українську війну. 2022. С. 812-817. URL: <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-223-4-100>
20. Юрченко С. Поезія без укриття: вийшла особлива антологія про війну. 2022. URL: <https://www.methodwriting.com.ua/cognize/news/poeziya-bez-ukrittja-vijshla-osobliva-antologiya-pro-vijnu>

Артур ВОВК

*здобувач аспірантури першого року навчання
Інституту історії та археології
Сумського державного педагогічного
університету імені А.С. Макаренка*

ВИВЧЕННЯ ВЗАЄМОЗВ'ЯЗКУ МОВИ ТА КУЛЬТУРИ У ПРОФЕСІЙНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ ТА ФОРМУВАННІ ІДЕНТИЧНОСТІ

The connections between language and culture in professional activity and identity formation in higher educational institutions are analyzed. It was established that language is a kind of tool for the dialogue of professional cultures and an effective means of realizing all the specialist's professional communicative intentions. The formation of the identity of future specialists in higher education institutions involves taking into account the peculiarities of the linguistic culture to which the students belong.

Актуальність дослідження. У сучасних умовах глобалізації виявляється зростаючий інтерес до проблематики формування професійної ідентичності в університетському середовищі. Професійна самоідентифікація є тривалим процесом, що належить від моменту вибору професії до повної професійної зрілості особистості.

Під впливом соціальних, економічних, політичних та культурних чинників з'являються нові вимоги до організації навчання, спрямованого на підготовку до професійної діяльності. Цей процес супроводжується переосмисленням самовизначення та формуванням особистості майбутнього фахівця відповідно до сучасних вимог і стандартів. Наприкінці ХХ – початку ХХІ століття культура стала усвідомлюватись як «подія, сучасність різних (можливих) культурних світів (схрещення “різних онтологічних горизонтів”», як зустріч різних «трансцендентальних суб'єктів» [1, с. 775]. Динаміка сучасного соціального ставить молодого фахівця перед необхідністю пристосовуватися, відкривати нові грані своєї ідентичності, зокрема крізь призму культури та мови. Результати останніх досліджень доводять, що, незважаючи на вплив інформаційних технологій і глобалізаційних тенденцій, старі національні ідентичності виявляються напрочуд міцними.

Позаяк часто фахівці прагнуть відокремитися, соціально і фізично дистанціюватися від груп, які демонструють інші культурні риси, які можуть охоплювати політичні погляди, релігійні переконання, вибір способу життя, способи характеру комунікації. Стрімка зміна соціальних структур створює високий ступінь невизначеності серед людей. Зміна соціуму супроводжується посиленням страху перед «чужим», незнайомим та незвичним.

Людина змушена шукати простір комфорту на межі своєї та іншої культур [1, с. 778]. Університетське середовище сприяє процесам соціалізації та інкультурації, в яких індивід засвоює систему культурних цінностей, норм та правил поведінки, характерних для суспільства, до якого він належить. Ці процеси визначають його місце в соціокультурній групі та сприяють формуванню власної ідентичності.

Студент, опановуючи різні аспекти професійної діяльності, прагне відповідати прийнятій у суспільстві системі цінностей. Ця відповідність досягається шляхом ідентифікації індивіда з конкретними ідеями, цінностями, соціальними групами та культурними аспектами. Такий процес самоідентифікації індивіда з різними аспектами культури та соціальних груп визначається поняттям "ідентичність".

Мета статті проаналізувати зв'язок мови та культури в професійній діяльності та формуванні ідентичності у вищих навчальних закладах.

Сучасна трансформація суспільства відображається в розвитку особистості професіонала, що активно трансформує свій внутрішній світ та норми соціальної взаємодії. Однією з ключових особливостей цих фахівців, порівняно із попередниками минулого століття, є їхня готовність до самостійної та особистої інтерпретації соціальної дійсності.

Професійна діяльність сучасного фахівця значною мірою ґрунтується на знаннях та навичках комунікації, які включають організацію та ведення ділових та міжособистісних взаємодій. Отримана під час навчання у вищому навчальному закладі професійна мова стає інструментом мислення та сприйняття інформації у всіх сферах професійних знань. Це відіграє ключову роль у досягненні взаєморозуміння між людьми в різних сферах життя.

Маючи ціннісно-орієнтовані знання, що забезпечують сенс життя та діяльності, будь-який сучасний фахівець повинен мати і полікультурний світогляд. До продуктивної професійної діяльності в умовах культурного різноманіття суспільства здатна особистість, котра може реалізувати себе за умов полілогу культу [2, с. 15]. Ключем до культури будь-якого народу є його рідна мова.

Володіння кількома мовами розширює культурний кругозір особистості, дозволяє долучитися до кількох культур, зрозуміти ментальність народу мови, що вивчається, сприяючи самоідентифікації особи. Серед факторів, що позитивно впливають на формування ідентичності студента в майбутній професійній діяльності, у тому числі, на розвиток його професійної мовної ідентичності необхідно виділити формування та розвиток професійно значущих компетенцій крізь призму культури й мови.

Мова є своєрідним інструментом діалогу професійних культур та ефективним засобом реалізації всіх професійних комунікативних намірів спеціаліста, пов'язаних з взаємодією з представниками інших культур, країн, іншого соціуму. Вивчення мови потрібно будувати з урахуванням не тільки комунікативних особливостей профілю напряму підготовки, а й потреб студентів у здобутті нових знань про майбутню професію. Враховуючи зв'язок професійної спрямованості з вивченням іноземної мови, важливо зазначити, що саме цей навчальний предмет дозволяє не тільки давати студентам знання з обраної спеціальності, а й розвивати та поглиблювати знання, як з іноземної мови, так і з інших предметів (міжпредметний зв'язок) на всіх щаблях професійної освіти у ВНЗ.

В. фон Гумбольдт розвивав ідеї про зв'язок мови і духу народу, про внутрішню форму мови [3, с 56], ці концепції мали безліч послідовників, і зараз є безперечною тезою про те, що мова пов'язана з розумінням народу самого себе. Розглянемо мову як чинник формування ідентичності. Існує кілька трактувань сутності мови, які вплинули на всю наукову думку.

Мова як знаряддя пізнання навколишнього світу. Таке трактування з'являється у мислителів Стародавньої Греції, де превалювали погляди, пов'язані з єдністю мислення, буття та мови. Раціональне пізнання сутності, яку можна розкрити у вигляді думки, здійснюється саме за допомогою мови. Через слово студент отримує нове знання, воно дає йому можливість впливати на чужі уми і змінювати думку, навіть якщо зміст висловлювання є хибним.

Мова як основа побудови внутрішнього світу фахівця. У пізнанні внутрішньої структури особистості особливу роль грає герменевтика, що виникла спочатку для тлумачення священних текстів. Пізніше вона трансформується на спосіб роботи з літературним текстом [4, с. 78]. Опору на мову у дослідженні внутрішнього світу людини використовує також психоаналіз, психіатрія, антропоцентричне мовознавство. Мова виступає для індивіда інструментом упорядкування його картини світу.

Повертаючись до основного питання роботи про взаємозв'язок мови та ідентичності, відзначимо важливі проблеми, які привертають увагу:

- зі зростанням тенденції до утворення глобальних спільнот людина стає більш інтернаціональною, мовна картина світу змінюється за рахунок впливу на неї мов мігрантів, а також носіїв національних ідентичностей територій, що є частиною глобальних спільнот (як приклад таких спільнот наведемо Європейський Союз); подібні зміни загрожують конфліктами;

- глобалізм у світі, розвиток віртуальних просторів, світового туризму уніфікують ідентичність людей у світі, у тому числі за рахунок впливу на мову (а отже, і на картину світу у їхній взаємодії); засилля запозичень з англійської мови призводить, з одного боку, до вищого рівня порозуміння між представниками різних культур та ідентичностей; з іншого боку, сприяє частковій втраті самобутності різних груп людей.

Висновки. Підсумовуючи, сформулюємо такі висновки. Отже, в сучасному світі спостерігається комплексна невизначеність у онтологічному, гносеологічному та аксіологічному планах, що супроводжується ризикованими викликами, глобалізацією та подібними процесами. Потoki комунікацій, зростання соціальної мобільності, міграція, розмаїття мов,

змішання національних ідентичностей, розвиток множинної самоідентифікації, практика подвійного громадянства, міжнародний характер культурних цінностей та експансія транснаціональних спільнот - це важливі соціальні тенденції, що формують сучасну соціальну реальність та розвиток сучасної людини. Що демонструє доцільність реалізації зв'язку мови та культури у формуванні ідентичності майбутнього фахівця як запоруку його професійного становлення у фаховій діяльності.

Взаємовплив мови та ідентичності є динамічним, а це означає, що вивчати ідентичність у діячості є найкращою стратегією для подальших досліджень професійної освіти у ВНЗ. Взаємовплив мови та ідентичності є діалектичним, так само як і взаємовплив мислення та мови, картини світу та мови. Отже, питання ідентичності угруповань необхідно розглядати у взаємній діалектиці з усіма вищезгаданими поняттями (мова - мислення - мовна картина світу - ідентичність).

Взаємодія мови, культури та ідентичності у професійній підготовці фахівців несе в собі багатий потенціал для подальшого вивчення, оскільки зі зміною контексту історії вони набувають нових характеристик. Загострені політичні відносини у світі є своєрідним викликом, що стимулює до пошуку спільної мови між носіями різних ідентичностей. У контексті глобалізму, цифровізації та майбутнього постглобалізму необхідно вивчати ідентичність у діалектичній взаємодії з національними мовами з метою запобігання кризі ідентичності, яка неухильно виникає на тлі стирання національних кордонів, наприклад, в інтернет-просторі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Arnett J. J. The Psychology of Globalization. *American Psychologist*. 2012. № 57. P. 774–783.
2. Гнатенко П. І., Павленко В. М. Ідентичність: філософський та психологічний аналіз, К. : Арт-Прес, 1999. 466 с.
3. *Проблеми розвитку ідентичності особистості в освітньому просторі: Матеріали круглого столу 20 жовтня 2022 року* : Збірник матеріалів / За ред. А. Б. Коваленко, І. В. Остапенко. Київ: Міленіум, ВЦ «Просвіта», 2022. 78 с.
4. Становлення ідентичності фахівця : монографія / Г. О. Балл, В. Л. Зливков, С. О. Копилов та ін.; за ред. В. Л. Зливкова. К.-Кіровоград : Імекс-ЛТД, 2014. 260 с.

Олександра МЕЛЯКОВА

студентка 2 курсу Сумського державного педагогічного університету імені А.С.Макаренка

МОВНО-МИСТЕЦЬКИЙ КОНЦЕПТ ЯК ПРОВІДНИЙ ПІДХІД У МІЖДИСЦИПЛІНАРНІЙ ОСВІТІ

Нового актуального значення в освітньому процесі набуває інтегроване навчання, що включає в себе міжпредметні зв'язки. Поняття інтеграції в освітній сфері є провідним у практичному застосуванні, що передбачає тісну взаємодію декількох навчальних дисциплін і стає актуальною темою для сучасних досліджень. Питання інтеграції художніх знань в мистецькій освітній практиці досліджувала Л. Масол [2], яка визначає процес інтеграції художніх знань як провідний принцип розвитку сучасного культурного суспільства. Проблеми, основні теорії а також практичне значення інтеграції в мистецькій практиці досліджують О. Кабкова, Л. Савенкова, Г. Шевченко та ін. Міжпредметні зв'язки як метод сучасного освітнього процесу досліджується науковцями: І. Большаковою, Н. Головченко, Т. Куратнік, О. Савчук та ін. Науковець А. Жукова [1] досліджує використання міжмистецької аналогії при вивченні української мови та образотворчого мистецтва, що може стати джерелом нового мистецького відкриття.

Особливого значення в сучасному освітньому процесі набуває мовно-мистецький підхід, оскільки відбувається водночас декілька важливих процесів:

- процес вивчення української мови та образотворчого мистецтва, де мистецтво розглядається як невід'ємна частина пізнання мови, що забезпечують додаткове значення для вивчення окремих понять;
- процес демонстрації нових творів мистецтва, мистецьких поглядів та пошуків де мовні засоби підсилюють емоційне сприйняття.

Творчість митців, безперечно, є мовою почуттів, а в умовах соціально-культурного розвитку суспільства, художник стає публічною особою, саме тому важливим є вміння розповідати про власну творчість, володіти професійною термінологією, бути не лише досвідченим, але й освіченим у своїй діяльності. У межах курсу «Українська мова за професійним спрямуванням» одним із важливих завдань передбачається підготовка публічного виступу, пов'язаного з майбутньою професійною діяльністю. Публічний виступ майбутнього художника показує вміння представляти свою творчість на широкий загал, що є невід'ємною частиною творчої

діяльності сучасних митців. На рис. 1 показано роботу «Зламаний цикл», де художник розповідає про важкі випробування, які випали на долю української жінки-матері під час російської агресії. Демонструючи свою роботу, художник може використовувати наступний художній опис:

У центрі роботи зображено образ жінки-матері, від якого розкривається весь колообіг життєвого циклу, розпочинається життя, народжується любов, сімейні цінності.

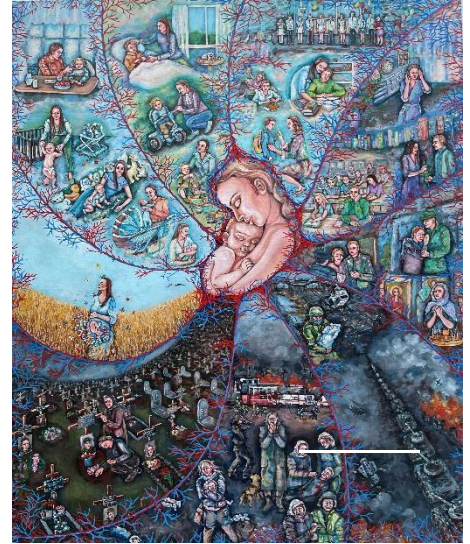
Вона змучена і бліда, проводить єдиного сина на війну; вона рятує своїх дітей від масованих ракетних обстрілів; вона непритомна, бо отримала жахливу звістку, вона народжує без світла і опалення.

Робота «Зламаний цикл» містить глибокий філософський зміст, важка для сприйняття, перенасичена емоціями, сумна, але правдива.

Подібний опис роботи у вигляді публічного виступу від автора дає можливість зрозуміти творчий задум, відчуті емоції від твору мистецтва, які хотів передати художник. Таким чином підтверджується важливість дисципліни «Українська мова за професійним спрямуванням» не лише в теоретичному пізнанні будь-якого фахового спрямування, але і в поглибленому сприйнятті та розумінні певних культурних понять.

Мистецтво як образне осмислення навколишнього світу відображає майстерність творця за допомогою художніх образів та тісно пов'язане з поняттям «мова». Мова – це фундамент, на якому побудовано суспільні відносини, це важливий критерій духовності, культури, освіченості народу і студентської молоді зокрема. Мова і культура – це те, що формувалося століттями, впливало на розвиток української нації й акумулювалося в мистецтві. Мовні засоби є фундаментальними інструментами для художника, адже без знання мови неможливо ні пізнати, ні створити.

Мова – то культурний скарб, де мистецтво є ключем до нього.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Жукова А. Міжпредметні зв'язки – ключовий чинник осучаснення педагогічних технологій профільного навчання. 2019. URL: iitta.gov.ua (дата звернення: 24.12.2023).
2. Масол Л. М. Інтеграція? Інтеграція... Інтеграція! (Поліцентрична інтеграція змісту загальної мистецької освіти). Теорія художньої освіти та виховання. 2020. 1 (95). С. 20-27.

**НАУКОВІ ПРОЄКТИ КАФЕДРИ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ І ЛІТЕРАТУРИ
СУМДПУ ІМЕНІ А.С. МАКАРЕНКА ЗІ СТЕЙКХОЛДЕРАМИ У 2023 РР.**

Журнал «Слобожанський науковий вісник. Серія: Філологія»

Засновник: [Сумський державний педагогічний університет імені А.С. Макаренка](#)

Свідectво про державну реєстрацію: [Серія КВ № 25406-15346Р від 15.02.2023 року](#)

Фахова реєстрація (категорія «Б»): [Наказ МОН України № 768 від 20 червня 2023 року \(додаток 3\)](#)

<https://journals.spu.sumy.ua/index.php/philology>

**ГРАНТОВА ДІЯЛЬНІСТЬ У ПРОЄКТІ IREX
«ВИВЧАЙ ТА РОЗРІЗНЯЙ: ІНФОМЕДІЙНА ГРАМОТНІСТЬ»**

(керівник - Марина ЯЧМЕНИК, кандидат педагогічних наук, ст.викладач)

Медіаграмотність там, де не чути сирен <http://surl.li/gzyza>

Твоє життя важливе: <http://surl.li/gzyyt>

“Мультфільм із медіаграмотності «Країна сонцезвітиків»; акселератор Куншт та Інституту Гете в партнерстві з Вінницьким державним педагогічним університетом, режисер проєкту.

Мініпроєкт хакатон «Лабіринти медіаграмотності».

Вебінар "Мова – ідентифікація нації: винищення, відродження, збереження, розквіт» (проф. Олена СЕМЕНОГ, СумДПУ імені А. С. Макаренка. <http://surl.li/nzqlw>)

ПРОЄКТИ НАУКОВО-ДОСЛІДНИХ ЛАБОРАТОРІЙ КАФЕДРИ ІЗ ЗВО, ГО, НДІ

”Cross-Cultural Business Communication” , December 01, 2023

INTERNATIONAL WEBINAR. STEKOM University, Indonesia

Family upbringing traditions in the projection of linguistic and cultural analysis

Olena Semenog (Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Head of the Chair of Ukrainian Language and Literature) SSPU <https://www.youtube.com/watch?v=H1bEZjSeRGk>

Гостьова лекція Анни Млинарчук-Соколовської //dr Anna Mlynarczuk-Sokolowska, adiunkt w Katedrze Edukacji Międykulturowej i Elementarnej Wydziału Nauk o Edukacji Uniwersytetu w Białymstoku у Сумському державному педагогічному університеті імені А. С. Макаренка <https://www.youtube.com/watch?v=pRpI3dnm76U&t=29s>

Лекція в Економіко-гуманітарному університеті у Варшаві (Польща)

"Мова і суспільство" Ян КАПРАНОВ, д. філ. н., професор Економіко-гуманітарного університету у Варшаві ; Олена СЕМЕНОГ, д.пед.н., професор СумДПУ імені А. С. Макаренка <https://www.youtube.com/watch?v=y2xI0uwccdQ&t=7s>

**Інститут педагогічної освіти й освіти дорослих імені Івана Зязюна НАПН України, серія
просвітницьких вебінарів «Цвіт української педагогіки: сучасне і минуле»**

(кер. – докт. пед.н. Філіпчук Н.)

«НАТАЛІЯ УЖВІЙ. У ПІЖМУРКИ З ДОЛЕЮ»

[HTTPS://WWW.YOUTUBE.COM/WATCH?V=XZ_P_D9LPKM](https://www.youtube.com/watch?v=XZ_P_D9LPKM)

Музейна педагогіка на уроках української літератури <http://surl.li/gzyzx>

ПРОЄКТ: «Педагогічна синергія» ///

Публічна лекція «Педагогічна культура: сучасний вимір». Лектор - Георгій ФІЛПЧУК, доктор педагогічних наук, професор, дійсний член Національної академії

педагогічних наук України, член Центрального правління, перший заступник голови Всеукраїнського товариства «Просвіта» імені Тараса Шевченка

<https://www.youtube.com/watch?v=9UnbKAg4oxQ&t=437s>

Офіс підтримки вченого: «Фахова практика вчителя: національний досвід та європейські цінності» <https://www.youtube.com/watch?v=FChW468JY-4&t=60s>

Спільно з ГО «Інноваційні обрії України»: <http://obrii.org.ua/>

Грант Онлайн-школа «Я обираю українську» <http://surl.li/gzyzi>

Спільно з Уповноваженим із захисту державної мови Т. Кременем: «Українська мова в закладах освіти: оновлення змісту програм та підручників» <http://surl.li/gzyzy>

Спільно з Українським мовно-інформаційним фондом НАН України:

«Цифрова безпека» <http://surl.li/gzzad>

ПРИКЛАДИ ПРОГРАМНИХ РОЗРОБОК УКРАЇНСЬКОГО МОВНО-ІНФОРМАЦІЙНОГО ФОНДУ НАН УКРАЇНИ <https://svc2.ulif.org.ua/>

ОНТОЛОГІЧНЕ СЕРЕДОВИЩЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ЖИТТЯ І ТВОРЧОСТІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА <https://shevchenko.ulif.org.ua/>

Спільно з Національним університетом "Чернігівський колегіум" імені Т.Г. Шевченка:

Культура роботи з (над) текстом наукової статті: поради з досвіду <http://surl.li/gzzah>

ГО «Міжнародна асоціація сучасної освіти, науки та культури»:

Проект Антистрес по-українськи <https://www.youtube.com/@antistressua>

Спільно з кафедрою українознавства і лінгводидактики Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди:

Пам'яті українського мовознавця Дорошенка Сергія Івановича (1924 - 2018) <http://surl.li/gzzbf>

Культура української мови і стилістика в об'єктиві воєнних реалей. <http://surl.li/gzzbh>

Усеукраїнська мовно-методична літня школа з міжнародною участю

https://www.youtube.com/watch?v=oEuWk_BSHK8&t=51s

<https://www.youtube.com/watch?v=nGdjQ16pFpM>

https://www.youtube.com/watch?v=oEuWk_BSHK8

Спікери: О.СЕМЕНОГ, д. пед. н., професор, Н. ГРОМОВА, к. пед. н., доцент (СумДПУ імені А.С. Макаренка); Т.ГРИГОРЕНКО, д. пед. н., професор (Уманський ДПУ імені Павла Тичини); І.БАКАЛЕНКО, к. пед. н., доцент (Запорізький національний університет), О.ПОПОВА, к. пед. н., доцент; М.ОЛЬХОВИК, к. філос. н., доцент (НУ "Чернігівський колегіум" імені Т. Г. Шевченка); Я.КАПРАНОВ, д. філ. н., доцент Економіко-гуманітарного університету у Варшаві (м. Варшава, Республіка Польща); Б.ІВАНОВСЬКА, доцент Економіко-гуманітарного університету у Варшаві (м.Варшава, Республіка Польща); Т.СИМОНЕНКО, д. пед. н., професор, професора-дослідник Департаменту іноземної та бізнес-комунікації WU (WIRTSCHAFTSUNIVERSITÄT WIEN), директор Центру українських дослідників в Австрії.

ПРОЄКТ: НАВЧАННЯ української мови В НУШ

Вебінари для вчителів: Навчання української мови та літератури в контексті пріоритетних компетентностей: 6 клас <http://surl.li/gzzbl>

Семенов О. М., Дятленко Т. І., Білясник М. Д., Волницька В. В. **Українська мова : підручник для 5 класу закладів загальної середньої освіти.** Тернопіль: Астон, 2022. 336 с. <http://surl.li/hbttw>

Семенов О., Калинич О., Дятленко Т., Білясник М., Волницька В. **Українська мова : підручник для 6 класу закладів загальної середньої освіти.** Тернопіль: Астон, 2023. 330 с. <http://surl.li/hbttu>

Наукове видання

Збірник матеріалів

VII Міжнародної науково-практичної конференції

**КУЛЬТУРОМОВНА ОСОБИСТІТЬ
ФАХІВЦЯ
У ХХІ СТОЛІТТІ**

Випуск 6

8-9 грудня 2023 року

Матеріали
Міжнародної науково-практичної конференції

Відповідальний за випуск: *О.М. Семенов*
Комп'ютерна верстка: *О.О. Ковтуненко*

Підписано до друку 29.11.2023 р.
Формат 60x84/16. Гарн. Gambia. Друк ризогр.
Папір офсет. Ум. друк. арк. 8,07. Обл.-вид. арк. 8,31.
Тираж 100. Вид. № 23.

Видавництво СумДПУ імені А.С. Макаренка
40002, Суми, вул. Роменська, 87
Виготовлено на обладнанні СумДПУ імені А.С. Макаренка
Суми: СумДПУ, 2021
Свідоцтво ДК №231 від 02.11.2000 р.